

॥ नमो नमो निम्मलदंसणस्स ॥

આગમસૂત્ર

સટીક અનુવાદ

૩૫

અનુવાદ શ્રેણી સર્જક -

મુનિ દીપરત્નસાગર

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ

નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ

પ.પૂ. શ્રી આનંદ-દામા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

આગમસતીક અનુવાદ

- પિંડનિર્યુક્તિ ઓઘનિર્યુક્તિ

-: અનુવાદ-શ્રેણીના સર્જક :-

મુનિ દીપરત્નસાગર

તા. ૨૩/૧૦/૨૦૦૯

શુક્રવાર

૨૦૬૬ કા.સુ.પ

આગમ સતીક અનુવાદ

ભાગ ૧ થી ૪૨ સંપૂર્ણ

મૂલ્ય-રૂ.૧૦,૦૦૦

૦ શ્રી શ્રુત પ્રકાશન નિધિ ૦

સંપર્ક સ્થળ

આગમ આરાધના કેન્દ્ર, શીતલનાથ સોસાયટી

ફ્લેટ નં. ૧૩, ચોથે માળે, બેઠાઈ સેન્ટર,

ખાનપુર, અમદાવાદ.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ - **૩૫** માં છે...

-૦- પિંડનિર્યુક્તિ-મૂલસૂત્ર-૨-નો

— સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ

-૦- ઓઘનિર્યુક્તિ-મૂલસૂત્ર-૨-નો

[વૈકલ્પિક બીજું મૂલસૂત્ર]

— સાર રૂપ સંક્ષેપાનુવાદ

— x — x — x — x — x — x — x —

-: ટાઈપ સેટીંગ :-

શ્રી મહાકાલી એન્ટરપ્રાઈઝ
ચાંદલોડિયા, અમદાવાદ.
(M) 9824419736

-: મુદ્રક :-

નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.
Tel. 079-25508631

૦ વંદના એ મહાન્ આત્માને ૦

વિક્રમ સંવત-૨૦૬૧માં ફાગણસુદ-૩ નો દિવસ અને મંગલપાર્વણના ખાંચામાં શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માની વર્ષગાંઠનો પ્રસંગ, અતિભવ્ય અને ઘણી જ લાંબી રથયાત્રાના પ્રયાણની ઘડીએ, આગમોના ટીકા સહિતના અનુવાદ કરવા માટેની મનોભાવનાનું જેમના મુખેથી વચન પ્રાગટ્ય થયું, અંતરના આશીર્વાદ, સૂરિમંત્રથી અભિમંત્રિત વાસ યૂર્ણનો દોષ અને ધનરાશિની જવાબદારીના યથાશક્ય સ્વીકાર સહ જેમની કાર્ય પ્રેરણાની સરવાણીમાં ભીંજતા મારા ચિત્તે આશિર્ષ અનેરો હર્ષોલ્લાસ અનુભવ્યો. જેમની હયાતી દરમ્યાન કે હયાતી બાદ પણ, જેમના નામસ્મરણ માત્રથી આ કાર્ય વિઘ્નરહિતપણે મૂર્ત સ્વરૂપને પામ્યું, એવા...

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઋણકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં ના

ચરણ કમળમાં સાદર કોટીશઃ વંદના

૦ કેમ ભૂલાય એ ગુરુદેવને પણ ? ૦

ચારિત્ર પ્રતિ અંતરંગ પ્રીતિથી યુક્ત, અનેક આત્માઓને પ્રવજ્યા માર્ગે પ્રયાણ કરાવનાર, સંયમમૂર્તિ, પ્રતિ વર્ષ ઉપધાન તપ વડે શ્રાવકધર્મના દીક્ષા દાતા, શારીરિક સમસ્યાઓ વચ્ચે પણ જંને શાશ્વતી ઓળીની આરાધનાને ન ચૂકનારા, સાગર સમુદાયમાં ગચ્છાધિપતિ પદને શોભાવનારા અને સમર્થ શિષ્ય પરિવારયુક્ત એવા મહાન વિભૂતિરત્ન—

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મં

જેમના આજીવન અંતેવાસી, શાસનપ્રભાવક

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.સા.

જેમણે આ અનુવાદ કાર્ય માટે ઘણાં વર્ષો પૂર્વે પ્રેરણા કરેલી અને આ કાર્ય સાઘંત પાર પહોંચાડવા માટે વિપુલ ધનરાશિ મોકલાવી.

ઉક્ત જંને આચાર્ય ભગવંતોની અસીમ કૃપા અને તેઓ દ્વારા પ્રેરિત સંઘો થકી થયેલ ધનવર્ષાના બળે પ્રસ્તુત કાર્ય મૂર્તસ્વરૂપ પામ્યું.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ

૩૫

ની

સંપૂર્ણ દ્રવ્ય સહાયના પ્રેરણાદાતાશ્રી

પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચિવંત આચાર્યદેવ

શ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મ.ના સમુદાયના

સાહ્યીશ્રી મોક્ષનંદિતાશ્રીજી મ.

તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી લાભલેનાર

શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્રે.મૂ.પૂ. સંઘ

ઈન્દોર, મ.પ્ર.

અનુદાન દાતા

આગમ સટીક અનુવાદના કોઈ એક ભાગના સંપૂર્ણ સહાયદાતા

સચ્ચારિત્ર યુડામણી પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિ સ્વ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના આજીવન અંતેવાસી
સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય આદેવશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.ની
જ્ઞાનઅનુમોદક પ્રેરણાથી પ્રેરિત
શ્રી અઠવાલાઈન્સ જેન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ
તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત.
૧૬ ભાગોના સંપૂર્ણ સહાયક થયેલ છે.

પરમપૂજ્ય સરળ સ્વભાવી, ભદ્રિક પરિણામી, શ્રુતાનુસંગી
સ્વ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની
પુનિત પ્રેરણાથી ૧૦ ભાગો માટે
નીચેના સંઘો સહાયક થયા છે.

(૧) શ્રી મંગલપારેખનો ખાંચો, જેનસંઘ, અમદાવાદ	બે ભાગ.
(૨) શ્રી ભાવનગર જેન શ્વે.મૂ.પૂ. સંઘ, ભાવનગર	બે ભાગ.
(૩) શ્રી આદિનાથ જેન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, નવસારી	બે ભાગ.
(૪) શ્રી ગિરિરાજ સોસાયટી આદિનાથ જેન સંઘ, બોટાદ	બે ભાગ.
(૫) શ્રી જેન શ્વે. મૂ.પૂ. તપાગચ્છ સંઘ, બોટાદ	એક ભાગ.
(૬) શ્રી પાર્શ્વભક્તિધામ જેન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, તણસા	એક ભાગ.

[પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી તેમના
સમુદાયવર્તી શ્રમણીવર્યાઓ તરફથી પ્રાપ્ત સહાયની નોંધ આગળ છે.]

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી વૈયાવસ્ય પરાયણ પંન્યાસ પ્રવર શ્રી વજસેનવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી એક ભાગ- શ્રી હાલારતીર્થ આરાધના ધામ, વડાલિયા, સીંહણ, તરફથી

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીના સર્જક મુનિશ્રી દીપરત્નસાગરજીની પ્રેરણાથી આ બે દાતાઓએ મળીને એક ભાગ માટે સહાય કરી છે.

(૧) શ્રી જૈન શ્રે. મૂર્તિ. સંઘ, થાનગઢ

(૨) શાહ હંજરીમલજી ભૂરમલજી, કર્નૂલ.

પૂ.પૂ. ક્રિયાચરિત, પ્રભાવક, આદ્ય નામકર્મધર સ્વાસ્થ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીથી પ્રેરિત પુન્યવંતી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત અનુદાનો

૧- વર્ધમાન તપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભક્તિસૂરીશ્વરજી સમુદાયવર્તી મિલનસાર સાધ્વીશ્રી સૌમ્યાપ્જાશ્રીજીની પ્રેરણાથી ત્રણ ભાગો માટેની દ્રવ્ય સહાય પ્રાપ્ત થઈ છે, તે આ પ્રમાણે—

- (૧) શ્રી કારેલીબાગ, શ્રે.મૂ.પૂ. જૈનસંઘ, વડોદરા.
- (૨) શ્રી કારેલીબાગ, જૈન સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, વડોદરા.
- (૩) શ્રી ભગવાન નગરનો ટેકરો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ.

૨- સુવિશાળ પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી ભાવપૂર્ણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી “શ્રી ક્ષેત્રપાલ ભક્તિ ટ્રસ્ટ” - નવસારી તરફથી.

૩- વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મં ના સમુદાયવર્તી પ.પૂ. સાધ્વીશ્રી ધ્યાનરસાશ્રીજી તથા સાધ્વીશ્રી પ્રફુલ્લિતાશ્રીજીની પ્રેરણાથી -

“શ્રી માંગરોળ જૈન શ્રે. તપ. સંઘ, માંગરોળ - તરફથી.

૪- પરમપૂજ્યા જયશ્રીજી-લાવણ્યશ્રીજી મંના પરિવારવર્તીની સાધ્વીશ્રી સત્યાનંદશ્રીજી મ.સા.ની પુનિત પ્રેરણાથી
“શ્રી ગાંધીનગર જૈન સંઘ, બેંગલોર - તરફથી.”

૫- પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચીવંત આનંદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મંના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવર્યા મોક્ષનંદિતાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી
“શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્રેમૂંપૂ સંઘ, વલ્લભનગર, ઇન્દોર

પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક, સામાચારી સંરક્ષક, બહુશ્રુત આચાર્યદેવ આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી શ્રુત અનુરાગીણી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત સહાયો.

(૧) પરમપૂજ્યા નીડરવક્તા સાધ્વીશ્રી ચંદ્રચણાશ્રીજી મંથી પ્રેરિત
-૧- શ્રી ત્રિલોકપદ્મ ચિંતામણિધામ જૈન સંઘ, અંધેરી, મુંબઈ.
-૨- શ્રી મહાવીરનગર જૈન દહેરાસરજી ટ્રસ્ટ, નવસારી.

(૨) અપ્રતિમ વૈયાપૃત્યકારિકા પ.પૂ. મલય-પ્રગુણાશ્રીજી મંના શિષ્યા સુસંવાદી પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી પ્રશમશીલાશ્રીજી મંના શ્રુતાનુરાગી શિષ્યા સાંશ્રી પ્રશમરત્નાશ્રીજીની પ્રેરણાથી-
“શ્રી શ્રેતાંબર જૈન તપાગચ્છ સંઘ,” વાંકાનેર.

(૩) પરમપૂજ્યા માતૃહૃદયા સાધ્વીશ્રી અમિતગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી
- “શ્રી આદિનાથ જૈન શ્રે. સંઘ,” ભોપાલ.

(૪) પરમપૂજ્યા વર્ધમાનતપસાધિકા, શતાવધાની સાધ્વીશ્રી અમિત-ગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી-૧૦૦ ઓળીની પૂર્ણહૂતિ નિમિત્તે
“કરચેલીયા જૈન શ્રે. મહાજન પેટી,” કરચેલીયા, સુરત.

(૫) શ્રમણીવર્યા ભક્તિરસિક પૂજ્ય મલયાશ્રીજી મંના વ્યવરદક્ષ શિષ્યા સાધ્વીશ્રી હિતજ્ઞાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી

“શ્રી જૈન મરચન્ટ સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, અમદાવાદ.

(૬) પરમપૂજ્યા મલય-કૈવલ્ય-ભવ્યાનંદશ્રીજી મંના સુવિનિતા મિષ્ટ ભાષી, તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પૂર્ણજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી

“સર્વોદય પાર્શ્વનાથ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” મુંબઈ

આગમ-સટીક અનુવાદ સહાયકો

(૧) પ.પૂ. ભગવતીજી દેશનાદક્ષ આદેવશ્રી નરદેવસાગરસૂરિજી મંસાંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિશાશ્રીમાળી તપગચ્છ જ્ઞાતિ,” જામનગર.

(૨) વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આ.દેવ શ્રી વિજય પ્રભાકરસૂરીશ્વરજી મંની પ્રેરણાથી - “અભિનવ જૈન શ્રેમૂંપૂં સંઘ,” અમદાવાદ.

(૩) શ્રુતસંશોધનરસિક પૂજ્ય આદેવશ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિજયભદ્ર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” ભીલડીયાજી.

(૪) પ.પૂ. જયલાવણ્યશ્રીજી મંસાંના સુશિષ્યા સાં સૂર્યપ્રભાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી ભગવતી*નગર ઉપાશ્રયની બહેનો,” અમદાવાદ.

(૫) પરમપૂજ્યા વરધમાશ્રીજી મંના શિષ્યા તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પ્રીતિદર્માશ્રીજી મંની પાવન પ્રેરણાથી.

- (૧) શ્રી પાર્શ્વભક્તિ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ, ડોંબીવલી.

- (૨) શ્રી રાજાજી રોડ શ્રેમૂંપૂં તપાં જૈન સંઘ, ડોંબીવલી.

(૬) સ્વનામધન્યા શ્રમણીવર્યાશ્રી સૌમ્યગુણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી.
“શ્રી પરમ આનંદ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ,” પાલડી, અમદાવાદ.

મુનિ દીપરત્નસાગરજી દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય-એક ઝલક
કુલ પ્રકાશનોનો અંક-૩૦૧

૧-આગમસુતાણિ-મૂલં

૪૯-પ્રકાશનો

આ સંપુટમાં મૂળ આગમો છે. જેમાં ૪૫ આગમો ૪૫ અલગ-અલગ પુસ્તકોમાં મુદ્રિત કરાવાયેલ છે. ચાર વૈકલ્પિક આગમો પણ તેમાં સમાવાઈ ગયેલ છે. એ રીતે ૪૫ + ૪ કુલ (૪૯) આગમોનું આ સંપુટમાં સંપાદન છે. તેમજ પ્રત્યેક સૂત્રને અંતે પૂજ્ય સાગરાનંદસૂરિશ્ચરજી સંપાદિત આગમો તથા તેની વૃત્તિના અંકો પણ ટાંક્યા છે.

અમારા આ પ્રકાશનમાં શ્રુતરકંઠ, શતક/અધ્યયન/વક્ષસ્કાર/પદ, પ્રતિપત્તિ, ઉદ્દેશક, સૂત્ર/ગાથા આદિ સ્પષ્ટતથા જુદા નજરે પડે તેવી વિશિષ્ટ મુદ્રણકલાને પ્રયોજેલ છે. પુસ્તકો અલગ-અલગ અને નાના કદના હોવાથી વાંચન કે કંઠસ્થ કરવાની અતિ સરળતા રહે છે.

૪૫-આગમની પૂજા, પૂજન, રચયાત્રા કે શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂજનાદિ માટે અલગ-અલગ પીસ્તાળીશ પુસ્તકો હોવાથી ગોઠવણી સરળ બને છે.

આગમસદ્ધકોસો, આગમનામકોસો, આગમવિષયદર્શન, આગમકથાનુયોગના મૂળ સંદર્ભ જોવા માટે આ પ્રકાશન વસાવવું જરૂરી જ છે. જેની કિંમત છે રૂ. ૧૫૦૦/- દર્શન-પૂજન માટે આજીવન ઉપયોગી છે.

૨. આગમ-ગુજરાતી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

આપણા મૂળ આગમો અર્ધભાગધી ભાષામાં છે. જેઓ ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત છે, શાસ્ત્રીય કારણોથી આગમના અભ્યાસથી વંચિત રહ્યા છે, આગમોની વાંચના પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ઈત્યાદિ કારણે આગમિક પદાર્થોનું જ્ઞાન પામી શક્યા ન હોય તેવા ભવ્યાત્માઓ શ્રી કલ્પસૂત્ર માફક સરળતાથી આગમોનું વાંચન અને બોધ પ્રાપ્ત કરી શકે, તેમજ ભવભીરુ આત્માઓ પોતાનું જીવન માર્ગાનુસાર બનાવી શકે તેવું પ્રકાશન.

સાત ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૮૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પીસ્તાળીશ આગમોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ ધરાવતા આ “આગમદીપ” સંપુટમાં બીજા બે વૈકલ્પિક આગમોનું ગુજરાતી પણ આપેલ જ છે.

અંદાજે ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ મૂળ આગમનો આ ગુજરાતી અનુવાદ રૂ. ૨૦૦૦/-ની કિંમતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. પણ હાલ તેની એક પણ નકલ બચેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની લોકપ્રિયતાનો પૂરાવો છે. અનેક પૂજ્યશ્રીએ આ ગુજરાતી અનુવાદનો સ્વાધ્યાયાદિ અર્થે ઉપયોગ કરેલો છે.

૩. આગમસુત્તાણિ-સટીક

૪૬-પ્રકાશનો

જેઓને મૂળ આગમો વાંચ્યા પછી તેની વિસ્તૃત સમજ મેળવવી છે. તેમાં રહેલા પદાર્થોને ઊંડાણથી અવગાહવા છે, તેમાં રહેલા તત્ત્વો આધારિત કથા, દેષ્ટાંત કે દ્રવ્યાનુયોગને જાણવો છે, તેવા વિશિષ્ટ જ્ઞાનપિપાસુ માટેનું અમારું આ ૧૩,૦૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પથરાયેલ અને ત્રીશ ભાગોમાં વિભાજીત એવું દળદાર પ્રકાશન છે.

આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો પર પ્રાપ્ત બધી જ નિર્ણયકૃતિઓ, ૩૯ આગમો પરની વૃત્તિ, શેષ આગમોની સંસ્કૃત છાયા, કેટલાંક ભાષ્યો તથા ચૂંલિઓ ઇત્યાદિ સર્વે વિવેચનોનો સમાવેશ કરાયેલ છે.

સૂત્રો અને ગાથાના સ્પષ્ટ અલગ વિભાજન, પ્રચુર પેરેગ્રાફ્સ, અધ્યયન, ઉદ્દેશક, સૂત્ર આદિની સુસ્પષ્ટ અલગ પેજ લાઈન તેમજ અમારા મૂળ અને અનુવાદિત આગમોમાં અપાયેલા ક્રમાંક મુજબના જ સૂત્ર ક્રમાંકન તથા વ્યવસ્થિત અનુક્રમણિકાને લીધે કોઈપણ પસંદિત ચોક્કસ વિષયવસ્તુ કે સમગ્ર અધ્યયનના વાંચનમાં સરળતા રહે તે રીતે આ સંપુટનું સંપાદન અને મુદ્રણ કરાયેલું છે.

આ પ્રકાશનના અભ્યાસમૂલ્ય અને સંશોધનક્ષેત્રે ઉપયોગિતા તેમજ સમગ્ર વિશ્વમાં આગમ પ્રકાશનની આવી એક જ માત્ર શૃંખલા ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે રૂ. ૧૧,૦૦૦/- મૂલ્ય હોવા છતાં તેની એક પણ નકલ સ્ટોકમાં રહેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની મહત્તા સાબિત કરે છે.

૪. આગમ-વિષય-દર્શન

આ એક એવું પ્રકાશન છે, જેમાં ૪૫-આગમોની વિશદ્વરૂપે અનુક્રમણિકા અપાયેલ છે, છતાં તેના પૃષ્ઠો છે. - ૩૮૪.

પ્રત્યેક આગમના પ્રત્યેક સૂત્ર કે ગાથાના વિષયોને એ જ આગમોના સૂત્રોના ક્રમાંકન અનુસાર, અતીવ સુસ્પષ્ટ રૂપે અને પૃથક્-પૃથક્ સ્વરૂપે અપાયેલી આ અનુક્રમણિકાથી તમે તમારો મનગમતો-આવશ્યક કે તમારા સંશોધન અને લેખનને અનુરૂપ વિષય સહેલાઈથી પસંદ કરી શકો છો.

ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ આ અનુક્રમણિકાથી તમે અમારા અનુવાદિત આગમોમાં તો મૂળ વિષય જોઈ જ શકો છો. તદુપરાંત મૂળ આગમો કે આગમસટીક માં પણ તમારી પસંદગીનો વિષય શોધવો આ બૃહત્ અનુક્રમ પરથી ખૂબ જ સરળ છે.

રૂ. ૪૦૦/-ની કિંમતને લક્ષમાં ન લઈ તેનું ઉપયોગિતા મૂલ્ય સમજશો.

૫. આગમસદ્કોસો

૪-પ્રકાશનો

આ શબ્દકોશ - એટલે સંદર્ભસ્થળ નિર્દેશ સહિતની “આગમ-ડીક્ષનેરી” જેમાં તમને મળે છે મૂળ આગમમાંથી લેવાયેલા ૪૬,૦૦૦ શબ્દો અને તેના ૩,૭૫,૦૦૦ જેટલા આગમ સંદર્ભો સહિત મૂળ-અર્થભાગથી શબ્દોના સંસ્કૃત અર્થ અને ગુજરાતી એક કે વધુ અર્થો.

ચાર ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૪૦૦ જેટલા પાનાઓનો આ પુસ્તકનો સેટ મેપલીથો કાગળ, પાકુ બાઈન્ડીંગ અને આકર્ષક મુખપૃષ્ઠ તો ધરાવે જ છે. પણ તમારે માટે તેની ઉપયોગિતા છે - અ થી હ પર્યંતનો કોઈપણ શબ્દ શોધવા માટે. ત્યાં ફક્ત શબ્દનો અર્થ જ જોઈને બેસી નથી રહેવાનું. પણ પીસ્તાળીશે પીસ્તાળીશ આગમોમાં આ શબ્દ જ્યાં જ્યાં વપરાયો હોય તે-તે બધાં સ્થાનોનો નિર્દેશ પણ મળશે જ - જેના દ્વારા એક જ શબ્દ જો જુદા જુદા સંદર્ભમાં વપરાયો હશે, તો તે ભિન્ન-ભિન્ન સંદર્ભયુક્ત અર્થ કે વ્યાખ્યા પણ જાણી શકાશે.

- વળી આવા સંદર્ભો જોવા માટે તમારે જુદા જુદા પ્રકાશનોના આગમોને ફેંદવાની કોઈ જરૂર નથી. તમે માત્ર અમારું આગમસુત્તાણિ - સંપુટ સાથે રાખો. તમારે ઉપયોગી શબ્દો મૂળ આગમ કે આગમ-સટીક માં મળી જ જવાના

૬. આગમનામક્રોસો

આગમ શબ્દકોશની એક પૂરક ડીક્ષનેરી તે આ “આગમ નામકોશ”. આ પ્રકાશન આગમસટીક માં આવતા નામો (કથાઓ)ની ડીક્ષનેરી છે. આ ડીક્ષનેરીમાં કથાના પાત્રોના નામો તો કક્કાવારી ક્રમમાં આપેલા જ છે. સાથે સાથે તે પાત્રો કે નામોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પણ છે.

તમારે મૂળ આગમ ઉપરાંત નિયુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ કે વૃત્તિમાં જો આ નામ કે તે નામ સાથે સંકડાયેલ કથા કે દૈષ્ટાંત જાણવા છે તો અમારી ડીક્ષનેરીમાં તે-તે નામને અંતે નિર્દેશ કરાયેલ આગમ સંદર્ભ જોવો. આગમ સંદર્ભ જોતાં જ તમને તે સંદર્ભવાળા આગમનું નામ, પંચાંગીનો પ્રકાર અને સૂત્રક્રમ મળી જશે. જેના આધારે તમે તે કથા કે દૈષ્ટાંતનો સહેલાઈથી અભ્યાસ કરી શકશો.

આ નામકોશનું મહત્ત્વ તો ત્યારે જ સમજાય જ્યારે એક જ નામ ધરાવતા એકથી વધારે પાત્રોનો અલગ-અલગ પરીચય કે જુદી જુદી કથાઓ તમને જોવા મળે. તે પણ ફક્ત રૂ. ૨૦૦/-ની કિંમતમાં.

સંદર્ભ મુજબ કથા જોવા માટે અમારું આગમસુત્તાણિ-સટીક તો છે જ.

૭. આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

મૂળ આગમના ૯૦,૦૦૦ જેટલાં શ્લોક પ્રમાણ સાહિત્યના મૂળ પ્રકાશન પછી જેમ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કર્યો, તેમ હિન્દી અનુવાદ પણ કર્યો. ફર્ક એટલો જ કે આ હિન્દી અનુવાદ બાર ભાગોમાં આશરે ૩૨૦૦ જેટલા પાનાઓમાં પથરાયેલો છે. ગુજરાતી અનુવાદ કરતા ૩૦૦થી પણ વધારે પૃષ્ઠો તેમાં ઉમેરાયા છે. જે ફક્ત કદની વૃદ્ધિ જ નથી, પણ અર્થવિસ્તાર અને પેરેગ્રાફોની પ્રચૂરતા પણ ધરાવે જ છે.

હિન્દીભાષી મહાત્માઓને પણ આગમના પદાર્થજ્ઞાનથી વંચિત ન રહેવું પડે તે આશયથી તૈયાર કરાયેલ આ આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ હિન્દી ભાષાની સમૃદ્ધિ અને સાહિત્યિક મૂલ્ય તો ધરાવે જ છે. તે ગુજરાતી ભાષી આગમરસિકો અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ માટે પણ મહત્ત્વનું સંદર્ભશાસ્ત્ર બની રહ્યું છે.

રૂ. ૨૭૦૦/-નું મૂલ્ય ધરાવતા આ આગમસૂત્ર-હિન્દી અનુવાદ માં પણ ક્રમાંકન તો મૂળ આગમ, આગમ ગુજરાતી અનુવાદ અને આગમ સટીક અનુસાર જ થયેલ છે. તેથી અભ્યાસીઓને તુલના કરવી સરળ પડે છે.

૮. આગમ કથાનુયોગ

૬-પ્રકાશનો

આગમ કાર્ય વિષયક આ અમારું નવમું પ્રકાશન છે. જેમાં “કથાનુયોગ” નામે અનુયોગની મુખ્યતા છે. આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો, આગમો પરની નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણ, વૃત્તિ કે અવયૂરી એ તમામનો સમાવેશ કરી આ આગમ કથાનુયોગનું સંકલન અને ગુજરાતી અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે. જે છ ભાગોમાં વિભાજિત છે ૨૨૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં સમાવિષ્ટ છે અને કથાઓને દશ વિભાગમાં ગોઠવેલ છે.

આ કથાનુયોગમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ ઉત્તમપુરુષો સંબંધી કથાનક કે માહિતીનો સંગ્રહ છે, શ્રમણ વિભાગમાં ગણધરો, પ્રત્યેકબુદ્ધો, નિહ્વો, અન્ય શ્રમણોની કથાઓ છે. તે સાથે આશરે ૯૦થી વધુ પૃષ્ઠોમાં ગોશાળાનું કથાનક તેના પૂર્વભવ, વર્તમાનભવ અને ભાવિ ભવો સહિત મૂકેલ છે. તે સિવાય શ્રમણી કથા, શ્રાવક કથા, શ્રાવિકા કથા, અન્યતીર્થી કથા, પ્રાણી કથા, પ્રકીર્ણ કથા અને દેષાંતોના અલગ વિભાગો છે. પ્રત્યેક કથાને અંતે તેના આગમ સંદર્ભો પણ મૂકેલા છે, જેથી મૂળ માહિતી સ્રોત જોઈ શકાય. છટ્ટા ભાગમાં અકારાદિકમે પ્રત્યેક કથાના નામોની ગોઠવણી અને તેની સાથે પૃષ્ઠાંક આપેલા છે, જેથી કોઈપણ કથા શોધવી અત્યંત સરળ બને છે.

આ “આગમ કથાનુયોગ” કેવળ કથારસિકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે. જેનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧,૫૦૦/- છે. તેમજ સન-૨૦૦૪માં જ પ્રકાશિત થયેલ હોવાથી હજી સરળતાથી ઉપલબ્ધ છે.

૯. આગમ મહાપૂજનવિધિ

આ એક લઘુ પુસ્તિકા છે. જેમાં પીસ્તાળીશ આગમ મહાપૂજન ભણાવવા માટેની સરળ, સ્પષ્ટ, શાસ્ત્રીય વિધિ છે. સાથે-સાથે પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી કૃત ૪૫-આગમ પૂજાઓ પણ આપી દીધેલ છે. અષ્ટપ્રકારી પૂજાના અભિનવ દુહા પણ છે.

કોઈપણ વિધિકારકને સહેલાઈથી પૂજન કરાવતા ફાવે તે રીતે વિધિ સાથે સૂચનાઓનો નિર્દેશ છે. તેમજ આગમ મંડપની રચના, માંડલુ, આવશ્યક સામગ્રી, વિધિમાં પ્રત્યેક કાર્ય માટે જરૂરી એવા સહાયકોની કાર્ય વહેંચણી પણ જણાવેલ છે.

મોટા ટાઈપ, પઘોની સુંદર ગોઠવણી, પ્રત્યેક પૂજન માટેનું અલગ પેજ, દરેક પૂજનને માટેની સૂચના, તે પૂજનની સાથે જ અપાયેલી હોય તેવું આ એક માત્ર પ્રકાશન છે.

૧૦. આગમસૂત્ર સટીક અનુવાદ

૪૮-પ્રકાશનો

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આગમોના મૂળસૂત્રોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ તો છે જ. સાથે સાથે આગમોની નિર્ચુકિત અને ટીકાનો પણ અનુવાદ કરેલ હોવાથી અમે “સટીક અનુવાદ” એવું નામકરણ કરેલ છે. જેમાં ૪૫ આગમો ઉપરાંત બે વૈકલ્પિક આગમો અને કલ્પ [બારસા] સૂત્રના સમાવેશથી ૪૮ પ્રકાશનો થાય છે. જેને આ સાથે અમે ૪૨-ભાગોમાં પ્રકાશિત કરેલ છે.

આ સટીક અનુવાદમાં છ છેદ સૂત્રોનો અનુવાદ માત્ર મૂળનો જ છે, તેમાં સટીક અનુવાદ નથી. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત શ્રુતરસિકો કે સ્વાધ્યાય પ્રેમીઓને આ અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે, જેનું સંયુક્ત મૂલ્ય રૂ. ૧૦,૦૦૦/- છે, કે જે કિંમતમાં તો કોઈ ૪૫ સટીક આગમોનો અનુવાદ પણ ન કરી આપે.

આ સટીક અનુવાદ સંપુટમાં-અંગસૂત્રો, ઉપાંગ સૂત્રો અને મૂળસૂત્રોનો સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ છે. પચગ્ના સૂત્રોમાં પણ ઉપલબ્ધ ટીકાઓનો અનુવાદ કરેલો જ છે, નંદી અને અનુયોગ બંને સૂત્રોનું વર્તમાન પદ્ધતિથી સાનુવાદ વિવેચન કરેલ છે અને છેદસૂત્રો, કલ્પસૂત્ર અને કેટલાંક પચગ્નાઓનો મૂળનો અનુવાદ છે.

— X — X —

આ હતી આગમ સંબંધી અમારા ૨૫૦ પ્રકાશનોની યાદી

— X — X —

આગમ સિવાયના સાહિત્ય સર્જનની ઝાંખી

(૧) વ્યાકરણ સાહિત્ય :-

૦ અભિનવ હેમ લઘુપ્રક્રિયા ભાગ-૧ થી ૪

૪

— મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી કૃત “લઘુપ્રક્રિયા” પર સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન અને તેની સાથે સંબંધિત અનેક સંદર્ભગ્રંથોના ઉપયોગથી તૈયાર કરાયેલો એવો આ દળદાર ગ્રંથ છે. જે કાઠિન આઠ પેજમાં તૈયાર થયેલ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના અભ્યાસ માટેનું આ પ્રકાશન છે. જે ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમથી તૈયાર થયેલ છે. તેમાં મૂળસૂત્ર, તેનો અર્થ, વૃત્તિ, વૃત્ત્યર્થ, અનુવૃત્તિ, વિશેષ વિવેચન જેવા સાત વિભાગો અને પ્રચૂર પરિશિષ્ટો છે.

૦ કૃદન્તમાલા :-

૧

— આ લઘુ સર્જનમાં ૧૨૫ ધાતુઓના ૨૩ પ્રકારે થતાં કૃદન્તોનું કોષ્ટક છે.

(૨) વ્યાખ્યાન સાહિત્ય :-

૩

૦ અભિનવ ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ-૧ થી ૩.

— આ એક સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનમાળા છે. “મન્નહ જિણાણ” નામક સર્જનાયમાં આવતા શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યો ઉપરના ૧૦૮ વ્યાખ્યાનો તેમાં ગોઠવેલા છે. પ્રત્યેક વ્યાખ્યાન માટે દશ-દશ પેજ ફાળવેલ છે. જે પ્રત્યેકમાં શ્લોક-જૈનેતર પ્રસંગ - સંબંધિત કર્તવ્યની તાત્ત્વિક વ્યાખ્યા અને સમજ-જૈનકથા અને કર્તવ્યને અનુરૂપ સ્તવનાદિ પંક્તિની સુંદર ગુંથણી છે.

૦ નવપદ-શ્રીપાલ

૧

— શાશ્વતી ઓળીના વ્યાખ્યાનરૂપે આ પુસ્તકનું સર્જન થયું છે, જેમાં નવે પદનું અલગ-અલગ વિવેચન સાથે નવ દિવસમાં શ્રીપાલચરિત્ર પણ પૂરું થાય, તે રીતે ગોઠવેલા નવ વ્યાખ્યાનોનો સમન્વય છે.

(૩) તત્ત્વાભ્યાસ સાહિત્ય :-

૦ તત્ત્વાર્થસૂત્ર પ્રબોધ ટીકા-અધ્યાય-૧

૧

૦ તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર અભિનવ ટીકા-અધ્યાય-૧ થી ૧૦

૧૦

— આ ગ્રંથમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના દશે અધ્યાયોનું અલગ-અલગ દશ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તૃત વિવેચન ધરાવતું દશાંગ વિવરણ છે. જેમાં સૂત્રહેતુ, મૂળસૂત્ર, સંધિરહિત સૂત્ર, સૂત્રાર્થ, શબ્દજ્ઞાન, અનુવૃત્તિ, અનેક સંદર્ભ ગ્રંથોને આધારે તૈયાર કરાયેલ અભિનવ ટીકા, સૂત્રસંદર્ભ, સૂત્રપદ, સૂત્રનિષ્કર્ષ જેવા દશ વિભાગો છે.

પ્રત્યેક અધ્યાયને અંતે સૂત્રકમ, અકારાદિ ક્રમ, શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદ જેવા પરિશિષ્ઠો તથા દશમા અધ્યાયના પુસ્તકમાં અંતે શબ્દસૂચિ, વિષયસૂચિ, સંનંધકારિકા જેવા ઉપયોગી પરિશિષ્ઠો છે.

૦ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના આગમ આધાર સ્થાનો.

૧

— આ સંશોધન કદાનું એક વિશિષ્ટ પુસ્તક છે. જેમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પ્રત્યેક સૂત્રનો મૂળ આગમમાંથી ઉપલબ્ધ સંદર્ભ, સંદર્ભ પાઠ, સંદર્ભ સ્થળનો ઉલ્લેખ છે. તેમજ શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદની તાલિકા અને વિશ્લેષણ છે.

(૪) આરાધના સાહિત્ય :-

૩

૦ સમાધિમરણ :-

અંત સમયે અને ભાવિ ગતિ સુધારવા માટે મરણ સમયે ચિત્તની સમાધિ જળવાય રહે તેવી આરાધના વિધિ, આરાધના સૂત્રો, આરાધના પદ્યો, આરાધના પ્રસંગો વગેરે સાત વિભાગોમાં આ ગ્રંથ સર્જેલો છે.

૦ સાધુ અંતિમ આરાધના

૦ શ્રાવક અંતિમ આરાધના

સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો અંત સમય સુધારવા માટે નિત્ય કરવાની એવી આ આરાધના છે, મૂળ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં ગ્રંથસ્થ થયેલ આ વિધિને સરળ ગુજરાતીમાં રજૂ કરેલ છે. પંચાંગના કદની આ પુસ્તિકા સાચે રાખવી પણ સરળ છે.

(૫) વિધિ સાહિત્ય :-

૩

૦ દીક્ષા-યોગાદિ વિધિ

૦ વિધિ સંગ્રહ ભાગ-૧

૦ સાધુ-સાધ્વી કાળધર્મ વિધિ

(૬) પૂજન સાહિત્ય :-

૧

૦ આગમ મહાપૂજન વિધિ-જેની નોંધ આગમ વિભાગમાં છે.

૦ પાર્શ્વ પદ્માવતી પૂજનવિધિ

(૭) યંત્ર સંયોજન :-

૦ ૪૫-આગમ યંત્ર

૦ વિંશતિ સ્થાનક યંત્ર

(૮) જિનભક્તિ સાહિત્ય :-

૯

- ૦ ચૈત્યવન્દન પર્વમાલા
- ૦ ચૈત્યવન્દનસંગ્રહ-તીર્થજિન વિશેષ
- ૦ ચૈત્યવન્દન ચોવિસી
- ૦ ચૈત્યવંદન માળા

— આ એક સંપાદન ગ્રંથ છે. જેમાં પર્વદિન તથા પર્વતિથિના ચૈત્યવંદનો, ચોવિસ જિનની ચોવિસી રૂપ ચૈત્યવંદનો, વિવિધ તીર્થમાં બોલી શકાય તેવા અને જિનેશ્વર પરમાત્મા વિષયક વિવિધ બોલ યુક્ત એવા ૭૭૯ ચૈત્યવંદનોનો વિશાળ સંગ્રહ છે.

- ૦ શત્રુંજય ભક્તિ
- ૦ શત્રુંજય ભક્તિ
- ૦ સિદ્ધાયતનો સાથી - સિદ્ધાયત ભાવયાત્રા, સ્તુતિ-ચૈત્યવંદનાદિ
- ૦ વીતરાગ સ્તુતિ સંચય-૧૧૫૧ ભાવવાહી સ્તુતિનો સંચય
- ૦ ચૈત્ય પરિપાટી

(૯) પ્રકીર્ણ સાહિત્ય :-

૯

- ૦ શ્રી નવકાર મંત્ર-નવ લાખ જાપ નોંધપોથી
- ૦ શ્રી ચારિત્ર પદ એક કરોડ જાપ નોંધપોથી
- ૦ અભિનવ જૈન પંચાંગ
- ૦ અભિનવ જૈન પચ્ચાઙ્ગ
- ૦ અમદાવાદ જિનમંદિર-ઉપાશ્રય આદિ ડિરેક્ટરી
- ૦ બાર વ્રત પુસ્તિકા તથા અન્ય નિયમો
- ૦ શ્રી જ્ઞાનપદ પૂજા
- ૦ કાયમી સંપર્ક સ્થળ
- ૦ ચોઘડીયા તથા હોરા કાયમી સમયદર્શિકા

(૧૦) સૂત્ર અભ્યાસ-સાહિત્ય :-

૫

- ૦ જૈન એડ્યુકેશનલ સર્ટિફિકેટ કોર્સ
- ૦ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અભિનવ વિવેચન ભાગ-૧ થી ૪

આ રીતે અમારા ૩૦૧ પ્રકાશનો થયા છે.

ઓઘનિર્યુક્તિ-મૂલસૂત્ર/૨

આગમ-૪૧/૨નો વિશિષ્ટ સૂત્રસાર

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીમાં આ ૪૧-મું આગમ છે. તે ચાર મૂળસૂત્રોમાં બીજું સૂત્ર છે. “ઓઘનિર્યુક્તિ” નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેને પ્રાકૃતમાં ઓહનિજ્જુત્તિ કહેવામાં આવે છે. આ આગમ પિંડનિર્યુક્તિના વિકલ્પમાં છે. આ આગમમાં મૂળ નિર્યુક્તિ-૮૧૨ છે, તેમાં ભાષ્ય ગાથા-૩૨૨ છે અને પ્રકોપગાથા-૩૧-છે એ રીતે બધું મળીને ૧૧૬૫ ગાથા છે, જેને અમે ‘મૂલ’ શબ્દથી મૂકેલ છે.

આ આગમમાં ઓઘ - સામાન્યથી સાધુની દિનચર્યાનું વર્ણન છે, તેથી પણ ઓઘનિર્યુક્તિ કહેવાય છે. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી રચિત આ નિર્યુક્તિમાં સાત દ્વાર - પ્રતિભેજના, પિંડ, ઉપધિ, અનાચતનવર્જન, પ્રતિભેવા, આલોચના અને વિશુદ્ધિનું વર્ણન કરી ચરણકરણાનુયોગની મુખ્યતા મૂકી છે, જો કે તેમાં ધર્મ કથાનુયોગ સમાવિષ્ટ તો છે જ. નવમાં પૂર્વમાં રહેલ ત્રીજી આચાર વસ્તુના વીસમાં ઓઘપ્રાભૃતમાં રહેલ ઓઘ સામાચારીએ આ આગમનો આધાર ગણાય છે. આ આગમની ચૂર્ણિ પણ હોવાનું જાણવા મળેલ છે, પણ અમે તો દ્રોણાચાર્યકૃત્ વૃત્તિનો જ આધાર લીધેલો છે.

પિંડ નિર્યુક્તિનો ટીકા સહિત અનુવાદ કરતી વેળાએ પણ અમે અનુભવેલું કે આટલો વિસ્તાર અને તેનું ઉંડાણ સમજાવતા પહેલાં નુતન સાધુ-સાધ્વીને તેમાં પ્રવેશ કરાવવા સારૂપ સમજણ વધુ ઉપયોગી થાય. આ જ કથન ઓઘનિર્યુક્તિ માટે પણ સત્ય જ છે. પિંડનિર્યુક્તિ કરતાં પણ દોઢું કદ ધરાવતો અને જેમાં પિંડનિર્યુક્તિ કરતાં ૪૫૦ જેટલી વધારે ગાથા છે તેવું આ આગમ ટીકા સહિત અદ્વરશઃ અનુવાદ પામે તેવી ભાવના છતાં અમે અહીં માત્ર તેમાં પ્રવેશ કરાવવારૂપ “ઓઘનિર્યુક્તિ-વિશિષ્ટ સૂત્રસાર” મૂકીને અમારી પ્રતિજ્ઞાથી પાછા જ ખસેલા છીએ. અમારો હેતુ “સરળથી જટીલ” તરફ લઈ જવાનો છે. તેથી શ્રમણ ઉપયોગી આ આગમને માત્ર પ્રવેશદ્વાર રૂપે જ રજૂ કરેલ છે. આમાં નથી બધી ગાથાઓનો અર્થ કે નથી પુરો ટીકાનો અર્થ, આ માત્ર ઓઘનિર્યુક્તિની પરિચયપુસ્તિકા જ છે, તે વાત અમે સખેદ કબુલીએ છીએ. આપ તેને અમારો પ્રમાદ ગણશો તો પણ અમારે તે કબૂલવું જ રહ્યું.

ઓઘનિર્યુક્તિ-પ્રભા

-- X -- X -- X -- X --

● મૂલ-૧ થી ૬ :-

પ્રસ્તાવના :- ઓઘનિર્યુક્તિકર્તા ચૌદપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી છે. તેમણે શ્રમણ-શ્રમણી વર્ગના અનુગ્રહાર્થે નવમાં પૂર્વમાં રહેલ, ત્રીજી આચારવસ્તુના વીસમાં ઓઘપ્રાભૃતમાં રહેલ ઓઘ સામાચારી કે જેમાં સાધુઆચાર સ્વરૂપ છે, તેનું ઉદ્ધરણ કરેલ છે. અહીં ઓઘ, પિંડ, સમાસ, સંક્ષેપ એ એક અર્થ જણાવનારા શબ્દો કે એકાર્થિક નામો છે.

ઓઘ નિર્યુક્તિની રચના કરતા આવી પ્રતિજ્ઞા જણાવે છે કે :-

“હું બધાં જ અરિહંત ભગવંતોને, બધાં જ ચૌદપૂર્વધરોને, બધાં દશ પૂર્વધરોને, બધાં અગિયાર અંગધારણ કરનારાઓને તથા બધાં સાધુઓને નમસ્કાર કરીને ચરણ-કરણાનુયોગમાંથી અલ્પ અક્ષરવાળી અને મહાન્ અર્થવાળી એવી ઓઘનિર્યુક્તિ સાધુઓના અનુગ્રહને માટે કહું છું.”

આથી આ ઓઘનિર્યુક્તિમાં શબ્દો થોડાં હોવા છતાં અર્થથી મહાન્ છે અને સાધુ-સાધ્વી માટે ખૂબ ઉપકારક છે.

આ ચરણ સિતરી અને કરણ સિતરી શું છે ? તે કહે છે -

● મૂલ-૭ :-

ચરણસિતરી :- ચરણ સિતરીના ૭૦ ભેદો આ પ્રમાણે છે - (૧) વ્રત, (૨) શ્રમણધર્મ, (૩) સંયમ, (૪) વૈયાવચ્ચ, (૫) બ્રહ્મચર્ય, (૬) જ્ઞાનાદિ ત્રિક, (૭) તપ અને (૮) ક્રોધાદિ ત્રિગ્રહ. તેમાં

- (૧) વ્રત પાંચ છે - સર્વથા (૧) પ્રાણાતિપાત વિરમણ, (૨) મૃષાવાદ વિરમણ, (૩) અદત્તાદાન વિરમણ, (૪) મૈથુન વિરમણ, (૫) પરિગ્રહ વિરમણ.

- (૨) શ્રમણધર્મ દશ છે - ક્ષમા, માર્દવતા, સરળતા, મુક્તિ (સંતોષ), તપ, સંયમ, સત્ય, પવિત્રતા, નિષ્પરિગ્રહતા અને બ્રહ્મચર્ય.

- (૩) સંયમ ૧૭ ભેદ છે - પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ એ પાંચ એકેન્દ્રિય તથા બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઈરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય મળીને નવ પ્રકારના જીવોની વિરાધના, પરિતાપના, કિલામણા ન થાય તેમ વર્તવું. (૧૦) અજીવ-તેમાં રાગ કે દ્વેષ ન કરવો. (૧૧) પ્રેક્ષા સંયમ - ચક્ષુ આદિથી પડિલેહવા માટેનો ઉપયોગ રાખવો તે. (૧૨) ઉપેક્ષા સંયમ - શક્તિ હોવા છતાં સંયમમાં વીર્ય ન ફોરવતા એવા આત્માઓ તથા સાવધ વ્યાપારમાં પ્રવર્તતા ગૃહસ્થો પ્રતિ ઉપેક્ષા ભાવ રાખવો. (૧૩) પ્રમાર્જના - વસ્તુ લેતા કે મૂકતાં પૂંજવાનો ઉપયોગ રાખવો. (૧૪) પારિષ્ઠાપના - શરીરના મળમૂત્રાદિ વિદિપૂર્વક પરઠવવામાં ઉપયોગ રાખવો. (૧૫ થી ૧૭) મન, વચન, કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓ રોકીને શુભ પ્રવૃત્તિમાં ઉપયુક્ત રહેવું.

- (૪) વૈયાવચ્ચ દશ પ્રકારે છે - આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, શૈક્ષ, ગ્લાન, કુલ, ગણ, સંઘ, સાધુ, સમનોજા એ દશેની ભક્તિ-સેવા કરવા.

- (૫) બ્રહ્મચર્ય નવ પ્રકારે છે - (૧) સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક રહેતા હોય તે વસતિમાં ન રહેવું. (૨) સ્ત્રીની સાથે રાગથી વાતચીત ન કરવી કે સ્ત્રી પશુ નપુંસક સંબંધી કામકથા ન કરવી. (૩) સ્ત્રી બેઠી હોય ત્યાં પુરુષે બે ઘડી અને પુરુષ બેઠો હોય તે સ્થાને સ્ત્રીએ ત્રણ પ્રહર સુધી બેસવું નહીં. (૪) સ્ત્રીના અંગોપાંગ, મુખ, સ્તન, ચક્ષુ, પગ, હાથ વગેરે રાગદંષ્ટિથી જોયા નહીં. દંષ્ટિ પડી જાય તો પણ તુરંત ખસેડી લેવી. (૫) સ્ત્રી સંબંધી કામકથા ભીંત કે બીજા સ્થાનના આંતરેથી ન સાંભળવી કે ભીંતના આંતરેથી જોવી નહં. (૬) ગૃહસ્થપણમાં સ્ત્રી સાથે કરેલ કામક્રીડાનું સ્મરણ ન કરવું. (૭) પૌષ્ટિક, ઉત્તેજક, કામવર્ધક સ્નિગ્ધ આહાર ન વાપરો. (૮) વિગર્ભરહિત આહાર પણ ક્ષુધા શાંત થાય તેથી વધારે ન વાપરવો. (૯) સારા દેખાવા શરીરની ટાપટીપ ન કરવી.

- (૬) જ્ઞાનાદિ ત્રિક - જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની સુંદર આરાધના કરવી.

- (૭) તપ - છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર ભેદે તપ કરવો તે. તેમાં છ બાહ્યતપ આ પ્રમાણે - (૧) અનશન - આહારના ત્યાગરૂપ, (૨) ઉષોદરી - ભુખ કરતાં બે-ચાર કોળીયા ન્યૂન રાખી આહાર કરવો, (૩) વૃત્તિસંક્ષેપ - દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી આહારાદિનો સંક્ષેપ કરવો. (૪) રસત્યાગ - છએ વિગર્ભઓનો કે બે, ત્રણ વિગર્ભઓનો ત્યાગ. (૫) કાયકલેશ - લોચ આદિ કષ્ટ કે શીત-ઉષ્માદિને સહેવા તે. (૬) સંલીનતા - અંગોપાંગને સંકોચીને રાખવારૂપ.

છ અભ્યંતર તપ આ પ્રમાણે છે - (૧) પ્રાયશ્ચિત્ત - મૂલગુણ કે ઉત્તર ગુણના વિષયમાં થયેલ જે કોઈપણ ભૂલ હોય તે સર્વે ભૂલોની આલોચના કરી આત્મ શુદ્ધિ કરવી. (૨) વિનય - આચાર્યાદિ રત્નાધિકનો વિનય કરવો - આવે ત્યારે ઉભા થવું, હાથ જોડવા, આસન આપવું વગેરે. (૩) વૈયાવચ્ચ - ભાલ, ગ્લાન, આચાર્યાદિ, વૃદ્ધ વગેરેની સેવા કરવી, આહાર પાણી ઔષધાદિ લાવી આપવા, શરીરની વિશ્રામણાદિ કરવા. (૪) સ્વાધ્યાય - વાચના, પૃચ્છના આદિ પંચવિધ જે સ્વાધ્યાય તેને નિરંતર કરવો. (૫) ધ્યાન - એકાગ્ર મનથી શુભધ્યાન. તત્ત્વ આદિની વિચારણા વગેરે કરવા. (૬) કાયોત્સર્ગ - કર્મક્ષયાર્થે મૌન-ધ્યાન-સ્થાન વડે સ્થિર થઈને આત્માના બહિર્ભાવને વોસિરાવવા પૂર્વક રહેવું તે કાયોત્સર્ગ અથવા દેહ-ઉપધિ આદિ બાહ્ય અને ક્રોધાદિ કષાયરૂપ અભ્યંતરનો ઉત્સર્ગ અર્થાત્ ત્યાગ.

- (૮) ક્રોધાદિ કષાયનો ત્રિગ્રહ કરવો - તેમા ક્રોધનો ત્રિગ્રહ ક્ષમાથી કરવો, માનનો ત્રિગ્રહ નમ્રતાથી કરવો, માયાનો ત્રિગ્રહ સરળતાથી કરવો અને લોભનો ત્રિગ્રહ સંતોષથી કરવો.

આ પ્રમાણે મુખ્ય આઠ ભેદોમાં પેટાભેદ આ પ્રમાણે થયા - ૫ + ૧૦ + ૧૭ + ૧૦ + ૯ + ૩ + ૧૨ + ૪ = ૭૦ એ સિતરે ભેદો ચરણ સિતરીના કહ્યા છે, તેમ જાણવું.

● મૂલ-૮ :-

આ ગાથામાં કરણસિતરીના સિત્તેર ભેદો જણાવે છે, તે આ - (૧) પિંડ વિશુદ્ધિ, (૨) સમિતિ, (૩) ભાવના, (૪) પ્રતિમા, (૫) ઈન્દ્રિય નિરોધ, (૬) પ્રતિલેખના, (૭) ગુપ્તિ, (૮) અભિગ્રહ.

— (૧) પિંડ વિશુદ્ધિ ચાર ભેદે છે — (૧) વસ્ત્ર, (૨) પાત્ર, (૩) વસતિ, (૪) આહાર અથવા સામાન્યથી એક ‘આહાર’ જ, તે નિર્દોષ મેળવવા માટે ગવેષણા આદિ કરવી તે.

— (૨) સમિતિ પાંચ પ્રકારે છે, તે આ પ્રમાણે —

(૧) ઈર્યાસમિતિ - સાડા ત્રણ હાથ પ્રમાણ ભૂમિ ઉપર દેષ્ટ રાખી ચાલવું. (૨) ભાષા સમિતિ - નિરવધ, હિતકર, મિત અને ખપ પૂરતી સત્ય ભાષા બોલવી અથવા બોલવામાં સમ્યક્ ઉપયોગ રાખવો. (૩) એષણાસમિતિ — ફક્ત સંયમ યાત્રાના નિર્વાહ માટે બેંતાલીશ દોષરહિત અને ચતનાપૂર્વક આહારાદિની ગવેષણા કરવી. (૪) આદાન ભાંડ માત્ર નિક્ષેપણા સમિતિ — વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ કોઈપણ વસ્તુ લેતા કે મૂકતા દેષ્ટિથી જોઈ, પૂંજી, પ્રમાણ, લેવું કે મૂકવું. (૫) પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ — મળ, મૂત્ર, કફ, મેલ, સંયમને અનુપયોગી થયેલા વસ્ત્ર, પાત્ર આદિને નિર્જીવ સ્થાનમાં અને વિધિપૂર્વક પરઠવવા તેમજ પ્રવચનનો ઉજ્જહ ન થાય તેમ પરઠવવામાં ઉપયુક્ત હોવું.

— (૩) ભાવના બાર પ્રકારે છે, તે આ પ્રમાણે :-

(૧) અનિત્ય ભાવના - જગત્ના પદાર્થો અનિત્ય-નાશવંત છે. (૨) અશરણ ભાવના - મરણ અથવા બહુ કષ્ટ કાળે કોઈ શરણભૂત થતું નથી. (૩) સંસાર ભાવના - ચાર ગતિરૂપ કે પંચવિધ ભવ સાગરરૂપ આ સંસાર ભયંકર છે. તેમાં શત્રુ-મિત્ર કે મિત્ર-શત્રુ બની જાય છે. (૪) એકત્વ ભાવના-જીવ એકલો જ જન્મે છે, મરીને પરલોકમાં એકલો જ જાય છે, પોતાના કર્મોનું વેદન એકલો જ કરે છે. કોઈ સાથે આવતું નથી.

(૫) અન્યત્વ ભાવના — સ્વજન, કુટુંબ, ઘન યાવત્ શરીર પણ પોતાનું નથી, મારું કોઈ નથી, સૌ પોત-પોતાના સ્વાર્થમાં ડૂબેલા છે. (૬) અશુચિત્વ ભાવના-શરીરની ઉત્પત્તિ, સ્વરૂપ, પરિણામ અપવિત્ર છે. તેમાંથી નિરંતર અશુચિ ઝર્ગા કરે છે. તેમાં રહેલ માંસ, લોહી, મળ, મૂત્રાદિ બધું અશુચિ છે. (૭) આશ્રય ભાવના - ઈન્દ્રિયાદિ આશ્રવો આત્માને કર્મથી મલીન કરનારા છે. તેમાં અવ્રત, યોગ, કષાય, મિથ્યાત્વ, પ્રમાદની પરિણતિ માત્ર જ આશ્રવ છે. (૮) સંવર ભાવના — સમ્યક્દેષ્ટિત્વ, વિરતિ, જ્ઞાનાદિથી કર્મનો બંધ અટકવો તે.

(૯) નિર્જરા ભાવના - કર્મનું આત્માથી છૂટા પડવું તે. જો દેશથી કર્મ છૂટા પડે તો તે નિર્જરા છે, સર્વથા કર્મો ખરી જાય તો તેને મોક્ષ કહે છે. કર્મો સ્વકાળથી કે તપ અને વ્રતથી છૂટા પડે છે. (૧૦) લોકસ્વરૂપ ભાવના-છ દ્રવ્યનો સમવાય કે ઉદ્યો અઘઃ અને મધ્ય એ ત્રણ ભેદથી આ લોક છે. જેમાં અશુભ ભાવાદિથી નરક

કે તિર્યચ ગતિ અને શુભ ભાવથી મનુષ્ય અને દેવલોકરૂપ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. નિજશુદ્ધ ભાવથી સિદ્ધિ ગતિ પમાય છે. (૧૧) બોધિ દુર્લભ ભાવના - મોહ વ્યાધિવાળાને સદેજ્ઞાન દેષ્ટિ અને બોધિ દુષ્પ્રાપ્ય છે. વિરતિરૂપ નિજભાવનું ચારિત્ર પણ દુષ્કર છે, ત્રણ રત્નોની પ્રાપ્તિ થવી તે બોધિ કહેવાય છે. (૧૨) ધર્મસ્વરૂપ ભાવના - અહો ! જિનેશ્વરોએ કેવો આ સુંદર ધર્મ ઉપદેશેલ છે. ઈત્યાદિ ચિંતવના. આ ધર્મ અસંગ અને સ્વભાવરામી છે.

— (૪) પ્રતિમા - વિશિષ્ટ પ્રતિજ્ઞા, તે બાર પ્રકારે છે. આ બારે પ્રતિમાનું સ્વરૂપ દશાશ્રુત સ્કંધમાં સારી રીતે વર્ણવેલ છે, આવશ્યક નિર્યુક્તિ-વૃત્તિમાં પણ તેની સુંદર વિવેચના છે. જેમાં એક માસ, બે માસ યાવત્ સાત માસની પ્રતિમા એ સાત, ત્રણ સપ્તાઅહોરાગની, એક-એક અહોરાત્રની એમ બાર પ્રતિમા થાય છે. જો કે આ પ્રતિમાનું આરાધન, પ્રથમ સંઘયણવાળા, ધીરજ અને સત્વયુક્ત સાધુ ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાથી કરાય છે.

— (૫) ઈન્દ્રિય નિરોધ - ઈન્દ્રિયો પાંચ ભેદે છે, તે આ — (૧) સ્પર્શનેન્દ્રિય, (૨) રસનેન્દ્રિય, (૩) દ્વાણેન્દ્રિય, (૪) ચક્ષુરિન્દ્રિય, (૫) શ્રોત્રેન્દ્રિય. આ પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ પરત્વે રાગ કે દ્વેષનો ત્યાગ કરી, સમભાવ કેળવવામાં ઉદ્યમશીલ રહેવું.

-૬- પડિલેહણા - પરચીશ પ્રકારે કહેલ છે, તે આ પ્રમાણે —

વિધિપૂર્વક, બોલ બોલવાપૂર્વક અને સોળ દોષોથી રહિત એવી પડિલેહણા કરવી જોઈએ. ૧૬ દોષો આ પ્રમાણે છે :- (૧) નર્તન-વસ્ત્ર કે શરીરને નચાવવું, (૨) વલન-વસ્ત્ર કે શરીરને સીધું ન રાખવું, (૩) અનુબંધ-અખોડા, પખોડા વધારે કરાવવા, (૪) મોસલી - કપડાં જેમ-તેમ લેવાં કે મૂકવા. (૫) આરબટ-ઉતાવળે પડિલેહણા કરવી. (૬) સંમર્દ - વસ્ત્ર પુરુ ખોલ્યા વિના પડિલેહણા કરવી, (૭) પ્રસ્ફોટન-વસ્ત્રને ઝાપટવા. (૮) નિક્ષેપ-વસ્ત્ર એક બાજુ ફેંકતા જવું અથવા કપડાંના છેડા અદ્ધર કરવા.

(૯) વેદિકા - બંને હાથ ટીંચણની ઉપર રાખવા કે નીચે રાખવા. (૧૦) પ્રશિથિલ - કપડું ટીલું પકડવું. (૧૧) પ્રલંબ - કપડું લટકતું રાખવું, (૧૨) લોલ-કપડું જમીનને અડાડવું. (૧૩) એકામર્શ - એક બાજુથી પકડી હલાવીને કપડું નીચે મૂકી દેવું. (૧૪) અનેકરૂપ ધૂનન - અનેક કપડાં ભેગાં કરી ખંખેરવા. (૧૫) શક્તિગણના - અખોડા પખોડા ભૂલી જવા. (૧૬) વિતથકરણ - પડિલેહણ કરતા વાતો કરવી, પરચક્રુણાણાદિ આપવા.

-૭- ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારે જાણવી. તે આ — મનની, વચનની, કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓને રોકવી.

-૮- અભિગ્રહ ચાર પ્રકારે છે, તે આ — દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી વિશિષ્ટ નિયમને ધારણ કરવા તે.

આ પ્રમાણે મુખ્ય આઠ ભેદોના પેટા ભેદો વડે ૭૦ પ્રકારોને કહ્યા. તેમાં ૪

+ ૫ + ૧૨ + ૧૨ + ૫ + ૨૫ + ૩ + ૪ = ૭૦ ભેદો કરણ સિતરીના થયા. આ કરણસિતરી સાધુના ઉત્તરગુણરૂપ છે.

૦ ચરણ - હંમેશા જે કરવા કે પાળવાના હોય, તે મહાવ્રતાદિ.

૦ કરણ - પ્રયોજન પડે કરવાના ગૌયરી આદિ.

— એ રીતે ઉક્ત ૭૦ + ૭૦ = ૧૪૦ માં વિતથ આચરવાથી અતિચાર લાગે છે, માટે આ ૧૪૦માં કોઈ દોષ ન લાગે તે માટે સાવધ રહેવું.

● મૂલ-૯ થી ૧૯ :-

અહીં કહેવાયેલ છે કે ચરણકરણાનુયોગથીમાંથી હું ઓઘનિર્યુક્તિ કહીશ. આથી ચરણકરણાનુયોગ સિવાય બીજા અનુયોગો પણ હોય જ. તે બીજા ત્રણ અનુયોગો આ પ્રમાણે છે અને તે ચારિત્રની રક્ષા માટે છે.

(૧) ચરણ કરણાનુયોગ - સાધુના આચારરૂપ ‘આચાર’ સૂત્રાદિ. (૨) ધર્મકથાનુયોગ - કથા સ્વરૂપ, જ્ઞાતાધર્મકથાદિ. (૩) ગણિતાનુયોગ - ગણિતરૂપ સૂર્ય પ્રજ્ઞાપ્તિ આદિ. (૪) દ્રવ્યાનુયોગ - જીવાજીવાદિ પદાર્થત્વચારણા.

આ ચારે અનુયોગ એક એકથી ચડિયાતા છે, તેનું દેષાંત આપે છે - એક રાજાના દેશમાં ચાર ખાણો હતી. રત્નની, સોનાની, ચાંદીની, લોઢાની. ચારે ખાણો એક એક પુત્રને એક એક વહેંચી આપી. જેના ભાગે લોઢાની ખાણ આવી તેને ચિંતા થઈ કે મારા ભાઈઓને કિંમતી ખાણો મળી, મને નકામી ખાણ મળી. તે દુઃખી થવા લાગ્યો. સુબુદ્ધિપ્રધાને તેને સમજાવ્યો કે તને ચારેમાં કિંમતી ખાણ મળી છે, કેમકે બીજી ત્રણે ખાણો લોઢા ઉપર આધાર રાખે છે. લોઢા સિવાય તે રત્નો, સોનું, ચાંદી કાઢી શકાતા નથી. જ્યારે તારી પાસે બધાં લોઢું માંગવા આવે ત્યારે તું રત્નો આદિના બદલામાં લોઢું આપજે, જેથી સૌથી ધનવાન બની શકીશ.

આ રીતે ચરણકરણાનુયોગ હોય તો જ બીજા ત્રણ અનુયોગો છે. ચરણકરણાનુયોગમાં અક્ષરો અત્પ હોવા છતાં અર્થથી મહાન્ છે. તે પહેલાં ભંગમાં છે, તેનું દેષાંત ઓઘનિર્યુક્તિ છે.

ધર્મકથાનુયોગમાં અક્ષરો ઘણાં અને અર્થ થોડો, તે બીજા ભંગમાં છે. દ્રવ્યાનુયોગમાં અક્ષરો ઘણા અને અર્થ પણ ઘણો છે, તે ત્રીજા ભંગમાં છે. ગણિતાનુયોગમાં અક્ષરો થોડાં અને અર્થ પણ થોડો છે, તે ચોથા ભંગમાં છે.

સાધુ-સાધ્વીના અનુગ્રહને માટે ચૌદપૂર્વીશ્રી ભદ્રનાહુ સ્વામીએ ઓઘનિર્યુક્તિની રચના કરેલી છે. તેના મુખ્ય સાત દ્વારો છે —

● મૂલ-૨૦ :-

(૧) પ્રતિલેખનાદાર - પડિલેખના કેમ કરવી તેનું નિરૂપણ.

(૨) પિંડદાર - ગોચરીની શુદ્ધિ કેમ રાખવી તેનું નિરૂપણ.

(૩) ઉપધિ પ્રમાણદાર - સંખ્યા અને માપથી કેટલી અને કેટલા પ્રમાણવાળી વસ્તુ રાખવી તેની નિરૂપણ.

(૪) અનાયતન વર્જનદાર - કેવી વસતિમાં ન રહેવું તેનું નિરૂપણ.

(૫) પ્રતિસેવનાદાર - સંયમની સાધનામાં પ્રમાદાદિ દોષો થાય તે નિરૂપણ.

(૬) આલોચનાદાર - થયેલા દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત નિરૂપણ.

(૭) વિશુદ્ધિદાર - પ્રાયશ્ચિત્ત કરી દોષોની શુદ્ધિ કરવી, તેનું નિરૂપણ.

બધી જ ક્રિયા પ્રતિલેખનાપૂર્વક કરવી જોઈએ. તેથી સૂત્રોક્ત વિધિ અનુસાર ક્ષેત્ર આદિને જોવા તે માટે સર્વ પ્રથમ પ્રતિલેખના દ્વાર કહ્યું. પ્રતિલેખના કરવા માટે શરીર સામર્થ્ય જોઈએ, તે સાચવવા માટે પિંડ-આહાર દ્વાર કહ્યું. આહાર ગ્રહણ કરવા પાત્ર આદિ જોઈએ માટે ત્રીજું ઉપધિદાર. આહાર લાવ્યા પછી વાપરવા માટે સ્થાનની જરૂર પડે, તેથી વ્યાઘાત રહિત પશુપંડકાદિ રહિત વસતિ જોઈએ માટે ચોથું અનાયતન વર્જન દ્વાર.

આ બધું ગ્રહણ કરતાં અવિધિ આદિ થઈ હોય તો તપાસવા માટે પાંચમું પ્રતિસેવના દ્વાર. તેમાં લાગેલા દોષોની આલોચના કરવી, તે માટે ગુરુદત્ત પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તે છટ્ટું આલોચના દ્વાર અને આલોચના અનુસાર તપશ્ચર્યાદિ કરી પાપ-દોષની શુદ્ધિરૂપ સાતમું વિશુદ્ધિદાર.

મુનિ દીપરત્નસાગરે અનુવાદ કરેલ
ઓઘનિર્યુક્તિ-સટીક-સંક્ષેપ-પરિચય-ભૂમિકા પૂર્ણ

❁ દ્વાર-૧-પ્રતિલેખના ❁

-- X -- X -- X -- X --

● મૂલ-૨૧ થી ૨૩ :-

પ્રતિલેખના ઓકાર્થિક નામો આ પ્રમાણે છે — આભોગ, માર્ગણા, ગવેષણા, ઈદા, અપોહ, પ્રતિલેખના, પ્રેક્ષણા, નિરીક્ષણા, આલોકના, પ્રલોકના.

પ્રતિલેખના શબ્દથી પ્રતિલેખક - પડિલેહણ કરનાર, પ્રતિલેખના - જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે તે બે ભેદે, પ્રતિલેખિતવ્ય - પડિલેહણ કરવાની વસ્તુ. આ ત્રણે બાબતો કહેવાની છે. જેમ ઘડો-શબ્દ કહેવાથી તેનો કર્તા, કુંભાર અને માટી વગેરે બધું જ આવી જાય છે.

o પ્રતિલેખક - એક કે અનેક હોય. તે પડિલેહણ કરનાર કારણિક હોય અથવા નિષ્કારણિક હોય, તે સાધર્મિક હોય કે વૈધર્મિક હોય.

o કારણિક - અશિવાદિ કારણે એકલા થાય તે.

o નિષ્કારણિક — ધર્મચક્ર, સ્તુપ, યાત્રા આદિ જોવાના નિમિત્તે એકલા.

o એક-એકલો હોય તે o અનેક - એકથી વધુ હોય તે.

o સાધર્મિક - સમાન આચારવાળા હોય તે.

o વૈધર્મિક - અસમાન આચાર કે વ્યવહારવાળા હોય તે.

● મૂલ-૨૪ થી ૪૫ :-

આ કારણોથી એકલા થાય તે કારણિક કહેવાય. એવા અશિવાદિ દશ કારણો કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે —

— (૧) અશિવ - દેવતા આદિના ઉપદ્રવ થવાથી, બાર વર્ષ પૂર્વે એવી ખબર પડે કે આ પ્રદેશમાં દુષ્કાળ આદિ થવાનો છે, તો સાધુઓ તે વખતે ત્યાંથી વિહાર કરી સૂત્રપોરિસિ આદિ કરતાં સુકાળ પ્રદેશમાં જાય.

દુકાળ પડવાની ખબર આ રીતે પડી શકે છે — (૧) અવધિજ્ઞાન હોવાથી (૨) તપસ્વીના પ્રભાવથી કોઈ દેવતા આવીને કહી જાય. (૩) આચાર્ય નિમિત્તતા જ્ઞાન વડે કહે અથવા કોઈ નૈમિત્તિક કહી દે.

બાર વર્ષ પૂર્વે દુકાળની ખબર પડે તો બાર વર્ષ પૂર્વે વિહાર કરી જાય, તે ક્ષેત્ર છોડી દે. કદાચ બાર વર્ષ પૂર્વે ખબર ન પડે પણ અગિયાર વર્ષ પૂર્વે ખબર પડે તો ત્યારે વિહાર કરી જાય. એ રીતે ચાવત્ દશ-નવ-આઠ-સાત-છ-પાંચ-ચાર-ત્રણ-બે-એક વર્ષ અગાઉ જાણ થાય તો તે વખતે પણ વિહાર કરી જાય, છેવટે અશિવાદિ ઉત્પન્ન થયા પછી ખબર પડે તો ત્યારે વિહાર કરી બીજા સારા ક્ષેત્રમાં જાય. પણ રસ્તામાં જતાં સૂત્ર પોરિસિ અને અર્થ પોરિસિ ન ચૂકે.

ઉપદ્રવ કરનાર દેવતાદિની ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે છે — (૧) સાધુને ઉપદ્રવ ન કરે, પણ ગૃહસ્થને કરે. (૨) ગૃહસ્થને ઉપદ્રવ ન કરે, પણ સાધુને કરે. (૩) બંનેને ઉપદ્રવ ન કરે. (૪) બંનેને ઉપદ્રવ કરે. ઉક્ત ચારમાંથી ત્રીજા ભાંગામાં રહેવું.

પણ બાકીના ત્રણે ભંગોમાં અવશ્ય વિહાર કરી જવો. પહેલાં ભાંગામાં સાધુને ઉપદ્રવ કરનાર નથી. પરંતુ ગૃહસ્થને ઉપદ્રવ કરતાં દેવતા કદાચ સાધુને પણ ઉપદ્રવ કરનાર થઈ જાય. માટે તેમાં ત્યાં ન રહેવું.

ગામમાં ઉપદ્રવ થયા પછી નીકળવાનું થાય તો ઉપદ્રવ કરનાર દેવતા આખા ગચ્છને ઉપદ્રવ કરે તેવું લાગે તો સાધુ અડધા-અડધા થઈને વિહાર કરે. અડધા થયા પછી પણ ઉપદ્રવ કરે તો તેથી ઓછા થઈને વિહાર કરે ચાવત્ છેવટે એક-એક થઈને વિહાર કરે.

જેવા પ્રકારના દેવતા હોય તેવા પ્રકારે સંકેત કરીને બધાં વિહાર કરે અને જ્યાં એકઠા થાય ત્યાં જે ગીતાર્થ હોય તેની પાસે આલોચના કરે.

જો સૌમ્યમુખી દેવતા હોય તો તે તે જ ક્ષેત્રમાં ઉપદ્રવ કરે. તેથી બીજા ક્ષેત્રમાં જવું. કાળમુખી દેવતા હોય તો ચારે દિશામાં બીજા ક્ષેત્રમાં પણ ઉપદ્રવ કરે. માટે ત્રીજા ક્ષેત્રમાં જવું. રક્તાક્ષી દેવતા હોય તો ચારે દિશાના ત્રીજા ક્ષેત્રમાં પણ ઉપદ્રવ કરે, માટે ત્રણ ક્ષેત્રને મૂકીને ચોથા ક્ષેત્રમાં જવું.

જો નીકળતા પહેલાં કોઈ સાધુને મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવતાએ ઉપદ્રવ કરેલો હોય તો તે સાધુને પૂછીને શક્ય હોય તો બીજા કોઈ કારણોસર રોકાયેલા સાધુને ભલામણ કરીને બીજા સાધુઓ ઉપદ્રવથી ન ઘેરાય એટલા માટે વિહાર કરી જાય.

હવે ઉપદ્રવવાળાની સારવાર કેમ કરવી ? તે બતાવે છે — કોઈ કારણથી કોઈ ગ્લાનાદિની વૈયાવચ્ચના કારણે નીકળી શકાય તેમ ન હોય અને સેવા માટે રોકાવું પડે તો વૈયાવચ્ચાર્થે રોકાયેલા સાધુએ — (૧) વિગર્ષ ન વાપરવી, (૨) મીઠું ન વાપરવું, (૩) દશીવાળું વસ્ત્ર ન વાપરવું, (૪) લોટાનો સ્પર્શ ન કરવો. [તથા]

(૫) જે ઘરમાં દેવતાનો ઉપદ્રવ હોય તે ઘરોમાં ગોચરી ન જવું. (૬) બધાં જ ઘરોમાં દેવતાનો ઉપદ્રવ હોય તો, આહાર ગ્રહણ કરતાં ગૃહસ્થ સામી એક નજર ન કરવી, કેમકે દૃષ્ટિ એક થવાથી તેનો ઉપદ્રવ સાધુમાં સંક્રમવાની સંભાવના છે.

જે સાધુને દેવતાદિનો ઉપદ્રવ હોય, તેને બીજા ઓરડામાં રાખવો, બીજો ઓરડો ન હોય તો વચ્ચે પડેલો રાખવો. અંદર જવા-આવવાનો રસ્તો જુદો રાખવો, એટલે જે બાજુથી જાય તેની બીજી બાજુથી બહાર આવે.

આહારાદિ ત્રણ પરંપરાએ આપે, એક આપે, બીજો ગ્રહણ કરે અને ત્રીજો ઉપદ્રવવાળા સાધુને અનાદરથી આપે. આપ્યા પછી તેના દેખતાં માટીથી હાથ ધોઈ નાંખે કેમકે અનાદરથી ઉપદ્રવ કરનાર દેવતાદિ જલ્દી ચાલ્યા જાય. સાધુને ઉંચા-નીચા કરવા પડે કે ફેરવવા પડે તો વચમાં કપડું રાખીને સારવાર કરે.

સેવા કરનાર સાધુ (૧) બીકણ ન હોવા જોઈએ. (૨) તપશ્ચર્યામાં વધારો કરે. નવકારશી વાળો પોરિસિ કરે, પોરિસિ વાળો સાર્દ્ધ પોરિસિ કરે એ પ્રમાણે જે તપ કરતો હોય તેમાં વૃદ્ધિ કરે.

ઉપદ્રવવાળો સાધુ કદાચ કાળ કરી જાય તો, તેની ઉપધિ, પાતરાં વગેરે પરઠવી દેવા. તેની કોઈ પણ વસ્તુ બીજા કોઈએ ન વાપરવી. કેમકે જો તે સાધુની

ઉપધિ, પાતરા આદિ કોઈપણ વસ્તુ બીજા સાધુ વાપરે, તો કદાચ દેવતાદિ તેને પણ ઉપદ્રવ કરે.

કોઈ કારણે તે ક્ષેત્ર છોડી જવાનો અવસર આવે તો, તે ઉપદ્રવવાળા સાધુને કોઈ બીજા સાધુને સોંપે, સાધુ ન હોય તો પાસત્યાદિ પાસે મૂકે, તે ન હોય તો ચૈત્યવાસી પાસે મૂકે, તે ન હોય તો શય્યાતરને સોંપે, તે પણ ન હોય તો છેવટે કોઈ યોગ્ય ઉપાયપૂર્વક પોતે નીકળી જાય.

(૨) દુકાળ — બાર વર્ષ પૂર્વે ખબર પડે તો ત્યારે નીકળી જાય યાવત્ દુકાળ પડે ત્યારે નીકળી જાય. જતાં આખા ગચ્છનો નિભાવ થાય તેમ હોય તો બધાં સાથે નીકળે, બધાંનું પૂરું થાય તેમ ન હોય તો અડધા-અડધા જાય. અથવા ત્રણ ભાગમાં કે ચાર ભાગમાં કે યાવત્ એકલા વિહાર કરી જાય.

જેમ ગાયોનો ચારો એક સ્થાને પૂરો થાય તેમ ન હોય તો ગોવાળ ગાયોને થોડી થોડી જુદે જુદે સ્થાને ચરાવે છે, તેમ આચાર્ય પણ સાધુનો નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય તો યાવત્ એક એક સાધુને વિહાર કરાવે. તેમાં ગ્લાન સાધુને એકલો ન મૂકે પણ સાથે લઈ લે.

(૩) રાજભય — રાજા તરફથી ચાર પ્રકારે ભય થાય — (૧) વસતિ ન આપે. (૨) આહાર-પાણી ન આપે. (૩) વસ્ત્ર-પાત્રાદિ લઈ લે, (૪) મારી નાંખે, તો આવા સંયોગોમાં રાજામાંથી નીકળી કોઈ નિરૂપદ્રવી-સારા ક્ષેત્રમાં જાય.

[શંકા] સાધુઓને તો હાથ, પગ, જીભ કાબૂમાં હોય છે, ઈન્દ્રિયો પણ સ્વાધીન હોય છે, તો પછી રાજા તેમને શું કરે ?

[સમાધાન] (૧) કોઈ વખતે કોઈએ સાધુનો વેશ લઈ રાજકુળમાં પ્રવેશી કોઈનું ખૂન કર્યું હોય. તેથી કોપાયમાન થયેલો રાજા બધાં સાધુને બોલાવીને મારી નાંખે કે બીજા પાસે મરાવી નાંખે. (૨) કોઈ રાજા સાધુનું દર્શન અમંગલ માનતો હોય, (૩) કોઈ રાજાને ચડાવે કે આ સાધુ તમારું બગાડવા માંગે છે. (૪) રાજાના નિષેધ છતાં કોઈને દીક્ષા આપી હોય, તેથી કોપાયમાન રાજા સાધુને હેરાન કરે. (૫) કોઈ સાધુવેશધારીએ અંતઃપુરમાં જઈ અકૃત્ય કરેલ હોય. (૬) કોઈ વાદી સાધુએ અભિમાની રાજાનો પરાભવ કરેલ હોય, રાજા તેનાથી કોપાયમાન થઈ કંઈ ઉપદ્રવ કરતો હોય તો એકાકી થઈ વિહાર કરી જાય.

(૪) ક્ષુભિત — ક્ષુભિત એટલે ભય પામવો કે ત્રાસ પામવો. જેમકે ઉજ્જૈની નગરીમાં ઘણાં ચોર લોકો ગામમાં આવીને ઘણાં મનુષ્યોનું હરણ કરી જતા હતા. કોઈ વખતે કેટલાંક માણસો કોઈ ઝાડ નીચે બેઠા હતા, ત્યારે કોઈ માણસે ‘માલા પતિતા’ એમ કહ્યું માળા પડી ગઈ તેમ અર્થ કરવાને બદલે ‘માળવાના ચોરો આવ્યા’ એમ સમજી, ગભરાઈને ત્યાં બેઠેલા માણસોએ નાસભાગ કરી મૂકી. એવી રીતે અકસ્માતે કોઈ સાધુ ક્ષોભ થવાથી એકલો થઈ જાય.

(૫) અનશન — કોઈ સાધુને અનશન કરવું છે, આચાર્ય પાસે કોઈ નિર્યામિક સાધુ નથી, પણ બીજા સ્થાને છે, તેથી અનશન કરવા ઈચ્છુક સાધુ બીજે

સ્થાને જાય, ત્યારે રસ્તામાં એકલા થવું પડે અથવા કોઈ અનશન સ્વીકારેલ સાધુ, તે સાધુ પાસે અપૂર્વ શ્રુતજ્ઞાન છે, તેવું બીજા કોઈ પાસે નથી તો સૂત્ર-અર્થ કે ઉભય સ્વીકારવા સંઘાટકના અભાવે એકલો જાય. અથવા અનશની સાધુની સેવા માટે સંઘાટકના અભાવે એકલો જાય.

(૬) સ્ફટિત — (૧) માર્ગે જઈ રહ્યા છે, રસ્તામાં બે ફાંટા આવે, ત્યાં ભૂલથી બીજા રસ્તે ચડી જાય, તેથી એકલા થઈ જાય. (૨) ધીમે ધીમે ચાલવાના કારણે પાછળ રહી જાય. (૩) ડુંગર આદિ ચઢાવ આવે ત્યાં બીજા સામર્થ્યવાન સાધુ ચડીને આગળ જાય. પણ ગ્લાન, બાળ, વૃદ્ધ આદિ સાધુ તેના ઉપર ચડી શકે તેમ ન હોય તેથી ફરીને જાય તેથી એકલા પડે.

(૭) ગ્લાન — બિમાર સાધુ માટે ઔષધાદિ લાવવા માટે કોઈ ન હોય તેથી એકલાં જવું પડે. અથવા બીજા કોઈ સ્થાને સાધુ બિમાર હોય, તેની સેવા કરનાર કોઈ નથી, તો તેની સેવાર્થે એકાકી જવું પડે.

(૮) અતિશય — કોઈ અતિશય સંપન્ન આત્મા જ્ઞાનથી જાણે અથવા તેને ખબર પડે કે ‘નવદીક્ષિત સાધુને પાછો લઈ જવા તેના સ્વજનો આવે છે’ આવા કારણે સંઘાટકના અભાવે સાધુને એકલા વિહાર કરાવે. અહીં સાધુના રક્ષણ માટે એકાકી કરાય છે.

(૯) દેવતા — તેમના નિમિત્તે એકલા થવું પડે. તેનું દેષ્ટાંત કહે છે — કલિંગ દેશમાં કંચનપુર નામે નગર હતું ત્યાં ઘણાં જ્ઞાની આચાર્યો રહેતા હતા. કોઈ વખતે આચાર્યશ્રી શિષ્યોને પાઠ આપીને ગામ બહાર સ્થંડિલ ભૂમિ જતાં હતા. રસ્તામાં ઝાડ નીચે કોઈ સ્ત્રી રૂદન કરી રહી હતી. આચાર્યએ તેણીને બોધ. બીજે દિવસે પણ બોધ. આચાર્ય ભગવંતે વિચાર્યું — આ સ્ત્રી કેમ રૂદન કરતી હશે ? પાછા વળતા તેણીને પૂછ્યું — કેમ રડે છે ?

તે સ્ત્રી બોલી — મારે થોડું રડવાથી શું થશે ? હું આ નગરની દેવતા છું. આ નગરી જળપ્રલયથી ડૂબી જવાની છે. વળી તમે ભૂમિમાં અહીં સ્વાધ્યાય કરો છો, તેનો વ્યાઘાત થશે, એટલે તમે પણ ચાલ્યા જશો.

આચાર્યએ પૂછ્યું — નગરીમાં જળપ્રલય થશે એમ કઈ રીતે જાણવું ? દેવતાએ કહ્યું કે — કાલે નાના સાધુને ભિક્ષામાં દુધ મળશે. તે દુધ પાત્રમાં પડતાં જ લોહી થઈ જશે. તેનાથી તમે જાણજો કે જળપ્રલય થશે. તે દુધ બીજા સાધુઓને પાત્રમાં થોડું-થોડું આપજો અને તે પાત્ર સાથે વિહાર કરાવજો જે ક્ષેત્રમાં દુધ સ્વાભાવિક થઈ જાય, ત્યાં જળપ્રલય નહીં થાય.

(૧૦) આચાર્ય — કોઈ કારણે આચાર્ય, સાધુને એકલા મોકલે, તેથી એકલા જવું પડે. જેમકે — અમુક કાર્ય માટે કોઈ સમર્થ સાધુને આજ્ઞા આપે, ત્યારે તે સાધુ કહે કે — “આપે મારા ઉપર મહાન્ ઉપકાર કર્યો.” હવે તે સાધુને સવારમાં વહેલું જવાનું હોય તો. સૂત્ર પોરિસિ કરીને કે કર્યા વિના સૂઈ જાય. સૂતા પહેલા પણ આચાર્યશ્રીને કહેતો જાય કે “આપે કહેલા કામ માટે હું સવારે જઈશ.” તેમ ન

કહેવામાં દોષ અને પૂછતા લાભ છે.

જેમકે - (૧) કદાચ આચાર્યને યાદ આવે કે - મારે અમુક કાર્ય કહેવાનું હતું પણ બીજું કહ્યું. (૨) જે કામ માટે સાધુને મોકલવાના છે, તે પ્રયોજન સાર્થક થાય તેમ નથી કેમકે તે આચાર્ય ત્યાં નથી. (૩) સંઘાટક આચાર્યને કહે કે - આપે અમુક સાધુને જવા માટે આજ્ઞા કરી, પણ તે સાધુ ગચ્છમાંથી નીકળી જવાની ઈચ્છાવાળો છે.

સાધુ પૂછવા આવે ત્યારે આચાર્યશ્રી કહે કે - ‘જવાની જરૂર નથી’ અથવા જે કાર્યની ભલામણ કરવાની હોય તે કરીને, ‘‘જવાની આજ્ઞા આપો.’’

સવારમાં જનારો સાધુ આચાર્ય પાસે આવે. જો આચાર્યશ્રી નિદ્રામાં હોય તો ગીતાર્થ સાધુ આચાર્યશ્રીને જગાડે કે પગે સંઘટ્ટના કરે એટલે જાગે. સાધુ તેમને વંદના કરીને કહે - ‘‘આપે જે કામ બતાવ્યું તે માટે હું જઈ છું.’’

જો આચાર્યશ્રી ધ્યાનાદિમાં હોય તો જનાર સાધુ ત્યાં ઉભો રહે. કેમકે ધ્યાનાદિમાં કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થવાનું હોય તો અટકી જાય. ધ્યાન પૂર્ણ કરે, ત્યારે વંદના કરીને કહે કે - ‘‘હું કાર્ય કરવા માટે જઈ છું.’’ જનાર સાધુ, રત્નાધિકાદિ બધાંને વંદના કરે.

આવા એકાકી સાધુ વિહારમાં શો વિધિ સાચવે ?

● મૂલ-૪૬ થી ૫૭ :-

(૧) વિહાર વિધિ :- ઘણે લાંબે જવાનું હોય તો વહેલો વિહાર કરે. નીકળતી વખતે ઘણું અંધારું હોય કે ફૂતરા કે શિકારી જનાવરનો ભય હોય તો, બીજો સાધુ તેની સાથે અજવાળું હોય ત્યાં સુધી જાય. જનાર સાધુને લઘુનીતિ, વડીનીતિની શંકા હોય તો ગામની નજીક શંકા ટાળીને આગળ વિહાર કરે, બીજો સાધુ વસતિમાં પાછો જાય. વહેલા જવામાં ચોર આદિનો ભય હોય તો અજવાળું થયા પછી વિહાર કરે.

જનાર સાધુને આહાર કરીને જવાની ઈચ્છા હોય તો, ગીતાર્થ સાધુ સંખડી કે સ્થાપના કુળમાંથી યોગ્ય વસ્તુ લાવી આપે. તે સાધુને વસતિમાં વાપરવું હોય તો વાપરી લે, ન વાપરવું હોય તો સાથે લઈને વિહાર કરે અને બે કોસમાં વાપરી લે, કેમકે તેનાથી વધુ આહાર-પાણી લઈ જવાથી ક્ષેત્રાતિક્રમ દોષ લાગે.

ગામની હદ પૂરી થતાં રજોહરણથી પગ પૂંજી લે. જેથી મિશ્ર કે સચિત્ત પૃથ્વીની વિરાધના ન થાય. જ્યાં જ્યાં જુદી ભૂમિ આવે ત્યાં ત્યાં અવશ્ય પગ પૂંજે. જો કોઈ ગૃહસ્થ જોતા હોય તો પગ પૂંજવામાં ભજના. પગ નિષધાથી પૂંજે, રજોહરણથી નહીં. તે નિષધા શરીરને ન અડે તેમ હાથમાં લટકતી રાખીને થોડે સુધી જાય, ગૃહસ્થ ન દેખાય ત્યારે ફરી તેને બગલમાં મૂકી દે. પગ પૂંજતી વખતે ત્યાં રહેલ ગૃહસ્થ કોઈ ચાલતો હોય, કોઈ કાર્યમાં ચિત્તવાળો હોય તો રજોહરણથી પગ પૂંજે. તેમાં આઠ ભાંગા થાય. તેમાં કયા ભાંગામાં પગ પૂંજે અને કયા ભાંગામાં ન પૂંજે તે કહે છે-

જો ગૃહસ્થ (૧) ચલ, વ્યાક્ષિપ્ત કે અનુપયુક્ત હોય, (૨) ચલ, અવ્યાક્ષિપ્ત

કે અનુપયુક્ત હોય, (૩) સ્થિર, વ્યાક્ષિપ્ત કે અનુપયુક્ત હોય, (૪) સ્થિર, અવ્યાક્ષિપ્ત કે અનુપયુક્ત હોય તો પ્રમાર્જના કરે. પણ જો ગૃહસ્થ ઉપયુક્ત હોય તો ચલ, સ્થિર, વ્યાક્ષિપ્ત કે અવ્યાક્ષિપ્ત એ ચારમાંથી એકે ભાંગામાં પ્રમાર્જના ન કરે. અહીં સ્થિર - ઉભો હોય. અવ્યાક્ષિપ્ત - કંઈ કામ કરતો ન હોય. ઉપયુક્ત - સાધુ શું કરે છે ? તે તરફ ધ્યાન હોય.

ઉપરોક્ત આઠ ભાંગામાં પહેલા ભાંગામાં તો અવશ્ય પ્રમાર્જના કરે, બાકીના ભાંગોમાં સાધુ તરફ ગૃહસ્થનો ઉપયોગ જ્યાં હોય ત્યાં ન પૂંજે, પણ ઉપયોગ ન હોય ત્યાં પૂંજે. તેથી સૂત્રકારે ભજના શબ્દ કહેલ છે.

૦ વિહાર કરતા રસ્તો કંઈ રીતે પૂછવો ? રસ્તો પૂછવામાં ત્રણ ત્રિક થાય છે. બે વ્યક્તિને રસ્તો પૂછવો, જેથી ભૂલા ન પડાય. મુખ્યતારો બે તરુણ શ્રાવકને રસ્તો પૂછવો, તે ન હોય તો બે તરુણ, અન્યધર્મીને પ્રીતિપૂર્વક રસ્તો પૂછવો, બાકીના આઠ ભાંગામાં પૂછવાથી દોષ સંભવે છે. તે આઠ આ પ્રમાણે - (૧) વૃદ્ધ - વિસ્મૃતિથી રસ્તો બરાબર બતાવી ન શકે. (૨) બાળક - કીડાપ્રિય હોવાથી ખોટો રસ્તો બતાવી દે. (૩ અને ૪) સ્ત્રી અને નપુંસક - જો મધ્યમ વયના હોય તો કોઈ શંકા કરે કે સાધુ આની સાથે શું વાત કરે છે ? અથવા બંનેમાં કંઈ અકાર્ય છે. (૫ થી ૮) વૃદ્ધ નપુંસક, બાળ નપુંસક, વૃદ્ધ સ્ત્રી, બાલિકા - આ ચારે માર્ગથી અજાણ હોય અથવા બરાબર જાણતા ન હોય.

નજીકમાં રહેલાની પાસે જઈને રસ્તો પૂછે. જો તે માણસ મૂંગો રહે તો ન પૂછે, જો તે માણસ મૌન રહે તો ન પૂછે. જો દૂરથી ભૂમ પાડીને પૂછે, તો કદાચ શંકા થાય કે - ‘આની પાસે દ્રવ્ય હશે કે બળદ આદિને લઈ જનાર હશે ? અથવા તે દોડતો આવે તો રસ્તામાં વનસ્પતિ આદિની વિરાધના થાય. સાધુ જો દૂર સુધી તેની પાસે જાય તો પૃથ્વીકાચાદિ વિરાધના થાય, પગમાં કાંટો વાગવાનો સંભવ રહે. આથી સંયમ વિરાધના અને આત્મ વિરાધના થાય. તેથી નજીકમાં રહેલાને પૂછે.

મધ્યમ વયના પુરુષ ન હોય તો દંટ સ્મૃતિવાળા વૃદ્ધને પૂછે. દંટ સ્મૃતિવાળા વૃદ્ધ ન હોય તો ભદ્રિક તરુણને પૂછે, સ્ત્રી હોય તો પહેલાં મધ્યમ વયવાળી સ્ત્રીને પૂછે. તે ન હોય તો દંટ સ્મૃતિવાળી વૃદ્ધાને પૂછે તે ન હોય તો તરુણીને પૂછે, તે ન હોય તો સરળ બાળાને પૂછે.

નપુંસકમાં પહેલાં મધ્યમ વયના નપુંસકને પૂછે, ન હોય તો દંટ સ્મૃતિવાળા વૃદ્ધ નપુંસકને પૂછે, તે ન હોય તો સરળ નપુંસકને પૂછે.

આ દરેકમાં પરસ્પર સંયોગી ભાંગા ૧૭૧ થાય છે. સાધર્મિકમાં-૪૫ અને અન્યધર્મીમાં ૪૫ ભાંગો, ઉભયમાં-૮૧ ભાંગા એમ કુલ-૧૭૧ થાય.

● મૂલ-૫૮ થી ૬૮ :-

માર્ગે ચાલતા છકાયની જયણા પાળવી. તે આ પ્રમાણે -

(૧) પૃથ્વીકાચની જયણા - પૃથ્વીકાચ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એ ત્રણ ભેદે હોય છે. તેથી અચિત્ત પૃથ્વીમાં જાય. અચિત્તમાં પણ આર્દ્ર અને શુષ્ક બંને હોય

તો શુષ્કમાં ચાલે. શુષ્કમાં પણ રેતીવાળો અને રેતી વિનાનો માર્ગ હોય તો રેતી વિનાના માર્ગે જાય. રેતી વિનાના માર્ગમાં પણ આકાંત અને અનાકાંત બે પ્રકારે માર્ગ હોય, તેમાં આકાંત માર્ગે જાય.

આર્દ્ર માર્ગ પણ ત્રણ પ્રકારે હોય. મધુસિક્ક-પગથી પાણી સુધીનો કાદવ, પિંડક - પગે મોજા પહેર્યા હોય તેમ લાગે તેટલો કાદવ ચિકિખલ્લ-ગરકી જવાય તેટલો કદાવ. શુષ્ક માર્ગ ન હોય તો જ આર્દ્ર માર્ગે જાય.

માર્ગમાં જતાં સંયમ વિરાધના અને આત્મવિરાધના ન થાય તેવી પૃથ્વી ઉપર ચાલે. સંયમવિરાધના એટલે સજીવ પૃથ્વીકાયની વિરાધના થાય તે. આત્મવિરાધના - કાંટા આદિ વાગતાં શરીરને પીડા થાય તે.

શિયાળા અને ઉનાળામાં રજોઠરણ (નિષ્ઠા)થી પગ પૂંજે અને ચોમાસામાં પાદલેખનિકાથી પૂંજે. પાદલેખનિકા-૧૨ આંગળાંની, એક આંગળાં જાડી, બંને બાજુ નાખની જેવી અણીયાળી કોમળ દરેક રાખવાની હોય. જેમાં એક તરફથી સચિત્ત પૃથ્વી દૂર કરે, બીજી બાજુથી અચિત્ત પૃથ્વી દૂર કરે.

(૨) અપ્કાયની જયણા - પાણી બે પ્રકારે હોય, (૨) આકાશથી પડતું, (૨) જમીનથી નીકળતું. આકાશમાંથી પડતું પાણી પણ બે પ્રકારે - (૧) ધુમ્મસનું (૨) વરસાદનું. ધુમ્મસ પડતું હોય ત્યારે મકાનના બારી-બારણાં બંધ કરી, કામળી ઓઢીને મકાનમાં એક બાજુ બેસી રહે. પડિલેહણાદિ ક્રિયા ન કરે, ઉચે અવાજે ન બોલે, જરૂર પડે પરસ્પર ઈશારાથી જ વાત કરે.

વરસાદ પડતો હોય ત્યારે મકાનમાંથી બહાર ન જાય, નીકળ્યા પછી જો વરસાદ પડે તો રસ્તામાં વૃક્ષ નીચે ઉભો રહે. ઘણો વરસાદ પડતો હોય તો સૂકા ઝાડ ઉપર ચડી જાય અથવા કોઈ એવા સ્થાને રહે કે જ્યાંથી શરીર ઉપર પાણી ન પડે. ભય હોય તો કામળી ઓઢીને જાય.

માર્ગમાં નદી આવે અને બીજો રસ્તો હોય તો ફરીને જાય. પુલ હોય તો પુલ ઉપરથી જાય. ભયવાળો કે રેતી ખરતો પુલ હોય તો ન જાય. જે નદીમાં પાણી અર્ધી જંઘા જેટલું હોય તેને સંઘટ્ટ કહે છે. નાભિ પ્રમાણ પાણીને લેપ કહે છે. નાભિથી વધારે પાણી હોય તેને લેપોપરી કહે છે. સંઘટ્ટ નદી ઉતરતાં એક પગ પાણીમાં અને બીજો પગ ખાણાથી અદ્ધર રાખવો. તેમાંથી પાણી નીતરી જાય એટલે તે પગ આગળ પાણીમાં મૂકે અને પાણીમાં રહેલ પગ બહાર કાઢે, પછી તે પગ નીતરી જાય એટલે આગળ મૂકે. સામે કિનારે પહોંચી ઉભો રહે, પાણી નીતર્યા પછી ઈરિયાવહી કરે.

નાભિ પ્રમાણ પાણીવાળી નદી નિર્ભય હોય તો, ગૃહસ્થાદિ ઉતરતાં હોય ત્યારે તેમની પાછળ પાછળ ઉતરે. જો ભય હોય તો ચોલપટ્ટાને ગાંઠવાળી માણસોની વચમાં ઉતરે કેમકે કદાચ પાણીમાં ખેંચાય તો લોકો બચાવી લે. સામે કિનારે પહોંચી ચોલપટ્ટાનું પાણી નીતરી જાય. ત્યાં સુધી ઉભો રહે. પછી ઈરિયાવહી કરી આગળ જાય. જો કાંઠે શિકારી પશુ કે ચોર આદિનો ભય ન હોય તો ચોલપટ્ટો શરીરને ન અડે તેમ લટકતો રાખે.

નદી ઉતરતી વેળા ગૃહસ્થ ન હોય તો નાસિકાથી પાણી માપે. જો ઘણું પાણી હોય તો ઉપકરણો ભેગા કરી બાંધી લે અને મોટું પાત્ર ઉંઘુ શરીર સાથે બાંધીને તરીને સામે કાંઠે જાય. નાવમાં બેસીને ઉતરવું પડે તેમ હોય તો નાવમાં થોડા માણસો બેસે પછી ચડે. નાવના મધ્ય ભાગે બેસે, ઉતરતાં થોડા માણસો ઉતર્યા પછી ઉતરે. નાવમાં બેસતા સાગારિક અનશન કરે અને કાંઠે ઉતરી ઈરિયાવહી કરી આગળ જાય.

(૩) તેઉકાયની જયણા - રસ્તામાં જતા વનદવ આગળ હોય તો પાછળ જવું, સામે આવતો હોય તો સૂકી જમીનમાં ઉભા રહેવું. સૂકી જમીન ન હોય તો કામળી બીની કરીને ઓઢી લે. જો ઘણો અગ્નિ હોય તો ચામડું ઓઢી લે અથવા ઉપાનહથી ચાલે.

(૪) વાયુકાયની જયણા - પવન ઘણો હોય તો પર્વતની ખીણમાં કે વૃક્ષના ઓથે ઉભા રહે ત્યાં ભય હોય તો નિશ્ચિદ્ર કામળી ઓઢી લે.

(૫) વનસ્પતિકાયની જયણા - પ્રત્યેક અને સાધારણ વનસ્પતિકાય. દરેકમાં અચિત્ત, મિશ્ર, સચિત્ત. તેમાં પ્રત્યેકમાં સ્થિર અને અસ્થિર. તે દરેકમાં પણ આકાંત નિષ્પ્રત્યપાય, આકાંત સપ્રત્યપાય, અનાકાંત નિષ્પ્રત્યપાય અને અનાકાંત સપ્રત્યપાય એ ચાર ભેદો જાણવા. તેમાં - આકાંત એટલે કચડાયેલી નિષ્પ્રત્યપાય - ભય રહિત, અનાકાંત - ન કચડાયેલ, સપ્રત્યપાય - ભયવાળી. સ્થિર - દંડસંઘયણી આમાં જયણા કઈ રીતે ?

મુખ્ય રીતે તો - (૧) અચિત્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર, આકાંત, ભય વિનાની વનજ્ઞાતિમાં જવું. તે ન હોય તો (૨) અચિત્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર, અનાકાંત, ભય વિનાની વનસ્પતિમાં જવું તે ન હોય તો (૩) અચિત્ત, પ્રત્યેક, અસ્થિર, આકાંત અને ભય વિનાની વનસ્પતિમાં જવું. તે ન હોય તો (૪) અચિત્ત, પ્રત્યેક, અસ્થિર, અનાકાંત, ભય વિનાની વનસ્પતિમાં જવું.

આ જ રીતે ચાર ભંગ અનંતકાય વનસ્પતિના કહેવા. તે પણ ન હોય તો મિશ્ર, પ્રત્યેક, સ્થિર, આકાંત અને ભયરહિત વનસ્પતિમાં જવું તે પણ ન હોય તો બાકીના સાત અચિત્ત મુજબ સમજી લેવા. તે પણ ન હોય તો સચિત્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર, આકાંત, ભયરહિત માર્ગે જવું. બાકીના સાત અચિત્ત પ્રમાણે સમજી લેવા. આ રીતે કુલ-૨૪ ભંગ થાય.

છેવટે ભય વિનાની વનસ્પતિમાં જયણાપૂર્વક જવું.

(૬) ત્રસકાયની જયણા - બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય. તે દરેકમાં સચિત્ત, મિશ્ર અને અચિત્ત. દરેકમાં સ્થિર સંઘયણ અને અસ્થિર સંઘયણવાળા. તે દરેકમાં આકાંત, અનાકાંત, સપ્રત્યપાય, નિષ્પ્રત્યપાય. સચિત્ત - જીવતા બેઈન્દ્રિયાદિ જીવોથી વ્યાપ્ત ભૂમિ. અચિત્ત - મૃત બેઈન્દ્રિય આદિ જીવોથી વ્યાપ્ત ભૂમિ. મિશ્ર - કેટલાંક જીવતા અને કેટલાંક મરેલા હોય તેવી. આ બધામાં મુખ્યતાએ અચિત્ત વ્યાપ્ત ભૂમિમાં જવું.

સજાતીયમાં યતના કહીને પછી વિજાતીયમાં યતના કહે છે. તે આ - પૃથ્વીકાય અને અપ્કાય હોય તો પૃથ્વીકાયમાં જવું યાવત્ ત્રસકાય હોય તો ત્રસ રહિત ભૂમિમાં જવું. આ બધાં બંગોમાં ઓછી વિરાધના થાય. તેવા માર્ગે જવું. આ રીતે જતાં જો આત્મવિરાધના થતી હોય તો સંયમ વિરાધનાને ગોણ કરીને પણ આત્મરક્ષા કરવી. કેમકે બધે સંયમ રક્ષા કરવી. સંયમથી પણ આત્માની રક્ષા કરવી. કેમકે જીવતો હશે તો જીવ વિરાધનાદિથી આત્માની શુદ્ધિ, તપ વગેરે દ્વારા કરી શકાશે.

[શંકા] જીવની હિંસા થવાથી પહેલા મહાવ્રતનું ખંડન થયું. વળી કહ્યું કે - એક વ્રતના ખંડનમાં બધાં વ્રતનું ખંડન થાય છે તેનું શું ? [સમાધાન] આશય શુદ્ધિ હોવાથી તથા ચિત્તના વિશુદ્ધિ પરિણામ હોવાથી તેને અવિરતિ થતી નથી. વિશુદ્ધ પરિણામ મોક્ષનો હેતુ છે.

[શંકા] “સાધુ શરીરને સાચવે” એમ કહ્યું તો પછી ગૃહસ્થ અને સાધુમાં ફેર શો ? કેમકે ગૃહસ્થ પણ કાદવ, શિકારી પશુ આદિ હોય તેવા રસ્તે જતાં નથી. [સમાધાન] સાધુ અને ગૃહસ્થમાં ઘણો ફેર છે. કેમકે ગૃહસ્થો જયણા, અજયણા, સચિત્ત, મિશ્ર આદિ જાણી શકતા નથી. તેને જીવવધના પચ્ચકબાણ નથી, તેથી ગમે તેમ ચાલતો જીવ વિરાધના કરે છે. સાધુ ઉપયોગપૂર્વક, દયાના પરિણામથી જયણા પાળતા ચાલે છે. કદાચ જીવ વિરાધના થઈ જાય તો પણ શુદ્ધ સાધુને હિંસાજન્ય કર્મબંધ થતો નથી. કેમકે જે અને જેટલા હેતુ સંસારના છે, તે અને તેટલા હેતુ મોક્ષના છે. રસ્તામાં જયણાપૂર્વક ચાલતા ક્રિયા મોક્ષ માટેની થાય છે. જેમ તેમ ચાલે તો ક્રિયા કર્મબંધ માટે થાય છે. કર્મબંધ અને કર્મ નિર્જરામાં પણ સાધુ અને ગૃહસ્થને ઘણો ફર્ક પડે છે.

જિનેશ્વર ભગવંતે એકાંત નિષેધ કે એકાંત વિધિ કહેલ નથી. નિષેધ અને વિધિ વ્યક્તિ-વિશેષ છે. સાધુને આશ્રીને શાસ્ત્રમાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ બંને કહેલાં છે, ગીતાથો જ તેનો નિર્ણય કરવા સમર્થ છે.

[શંકા] બાહ્ય વસ્તુને આશ્રીને કર્મબંધ થતો નથી. પણ જેવો આત્માનો પરિણામ તે પ્રમાણે કર્મબંધ થાય છે. તો પછી પૃથ્વીકાય આદિની જયણા શું કામ કરવી ? માત્ર મન શુદ્ધિ રાખવું.

[સમાધાન] માત્ર બાહ્ય વસ્તુ જ કર્મબંધનું કારણ નથી, તો પણ મુનિઓ પરિણામની વિશુદ્ધિ માટે પૃથ્વીકાયાદિની યતના કરે છે. જો પૃથ્વીકાય આદિની યતના ન કરે તો પરિણામની શુદ્ધિ રહી શકે નહીં. તેથી મુનિઓએ અવશ્ય પૃથ્વીકાયાદિની યતના કરવી જોઈએ. જો મુનિ જયણા રહિત વર્તે તો જીવહિંસા ન થાય તો પણ હિંસા પ્રત્યયિક કર્મબંધ થાય છે. પણ જો જયણા સહિત વર્તે તો કદાચ જીવહિંસા થાય તો પણ હેતુ કર્મબંધ થતો નથી. કેમકે તેને પરિણામની શુદ્ધિ રહેલી છે.

● મૂલ-૯૯ થી ૧૦૭ :-

૦ રસ્તામાં કોઈ ગામ વગેરે આવે તો તેમાં પ્રવેશવાની વિધિ સંબંધે સાત દ્વારો

છે. ગ્લાન, ગ્લાનયતના વગેરે. તે આ પ્રમાણે -

(૧) ગ્લાનવિષયક પ્રથમ દ્વાર - શાસ્ત્રકાર પહેલાં શંકા દ્વાર રજૂ કરી તેનો ઉત્તર આપે છે - [શંકા] આચાર્યાદિના કાર્યર્થે જલ્દી જવાનું છે, તો પછી ગામમાં પ્રવેશનું શું પ્રયોજન ? [સમાધાન] પ્રવેશમાં ઘણાં ગુણો છે. જેમકે - (૧) ઇહલૌકિક ગુણો - જેમને માટે ગયેલ હોય તે આચાર્ય આદિ અમુક સ્થાને છે કે માસકલ્પાદિ કરી તે જ ગામમાં આવેલા છે, તો ત્યાં જ કાર્ય થઈ જાય આગળ વિચરવું ન પડે. અથવા ગામમાં આહાર-પાણી લઈને જઈ શકે. (૨) પારલૌકિકગુણો - કદાચ ગામમાં કોઈ સાધુ-સાધ્વી બિમાર હોય તો તેની સેવાનો લાભ મળે. જિનમંદિર હોય તો દર્શનાદિ કરે. ઇત્યાદિ

પૃચ્છા - ગામમાં પ્રવેશતા પૃચ્છા બે પ્રકારે થાય. અવિધિ અને વિધિ. (૧) અવિધિ પૃચ્છા - ગામમાં સાધુ છે કે નહીં ? પ્રશ્ન સાધુ વિશે હોવાથી, ગામમાં સાધ્વી હશે તો પણ પૂછનાર કહેશે કે - સાધુ નથી. ‘સાધ્વી છે કે નહીં ?’ તેમ પૂછે તો સાધુ હોવા છતાં પ્રશ્ન સાધ્વીનો હોવાથી - “નથી” તેમ કહેશે. શ્રાવક છે કે નહીં - એમ પૂછે તો થશે કે આને આહાર કરવો હશે. જો શ્રાવિકા વિશે પૂછે તો તેને થશે કે આ ખરાબ આચારવાળો છે. ઇત્યાદિ કારણે વિધિપૂર્વક પૃચ્છા કરવી જોઈએ.

(૨) વિધિ પૃચ્છા - ગામમાં જવા આવવાને રસ્તે ઉભો રહીને કે ગામની નીકટ માણસોને પૂછે કે - ગામમાં અમારો પક્ષ છે ? સામેનો માણસ ન જાણતો હોય તો સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા છે ઇત્યાદિ પૂછે. જિનાલય હોય તો પહેલા દર્શન કરીને સાધુ પાસે જાય. વંદનાદિ કરે. પછી જો ત્યાં સાધુ એમ કહે કે - ‘અહીં સાધુ બિમાર છે’ તેના ઔષધાદિ વિશે અમે જાણતાં નથી, તો તે બતાવે, વ્યાધિ શાંત પડે પછી વિહાર કરે. જો કોઈ કારણ ન હોય તો દર્શન-વંદન કરી આગળ જાય.

● મૂલ-૧૦૮ થી ૧૧૮ :-

ગ્લાન નામક પહેલાં દ્વારમાં જ સૂત્રકાર ગ્લાનની પરિચર્યાદિ વિશે આગળ કહે છે - (૧) ગમન-બિમાર સાધુમાં શક્તિ હોય તો વૈદ્યને ત્યાં લઈ જાય, જો શક્તિ ન હોય તો બીજા સાધુ ઔષધ માટે વૈદ્યને ત્યાં જાય. (૨) પ્રમાણ - વૈદ્યને ત્યાં એક સાધુ ન જાય, પણ ત્રણ, પાંચ કે સાત સાધુ જાય. (૩) ઉપકરણ - વૈદ્યને ત્યાં જતાં ચોખ્ખા કાપ કાઢેલા કપડાં પહેરીને જવું. (૪) શુકન-સારા શુકન જોઈને જવું. (૫) વ્યાપાર - વૈદ્ય ભોજન કરતો કે ગડગુમડ કાપતો હોય ત્યારે ન પૂછવું. (૬) સ્થાન - વૈદ્ય ઉકરડે કે ફોતરાદિના ઢગલા ઉપર હોય તો ન પૂછવું. (૭) ઉપદેશ - વૈદ્યને યતનાપૂર્વક પૂછીને તે જે કહે તે બરાબર સાંભળી લેવું અને તે મુજબ બિમારની પરિચર્યા કરવી. (૮) વૈદ્યને લાવવા - જો વૈદ્ય કહે કે બિમારને જોવો પડશે. તો બિમારને ઉપાડીને વૈદ્યને ત્યાં ન લઈ જવા, પણ વૈદ્યને ઉપાશ્રયમાં લાવવા. તે પહેલાં બિમારને ગંધોદકથી વાસિત કપડાં પહેરાવવા, માટી પાણી આદિ વૈદ્યને ઘોવા માટે રાખવું.

વૈદ્યના આવવાના સમય પહેલાં આચાર્યએ ઉપાશ્રયમાં આટા મારવા કેમકે

વૈદ્ય આવે ત્યારે આચાર્ય ઉભા થાય તો લાઘવતા થાય અને ન ઉઠે તો વૈદ્યને કોપ થાય.

ગ્લાન સાધુ આહાર લાવતો કે બહાર સ્થંડિલાર્થે જતો થઈ જાય ત્યાં સુધી વૈયાવસ્ય કરે. પછી ત્યાં રહેલ સાધુ સહાય આપે તો તેની સાથે, નહીં તો એકલા આગળ વિહાર કરે.

અન્ય સાંભોગિક સાધુ હોય તો બીજા સાધુને સામાચારી જોતાં વિપરીત પરિણામ ન થાય તે માટે પોતાના ઉપધિ આદિ ઉપાશ્રયની બહાર મૂકીને અંદર જાય. જો બિમાર માટે રોકાવું પડે તો બીજે રહે.

ગામમાં જતાં કોઈ એમ કહે કે “તમે ગ્લાનની સેવા કરશો ?” તો સાધુ ‘હા’ કહે. જો સાધુ કલ્લા-માત્રાથી લેપાયેલા છે, તેમ જાણે તો પાણી લઈને ગ્લાન સાધુ પાસે જાય અને લોકો જુએ તે રીતે બગડેલાં વસ્ત્રાદિ ધુવે. કોઈ પૂછે કે “કયા સંબંધથી આની સેવા કરો છો ?” તો કહે કે ધર્મ સંબંધથી. જેથી લોકોમાં ‘ધર્મ’ વિશે અહોભાવ થાય.

સાધુ વૈદક જાણતો હોય તો તે રીતે ઔષધાદિ કરે, ન જાણતો હોય તો વૈદ્યની સલાહ મુજબ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી વૈયાવસ્ય કરે. ગ્લાન કારણે એકલો થયો હોય તો સારુ થતા તેની અનુકૂળતા પ્રમાણે સાથે વિહાર કરે, નિષ્કારણ એકલો થયો હોય તો શાસ્ત્રોક્ત રીતે ઠપકો આપે.

● સાધ્વી સંબંધે વિધિ — ગામમાં સાધ્વી રહેલા હોય તો ઉપાશ્રય પાસે આવી બહારથી નિસીદિ કહે. જો સાધ્વી સ્વાધ્યાયાદિમાં લીન હોય તો બીજા દ્વારા કહેવડાવે કે — “સાધુ આવ્યા છે.” તે સાંભળી મુખ્ય સાધ્વી સ્થવિરા હોય તો બીજા એક સાધ્વી સાથે બહાર આવે. સાધુને આસનાદિ નિમંત્રણ કરે. પછી સાધુ તે સાધ્વીઓની સુખશાતા પૂછે. જો સાધ્વીજીને કોઈ બાધા હોય તો તે સાધુ તેનો નિગ્રહ કરે અથવા સમર્થ સાધુને ત્યાં મોકલે. કદાચ સાધ્વી એકલા હોય અને બિમાર હોય અને બીજા ઉપાશ્રયમાં રહીને સહન કરી શકે એમ ન હોય તો તે જ સ્થાને વસ્યે પડદો કરી શુશ્રૂષા કરે. સારું થયા પછી કારણે એકલા પડેલ હોય તો યતનાપૂર્વક સ્થાને પહોંચાડે અને નિષ્કારણે એકલા હોય તો ગચ્છમાં ભેગા કરાવે.

● મૂલ-૧૧૯ થી ૧૩૬ :-

(૨) ગ્લાન યતના નામક બીજું દ્વાર હવે કહે છે — જો સાધુ જાણે કે બાજુના ગામમાં બિમાર સાધુ છે, તો ત્યાં જઈને બિમારની સેવા કરે. તે સાંભોગિક, અન્ય સાંભોગિક અને ગ્લાનની સેવા કરે. તે મુજબ પાસત્યા, ઓસણ, કુશીલ, સંસકત, નિત્યવાસી ગ્લાનની પણ સેવા કરે. પણ તેમની સેવા પ્રાસુક આહાર, પાણી, ઔષધાદિથી કરે. જો કોઈ ગામમાં ગ્લાનને યોગ્ય વસ્તુ મળે. બીજે ગામ ગ્લાન સાધુના સમાચાર મળે, તો તે ગામમાં જઈ આચાર્યાદિને બતાવે. આચાર્ય કહે કે — ગ્લાનને યોગ્ય બીજું ઘણું છે. માટે તમે જ વાપરો, તો પોતે વાપરે. આચાર્યને શઠ જાણે તો વિહાર કરે.

જો કોઈ વેશધારી ગ્લાન હોય તો તે સાજો થાય એટલે કહે કે — ધર્મમાં ઉદ્યમ કરો, જેથી સંયમમાં દોષ ન લાગે. ઈત્યાદિ.

આ રીતે ગ્લાનાદિ સેવા કરતો વિહાર કરે. પ્રશ્ન :- આ રીતે બધે સેવા કરતો વસ્યે રોકાય તો આચાર્યની આજ્ઞા ન લોપાય કેમકે આચાર્યએ જે કામે મોકલેલ છે, ત્યાં ઘણાં કાળે પહોંચે. ઉત્તર - તીર્થંકરની આજ્ઞા આચાર્યની આજ્ઞા કરતાં બળવાન્ છે. તીર્થંકરની આજ્ઞા છે — “ગ્લાનની સેવા કરવી.” તેથી આજ્ઞા ભંગ ન થાય. છતાં પ્રવચન વિરાધનાનો પ્રસંગ હોય તો વસ્યે ન રોકાય, એ રીતે કાર્યના બલાબલનો વિવેક કરી વર્તે. આ વિષયમાં રાજા અને મુખીનું દેષ્ટાંત છે —

કોઈ રાજા યાત્રાર્થે નીકળ્યો. સિપાઈને અમુક ગામે મુકામ કરીશું. તેવી આજ્ઞા કરી સિપાઈએ ગામમાં જઈ રાજાને માટે એક આવાસ કરવાની સૂચના આપી. આ સાંભળી મુખીએ પણ ગામલોકોને પોતાના માટે એક આવાસ કરવા કહ્યું. ગામ લોકોએ વિચાર્યું — રાજા એક દિવસ જ રહેશે અને મુખી તો કાયમ રહેવાના છે. એમ વિચારી રાજા માટે ઘાસના માંડવા જેવું મકાન બનાવ્યું, મુખી માટે સુંદર મહેલ જેવું મકાન બનાવ્યું. રાજાને સામાન્ય મકાનમાં ઉતારો આપ્યો. તેણે સુંદર મકાન જોઈને પૂછ્યું — આ કોનું મકાન છે ? લોકો બોલ્યા — મુખી માટે બનાવેલ છે. તે સાંભળી રાજાએ ગુસ્સે થઈ મુખીને કાઢી મૂક્યો અને લોકોનો દંડ કર્યો. અહીં મુખીના સ્થાને આચાર્ય અને રાજાના સ્થાને તીર્થંકર છે. તીર્થંકરની આજ્ઞાના લોપથી સંસાર વધે છે.

બીજા ગામના લોકોએ વિચાર્યું કે — રાજા માટે સુંદરતમ મહેલ બનાવીએ, કેમકે રાજાના ગયા પછી મુખીના કામમાં જ આવશે - એમ વિચારી તેનો અમલ કર્યો. રાજાએ ખુશ થઈ ગામનો કર માફ કર્યો, મુખીને બીજા ગામનો સ્વામી બનાવ્યો. આ રીતે તીર્થંકરની આજ્ઞામાં વર્તનાર સંસાર સમુદ્ર તરી જાય છે. કેમકે તીર્થંકર આજ્ઞામાં આચાર્યઆજ્ઞા સમાઈ જાય છે.

● મૂલ-૧૩૭ થી ૧૬૧ :-

૩-શ્રાવકદ્વાર — ગ્લાનાર્થે રોકાય પણ ભિક્ષાર્થે વિહારમાં વિલંબ ન કરે, તેના દ્વારો કહે છે — (૧) ગોકુળ - રસ્તામાં ગોકુળ આવે ત્યાં દુધ વગેરે વાપરી તુરંત ચાલે તો માર્ગમાં વડીનીતિની શંકા થાય, કાંજી સાથે દુધ વિરુદ્ધાહાર છે, તેથી સંયમ વિરાધના થાય અને શંકા રોકે તો મરણ થાય. વળી ગોકુળમાં ગૌચરી જવામાં આત્મવિરાધના સાથે પ્રવચન વિરાધના થાય, આગળ જવામાં વિલંબ થાય. માટે ગોકુળમાં ભિક્ષાર્થે ન જવું. (૨) ગામ :- સમૃદ્ધ હોય, પણ ભિક્ષાનો સમય ન થયો હોય અને દુધ આદિ ગ્રહણ કરે તો પૂર્વવત્ દોષ લાગે. (૩) સંખડી :- જો રાહ જુએ તો સ્ત્રી આદિના સંઘટ્ટાદિ દોષો થાય. સમય થતાં આહાર લાવી ઘણું વાપરે તો બિમારી આવે. વારંવાર સ્થંડિલ જવું પડે તો વિહારમાં વિલંબ થાય. (૪) સંઝી :- શ્રાવક આગ્રહ કરે અને ગૌચરીનો સમય થયો ન હોય તો દોષો પૂર્વવત્ થાય. (૫) દાનશ્રાવક :- ઘી વગેરે ઘણું વહોરાવી દે અને વાપરે તો બિમારી આદિ દોષ, પરઠવી

દે તો સંયમ વિરાધના. (૬) ભદ્રક :- ભદ્રક સ્વભાવી પાસે જવામાં વિલંબ કરે, પછી તે લાડવા આદિ વહોરાવે. તો પણ દાનશ્રાવક જેવા જ દોષ લાગે. (૭) મહાનિનાદ - વસતિવાળા પ્રસિદ્ધ ઘરોમાં જાય, સ્નિગ્ધાદિ આહાર મળે તો પૂર્વવત્ દોષો લાગે. વધારે વાપરે તો ઉંઘ આવે, સૂત્રપાઠ ન થાય, સૂત્રાર્થ વિસરાઈ જાય અને ઉંઘે તો અજીર્ણ થાય. તેથી ગોકુળાદિમાંથી માત્ર છાશ-ભાત ગ્રહણ કરે.

કારણિક સેવન :- પોતે જે ગામે આવ્યો ત્યાં ભિક્ષાવેળા થઈ ન હોય, બીજું ગામ દૂર હોય અતવા નીકટનું ગામ નવું વસેલું કે ખાલી થઈ ગયેલું હોય, પ્રત્યનીક આદિ કારણો હોય તો, આવા કારણે ગામ બહાર રાહ જુઓ. ભિક્ષાવેળા થતાં ઉક્ત ગોકુળ, સંખડી, શ્રાવકાદિથી દુધ લાવી, વાપરી આગળ ચાલે. સાધુના રૂક્ષણથી કોઠામાં દુધ-ઘી ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ રીતે કારણે દુધ-ઘી સેવન ગુણરૂપ થાય.

ગામમાં જઈને ખબર પડે કે ભિક્ષાવેળા થઈ નથી. તો રાહ જુઓ, ઉદ્ગમાદિ દોષો તપાસે, બાળકોને પૂછી-તપાસીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરે. ગામમાં ગૌયરી વપરાય તેવું સ્તાન ન હોય તો ગામ બહાર જાય અને દેવકુળ કે શુન્યગૃહાદિમાં જ્યાં ગૃહસ્થાદિ ન હોય ત્યાં ગૌયરી વાપરે.

શુન્યગૃહાદિમાં પ્રવેશતા પૂર્વે લાકડી ઠપકારે. ખાંસી આદિ અવાજ કરે, જેથી કોઈ અંદર હોય તો નીકળી જાય, પછી ઈરિયાવહી કરી, ગૌયરી વાપરે. તે વેળા કદાચ કોઈ ગૃહસ્થ આવી જાય તો ગભરાયા વિના બોલવા માંડે કે - “યમાય પિંડ સ્વાહા”, “વરુણાય પિંડ સ્વાહા”, “ઘનદાય પિંડ સ્વાહા” ઇત્યાદિ આથી પે’લા માણસ ભય પામી ભાગી જાય.

કદાચ કોઈ માણસ બહારથી, છિદ્રમાંથી, ઉપરથી આદિથી ક્યાંક જોઈ જાય અને તે બીજાને બૂમો પાડી બેગા કરે અને કહે કે - જુઓ જુઓ આ સાધુ પાત્રમાં ભોજન કરે છે. તો ગૃહસ્થો દૂર હોય તો થોડું વાપરે. વધારાનું ત્યાં રહેલા ખાડા આદિમાં નાંખી દે કે ઘૂળથી ટાંકી દે. માણસો આવતા પહેલાં પાત્ર સ્વચ્છ કરી, સ્વાધ્યાય કરવા લાગે.

તે માણસો પૂછે કે - ગૌયરી ક્યાં કરી ? જો તેઓએ ગામમાં ગૌયરી ફરતા જોયેલ હોય તો કહે કે - શ્રાવકાદિના ઘેર વાપરીને આવ્યો છું જો ન જોયેલ હોય તો આખું પૂછે કે - ‘શું ભિક્ષા વેળા થઈ ગઈ ?’ જો તેઓ પાત્ર જોવા આગ્રહ કરે તો પાત્ર બતાવે. પાત્ર ચોખ્યા જોઈ આવેલા માણસો કહેનારનો તિરસ્કાર કરે, જેથી શાસનનો ઉઝીર ન થાય.

ગામની નજીક સ્થાન ન મળે અને કદાચ દૂર જવું પડે તો ત્યાં જઈને ઈરિયાવહી કરી, થોડીવાર સ્વાધ્યાય કરી, શાંત થઈ, ભિક્ષા વાપરે. જો કોઈ ભદ્રક વૈધ જાણે કે આ સાધુને ધાતુનું વૈષમ્ય થયેલ છે, જો આહાર તુરંત વાપરશે તો અવશ્ય મરણ થશે. તેમની પાછળ જાય, છુપાઈને જુઓ કે સાધુ આહાર નહીં પણ કંઈક ક્રિયા કરે છે, તેનાથી શરીરમાં ધાતુ સજા થઈ જાય છે. માટે સાધુને આહારમાં વિપરિણમન થતું નથી. તો વૈધ આવીને સાધુને પૂછશે કે - શું તમે વૈધક ભણ્યા

છો કે - જલ્દી ભિક્ષા ન વાપરી ? ત્યારે સાધુ કહેશે કે - ના, આ તો અમારા સર્વજ્ઞ ભગવંતનો ઉપદેશ છે કે સ્વાધ્યાય કરીને વાપરવું. પછી સાધુ વૈધને ધર્મોપદેશ આપે, તેથી કદાચ વૈધ દીક્ષા લે કે શ્રાવક થાય. આમ વિધિ પાલનમાં ઘણાં લાભો થાય.

ત્રણ ગાઉ જવા છતાં ગૌયરી વાપરવાનું સ્થાન ન મળે અને નજીકના ગામમાં આહાર મળે તેમ હોય તથા સમય પહોંચતો હોય તો લાવેલો આહાર પરઠવી દે, પણ સમય ન હોય તો ત્રણ ગાઉએ જ ચતનાપૂર્વક આહાર વાપરી લે જેથી ક્ષેત્રાતિક્રમ દોષ ન લાગે.

● મૂલ-૧૬૨ થી ૧૭૧ :-

(૪) સાધુદ્વાર :- સાધુ બે પ્રકારે - જોયેલા અને ન જોયેલા. તેમાં પરિચયથી ગુણ જાણેલા અને ગુણ ન જાણેલા. ન જોયેલમાં સાંભળેલ ગુણવાળા અને ન સાંભળેલ ગુણવાળા. તેમાં પ્રશસ્ત ગુણવાળા અને અપ્રશસ્ત ગુણવાળા. તેમાં પણ સાંભોગિક અને અન્ય સાંભોગિક. જો સાધુ શુદ્ધ આચારવાળા હોય તો તેમની સાથે નિવાસ કરવો.

અપ્રશસ્ત સાધુની પરીક્ષા ચાર પ્રકારે - (૧) બાહ્ય દ્રવ્ય પરીક્ષા - જંઘા આદિ સાબુ વગેરેથી સાફ કરે, જોડાં રાખે, સાધ્વી માફક માથે કપડું ઓટે, સાધુ પરસ્પર હાથ મીલાવી ચાલે, ડાફોળીયા મારતાં ચાલે, દિશા આદિના ઉપયોગ વિના સ્થંડિલ બેસે. ઘણાં પાણીથી પ્રક્ષાલન કરે આદિ.

(૨) બાહ્ય ભાવથી પરીક્ષા - વિકથા કરતાં ચાલે, રસ્તામાં ગાન કરતા કે મૈથુન સંબંધી વાતો કરતા ચાલે, મનુષ્ય કે તિર્યચો આવતા હોય, ત્યાં માત્રુ, સ્થંડિલ જાય, આંગળી દર્શાવી કોઈ ચાળા આદિ કરતા હોય. કદાચ બાહ્ય પ્રેક્ષામાં અશુદ્ધ હોય તો પણ વસતિમાં જવું અને ગુરુની પરીક્ષા કરવી. કેમકે કદાચ સાધુ ગુરુની મનાઈ હોવા છતાં તેવું આચરણ કરતાં હોય. બાહ્ય પરીક્ષામાં શુદ્ધ હોય તો પણ અભ્યંતર પરીક્ષા કરે.

(૩) અભ્યંતર દ્રવ્ય પરીક્ષા - ભિક્ષા આદિ માટે ગયા હોય ત્યાં કોઈ ગૃહસ્થ આદિ નિમિત્ત વગેરે પૂછે તો ન કહેતો હોય. અશુદ્ધાહારાદિનો નિષેધ કરતો અને શુદ્ધાહાર ગ્રહણ કરતો હોય. તો તેવા સાધુ શુદ્ધ જાણવા. ઉપાશ્રયમાં શેષકાળમાં પીઠફલક-પાટ પાટલાં વાપરે છે કે કેમ ? માત્રુ આદિ ગૃહસ્થથી જુદુ કરે છે કે કેમ ? શ્વેભ, બળખા આદિ કઈ રીતે નાંખે છે ? આ બધું જુઓ. તેના આધારે શુદ્ધતા નક્કી કરે.

(૪) અભ્યંતર ભાવ પરીક્ષા - બિભત્સ ગીત ગાન કે કથા કરતા હોય, પાસા-કોડી આદિ રમતા હોય તો અશુદ્ધ જાણવા.

ગુણયુક્ત સમનોજ સાધુ સાથે રહેવું, તેવા ન હોય તો અમનોજ ગુણવાળો સાથે રહેવું. ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશી, વંદનાદિ કરીને ગૌયરી જાય.

● મૂલ-૧૭૨ થી ૧૭૮ :-

(૫) વસતિદ્વાર - સંવિજ સમનોજ સાધુ સાથે વસતિ શોધવી, તેવી ન હોય

તો નિત્યવાસી, અમનોજા, પાસત્યાદિ ત્યાં રહેલાં હોય તો તેમની સાથે ન વસવું પણ જુદા સ્થાનમાં રહેવું — સ્ત્રી સહિત શ્રાવકના ઘરમાં રહે, ન મળે તો સ્ત્રીસહિત ભદ્રકના ઘેર રહે, ન મળે તો સ્ત્રી સહિત ભદ્રકના ઘેર જુદા ઓરડા કે ડેલીમાં રહે, તે ન મળે તો સ્ત્રી સહિત ભદ્રકના ઘરમાં વસ્યે પડદો કરીને રહે, તે ન મળે તો શૂન્યગૃહમાં રહેવું. તે ન મળે તો ઉક્ત કાલચારી નિત્યવાસી પાર્શ્વસ્થાદિ હોય, ત્યાં તેમણે ન વાપરેલા પ્રદેશમાં ઉતરે. ઉપધિ આદિ પાસે રાખી પ્રતિક્રમણાદિ કરી કાર્યોત્સર્ગ કરે. જાગવાની શક્તિ ન હોય તો ચતનાપૂર્વક સુવે, તે ન મળે તો યથાછંદ આદિની વસતિ ઉપયોગમાં લે. પણ ત્યાં તે ખોટી પ્રશ્નણા કરતો હોય તો તેનો વ્યાઘાત કરે, તેમ ન થાય તો ધ્યાન કરે, ઉંચેથી ભણવા માંડે, કાનમાં આંગળી ખોસી દે, નસકોરા બોલાવતો ઉઘવાનો ડોળ કરે. જેથી પે'લો કંટાળી જાય. એમ ન થાય તો પોતાના ઉપકરણો પાસે રાખી ચતનાપૂર્વક સુવે.

● મૂલ-૧૭૯ થી ૧૮૦ :-

(૬) સ્થાનસ્થિતદ્વાર — કારણે-વિહાર કરતા વર્ષાકાળ આવી જતાં વચમાં રોકાવું પડે જે રસ્તે જવાનું હોય તે ગામમાં અશિવાદિ ઉપદ્રવ વગેરે કારણે વચમાં રોકાવું પડે. જે કામે નીકળેલ હોય તે આચાર્ય વિહાર કરી ગયા છે, તેમ જાણી, જ્યાં સુધી આચાર્ય કયા ગામે ગયા છે, તે ખબર ન પડે ત્યાં સુધી રોકાવું પડે. તે આચાર્યશ્રીના કાળધર્મના સમાચાર જાણી, ચોક્કસ ન થાય ત્યાં સુધી વચ્ચેના ગામમાં રોકાવું પડે કે પોતે બિમાર પડતાં રોકાઈ જાય. ઇત્યાદિ - X - X -

આ રીતે કારણિક હોય તે પ્રમાદ છોડીને વિચરે. હવે અકારણિક સ્થાનસ્થિતને કહે છે — (૧) ગચ્છમાં સારણા, વારણાદિ થતાં હોય, તેથી દુભાઈને એકલો થઈ જાય, તો પોતાના આત્માને નુકસાન કરે છે. કેમકે - X - X - X - ગચ્છમાંથી કંટાળીને નીકળી જનાર સાધુ ઉલટો સાધુતાથી બ્રષ્ટ થઈ જાય. પ્રતિકૂળતા છતાં ગચ્છમાં રહેવું જોઈએ. (૨) જે સાધુ ચક્ર, સ્તૂપ, પ્રતિમા, કલ્યાણકાદિ ભૂમિ, સંખડી આદિ માટે વિહાર કરે. (૩) પોતે જ્યાં રહ્યાં તે સ્થાન સારું ન હોય તેથી વિહાર કરે. (૪) સારા સારા ઉપધિ, વસ્ત્ર, પાત્ર તથા ગોચરી ન મળવાથી વિહાર કરે.

આ નિષ્કારણ વિહાર કહેવાય. પણ જો સાધુ સૂત્ર, અર્થ, ઉભયને કરતાં સમ્યગ્દર્શનાદિ સ્થિર કરવા માટે વિહાર કરે તો કારણિક વિહાર કહેવાય. પરંતુ જો અગીતાર્થ એકલો વિચરે કે બધાં જ અગીતાર્થ વિચરતા હોય તો તે સંયમ અને આત્મ વિરાધના કરનારા થાય છે.

● મૂલ-૧૮૧ થી ૧૮૯ :-

શાસ્ત્રકારે એક ગીતાર્થ અને બીજો ગીતાર્થ નિશ્ચિત એવા બે વિહારની અનુજ્ઞા આપેલ છે. આ રીતે વિહાર કરનારા ચાર ભેદ છે — (૧) જયમાના :- ત્રણ ભેદ — (૧) બીજા આચાર્યાદિ પાસે અપૂર્વ શ્રુત જ્ઞાન હોય તે મેળવવા વિહાર કરે. (૨) જૈન શાસનની પ્રભાવનાર્યે વિહાર કરે, (૩) વિહાર કરતી વેળા માર્ગમાં ઘણી વિરાધના થતી જાણી, બચવા માટે પાછો વિહાર કરે.

— (૨) વિહરમાના - બે ભેદ છે (૧) ગચ્છમાં રહેલા સાધુ, આચાર્ય, સ્થવિર, વૃષભ-વૈયાવચ્ચ સમર્થ, ભિક્ષુ-ગોચરી લાવનારા, બાલ સાધુ. (૨) ગચ્છમાં ન રહેલા સાધુ-પ્રત્યેક બુદ્ધ, જિનકલ્પી, પ્રતિમાધારી.

— (૩) અવધાવમાન - બે ભેદ છે. (૧) સાધુવેશ રાખવાપૂર્વક ગૃહસ્થ થયેલા. (૨) પાર્શ્વસ્થ, કુશીલાદિ થઈ ગયેલા.

— (૪) આહિંસકા - બે ભેદ (૧) ઉપદેશ આહિંસકા - આજ્ઞા મુજબ વિહાર કરનારા, સૂત્ર અને અર્થ ગ્રહણ કરીને ગ્રામાદિનો અનુભવ લેવા માટે બાર વર્ષ વિચરે. (૨) અનુપદેશ આહિંસકા-સ્તૂપાદિ જોવા માટે વિચરનારા.

● મૂલ-૨૦૦ થી ૨૧૯ :-

માસકલ્પ કે ચોમાસુ પૂર્ણ થયે આચાર્યાદિ બીજા ક્ષેત્રમાં જવાનું હોય ત્યારે ક્ષેત્ર પ્રત્યુપેક્ષકો આવી ગયા પછી બધાં સાધુને ભેગા કરીને આચાર્ય પૂછે કે — કોને કયું ક્ષેત્ર યોગ્ય લાગ્યું ? બધાંનો મત લઈને સૂત્રાર્થની હાનિ ન થાય તે રીતે વિહાર કરે. ચારે દિશા શુદ્ધ હોય તો ચારે દિશામાં, ત્રણ દિશા શુદ્ધ હોય તો ત્રણ દિશામાં, બે દિશા શુદ્ધ હોય તો બે દિશામાં સાત, પાંચ કે ત્રણ એ રીતે સંઘાટક વિહાર કરાવે.

જ્યાં જવાનું હોય તે ક્ષેત્ર પહેલાં જાણી લે, જાણીને વિહાર કરે. જો તપાસ ન કરે તો કદાચ વસતિ ન મળે કે ભિક્ષા દુર્લભ હોય કે બાળ, ગ્લાન આદિને યોગ્ય ભિક્ષા ન મળે કે માંસ, લોહી આદિથી અસજગાય રહેવાથી સ્વાધ્યાય ન થાય. માટે તપાસ કરી ચતનાપૂર્વક વિહાર કરે.

ક્ષેત્રની તપાસ માટે બધાંનો મત લે, ગણને પૂછીને કોઈને મોકલે. ખાસ અભિગ્રહવાળા સાધુ હોય તો તેમને મોકલે, ન હોય તો બીજા સમર્થને મોકલે પણ બાળ, વૃદ્ધ, અગીતાર્થ, યોગી, વૈયાવચ્ચી આદિને ન મોકલે. કેમકે જો બાળને મોકલે તો મ્લેચ્છાદિ કોઈ ઉપાડી જાય અથવા માર્ગમાં રમવા લાગે, કર્તવ્ય-અકર્તવ્ય ન સમજે, લોકો અનુકંપાથી વધુ આપે ઇત્યાદિ દોષો લાગે. જો વૃદ્ધ સાધુને મોકલે તો તેમનું શરીર કંપતું હોય તેથી લાંબા કાળે યોગ્ય સ્થાને પહોંચે. ઇન્દ્રિયોની શિથિલતાથી રસ્તો બરાબર ન જોઈ શકે, સ્થંડિલ ભૂમિ બરાબર તપાસી ન શકે, લોકો અનુકંપાથી વધુ આપે ઇત્યાદિ દોષ લાગે. અગીતાર્થને મોકલે તો તે માસકલ્પ, વર્ષાકલ્પાદિ વિધિ જાણતો ન હોય તેથી વસતિની પરીક્ષા ન કરી શકે અથવા અવિધિથી ઉત્તર આપે. યોગીને મોકલે તો જલ્દી કાર્ય પતાવવાની બુદ્ધિથી જલ્દી જલ્દી જાય, માર્ગની બરાબર પ્રત્યુપેક્ષા ન થઈ શકે, સ્વાધ્યાયનો અર્થો હોવાથી ભિક્ષા માટે બહુ ફરે નહીં ઇત્યાદિ દોષો લાગે. વૃષભને મોકલે તો રોષથી સ્થાપના કુલો કહે નહીં, કહે તો પણ બીજાને જવા ન દે અથવા સ્થાપના કુલો તેના જ પરિચિત હોવાથી બીજા સાધુને પ્રાયોગ્ય આહારાદિ ન મળે ઇત્યાદિ દોષ લાગે. તપસ્વીને મોકલે તો તે દુઃખી થાય, લોકો તપસ્વી જાણીને તેને વધારે આહારાદિ આપે અથવા તે ત્રણ વાર ભિક્ષાર્યે જવા અસમર્થ હોય માટે તપસ્વીને પણ ન મોકલે.

બીજા કોઈ સમર્થ સાધુ જાય તેમ ન હોય તો અપવાદે ઉપર કહેલમાંથી કોઈ

સાધુને યતનાપૂર્વક મોકલે. બાળ સાધુને મોકલે તો સાથે ગણાવચ્છેદકને મોકલે. તે ન હોય તો ગીતાર્થને મોકલે, તે ન હોય તો અગીતાર્થ સાધુને સામાચારી કહીને મોકલે. યોગીને મોકલે તો અનાગાઢ યોગી હોય તો યોગમાંથી કાઢીને મોકલે. તે ન હોય તો તપસ્વીને પારણું કરાવીને મોકલે. તે ન હોય તો વૈયાવચ્ચીને મોકલે તે ન હોય તો વૃદ્ધ અને તરુણને કે બાલ અને તરુણને મોકલે.

● મૂલ-૨૨૦ થી ૪૪૩ :-

માર્ગે જતાં ચાર પ્રકારની પ્રત્યુપેક્ષણ કરતા જાય. તે આ પ્રમાણે - (૧) દ્રવ્યથી પ્રત્યુપેક્ષણ - રસ્તામાં કાંટા, ચોર, શિકારી પશુ, પ્રત્યનીક, કૂતરા આદિને જોવા. (૨) ક્ષેત્રથી પ્રત્યુપેક્ષણ - ઉંચી, નીચી, ખાડાં-ટેકરા, પાણીવાળા સ્થાનાદિ. (૩) કાળથી પ્રત્યુપેક્ષણ - જવામાં રાત્રે કે દિવસે જ્યાં આપતિ હોય તે જાણી લે. અથવા કાળથી રસ્તો ક્યારે ખરાબ છે, તે જાણી લે. (૪) ભાવથી પ્રત્યુપેક્ષણ - તે ક્ષેત્રમાં નિહાવ, ચટક, પરિવાજક આદિ વારંવાર આવતા હોય તેથી લોકોની દાનની રુચિ રહી છે કે નહીં તે તપાસે.

૦ ક્ષેત્ર જોવા કઈ રીતે જાય ? જ્યાં સુધી ઈચ્છિત સ્થાને ન પહોંચે ત્યાં સુધી સૂત્રપોરિસિ, અર્થ પોરિસિ ન કરે. ક્ષેત્રની નજીક આવી જાય ત્યારે નજીકના ગામમાં કે ગામ બહાર ગૌચરી વાપરીને, સાંજના વખતે ગામમાં પ્રવેશ કરે અને વસતિ શોધે. વસતિ મળી જાય એટલે કાલગ્રહણ લઈ બીજે દિવસે કંઈક ન્યૂન પોરિસિ સુધી સ્વાધ્યાય કરે. પચી ગૌચરી જાય.

ક્ષેત્રના ત્રણ ભાગ કરે. એક ભાગમાં સવારે ગૌચરી જાય, બીજા ભાગમાં બપોરે ગૌચરી જાય, ત્રીજા ભાગમાં સાંજે ગૌચરી જાય. બધેથી થોડું થોડું ગ્રહણ કરે. દુધ-દહીં-ધી વગેરે માંગે જેથી લોકો દાનશીલ છે કે કેવા છે ? તે ખબર પડે. ત્રણે વખત ગૌચરી જઈને પરીક્ષા કરે.

આ રીતે નજીકમાં રહેલા આસપાસના ગામમાં પણ પરીક્ષા કરે બધું સારી રીતે મળતું હોય તો તે ક્ષેત્ર ઉત્તમ કહેવાય. કોઈ સાધુ કાળ કરે તો તેને પરઠવી શકાય તે માટે મહા સ્થંડિલ ભૂમિ પણ જોઈ રાખે.

વસતિ કયા સ્થાને કરવી અને કયા સ્થાને ન કરવી, તે માટે જે વસતિ હોય તેમાં ડાબે પડખે પૂર્વાભિમુખ વૃષભ બેઠેલો હોય તેવી કલ્પના કરે. તેના દરેક અંગના લાભાલાભ આ પ્રમાણે :- શીંગડાના સ્થાને વસતિ કરે તો કલહ થાય. પગના સ્થાને વસતિ કરતા પેટના રોગ થાય. પુંછડાના સ્થાને વસતિ કરતાં નીકળી જવું પડે. મુખના સ્થાને વસતિ કરે તો ગૌચરી સારી મળે, શીંગડાના મધ્યભાગે વસતિ કરતાં પૂજા સત્કાર થાય. સ્કંધ અને પીઠના સ્થાને વસતિ કરે તો ભાર થાય. પેટના સ્થાને વસતિ કરે તો નિત્ય તૃપ્ત રહે.

● મૂલ-૨૪૪ થી ૨૪૬ :-

— શય્યાતર પાસે અનુજ્ઞા લેવી અને સંવાદ કઈ રીતે કરવો ? શય્યાતર પાસેથી દ્રવ્યાદિ પ્રાયોગ્યની અનુજ્ઞા મેળવે, તે આ પ્રમાણે :- દ્રવ્યથી - ઘાસ, ડગલ,

રાખ આદિની. ક્ષેત્રથી - ક્ષેત્રની મર્યાદા આદિ. કાળથી - રાત્રે કે દિવસે સ્થંડિલ માત્ર પરઠવવાની. ભાવથી - ગ્લાનાદિ માટે યોગ્ય પ્રદેશની.

શય્યાતર સાથે સંવાદ :- જેમકે - હું તમને આટલું સ્થાન આપું છું, વધુ નહીં. ત્યારે સાધુ કહે — જે ભોજન આપે તે પાણી પણ આપે, એ રીતે અમોને વસતિ આપતા તમે સ્થંડિલ-માત્રાદિ ભૂમિ આદિ પણ આપી જ છે.

શય્યાતર પૂછે — કેટલો સમય રહેશે ? સાધુ કહે — જ્યાં સુધી અનુકૂળ હશે ત્યાં સુધી. શય્યાતર પૂછે — કેટલાં સાધુ અહીં રહેશે ? સાધુ કહે કે ‘સાગરની ઉપમાએ’. જેમ સમુદ્રમાં કોઈ વખત ઘણું પાણી હોય, કોઈ વખત મર્યાદિત પાણી હોય, તેમ ગચ્છમાં સાધુની વધ-ઘટ થયા કરે.

શય્યાતર પૂછે — ક્યારે આવશો ? સાધુ કહે — અમારા બીજા સાધુ બીજે સ્થાને ક્ષેત્ર જોવા ગયેલા છે, તેથી વિચારીને ક્ષેત્ર યોગ્ય લાગે તો આવશું.

શય્યાતર એમ કહે કે — તમારે આટલાં જ ક્ષેત્રમાં અને આટલી સંખ્યામાં રહેવું તો તે ક્ષેત્રમાં સાધુને માસકલ્પ આદિ કરવો ન કલ્પે. જો બીજે વસતિ મળે તો ત્યાં નિવાસ કરે.

જે વસતિમાં રહ્યા હોય, તે વસતિ જો પરિમિત હોય અને ત્યાં બીજા સાધુઓ આવે તો તેમને વંદનાદિ કરવા, ઉભા થવું પાદ પ્રક્ષાલન કરવું. ભિક્ષા લાવી આપવી, ઈત્યાદિ વિધિ સાચવવી. પછી તે સાધુને કહેવું કે અમને આ વસતિ પરિમિત મળી છે, એટલે બીજા વધુ રહી શકે એમ નથી.

● મૂલ-૨૪૭ થી ૨૮૦ :-

ક્ષેત્ર તપાસ કર્યા પછીની વિધિ :- ક્ષેત્રની તપાસ કરી પાછા આવતા બીજા રસ્તે થઈને આવવું. કેમકે કદાચ બીજું સારું ક્ષેત્ર હોય તો ખબર પડે. પાછા વળતાં પણ સૂત્ર કે અર્થ પોરિસિ ન કરે. કેમકે જેટલાં મોડાં આવે તેટલો સમય આચાર્યને રોકાવું પડે. માસકલ્પથી વધુ થાય તે નિત્યવાસ છે.

આચાર્યશ્રી પાસે આવી, ઈરિયાવહી આદિ કરી, આચાર્યને ક્ષેત્રના ગુણો વગેરે કહે. આચાર્ય બધાં સાધુને ભેગા કરી ક્ષેત્રની વાત કરે બધાંનો અભિપ્રાય લઈ યોગ્ય લાગે તે ક્ષેત્ર તરફ વિહાર કરે. આચાર્યમત પ્રમાણ ગણાય.

તે ક્ષેત્રમાંથી વિહાર કરતાં વિધિપૂર્વક શય્યાતરને જણાવે. અવિધિથી કહેવામાં અનેક દોષો છે. શય્યાતરને કહ્યા. સિવાય વિહાર કરે તો તે એમ વિચારે કે આ ભિક્ષુ લોકધર્મને જાણતા નથી. જે પ્રત્યક્ષ લોકધર્મને જાણતા નથી, તે અદેષ્ટને કેવી રીતે જાણતા હોય ? કદાચ જૈનધર્મ મૂકી દે. અથવા બીજી વાર કોઈ સાધુને વસતિ ન આપે.

કોઈ શ્રાવકાદિ આચાર્યને મળવા કે દીક્ષાર્થે આવ્યા હોય, તે શય્યાતરને પૂછે કે — આચાર્ય ક્યાં છે ? રોષિત થયેલો તે કહે કે — “અમને શી ખબર ?” કહ્યા વિના જતા રહ્યા છે. આવા જવાબો સાંભળી શ્રાવકાદિ વિચારે કે — લોક વ્યવહારનું પણ જ્ઞાન નથી તો પછી પરલોકનું શું જ્ઞાન હશે ? આથી દર્શનનો ત્યાગ કરે ઈત્યાદિ

દોષો થાય, માટે વિધિપૂર્વક નીકળે.

જો નજીકના ગામમાં જવાનું હોય તો સૂત્ર કે અર્થ પોરિસિ કરીને વિહાર કરે. દૂર જવાનું હોય તો પાત્ર પડિલેહણા કર્યા સિવાય વહેલા નીકળે. બાલ, વૃદ્ધ આદિ પોતાથી ઉપડે તેટલી ઉપધિ લે, બાકીની તરુણાદિ ઉપાડે. કોઈ ખગ્ગુડ-પ્રમાદી જેવા વહેલા ન નીકળે તો તેમને ભેગા થવા માટે જતાં સંકેત કરીને જાય. વહેલાં જતી વેળા અવાજ ન કરે, કેમકે લોકો જાગી જાય તો અધિકરણાદિ દોષો લાગે. બધાં સાધુ સાથે જ નીકળે.

વિહાર સારી તિથિ, મુહૂર્ત, સારા શુકન જોઈને કરવો. ૦ અપશુકનો આ પ્રમાણે - મલીન શરીરી, ફટેલા કપડાવાળો, શરીરે તેલ ચોળેલો, કુબડો, વામન, કૂતરો, પૂર્ણ ગર્ભવતી સ્ત્રી, મોટી ઉંમરની કન્યા, લકાડાનો ભારો, બાવા, પાંડુ રોગી ઇત્યાદિ. ૦ સારા શુકનો - નંદી, વાજાંત્ર, પૂર્ણ ભરેલ ઘડો, શંખ કે પટહનાદ, છત્ર, ચામર, ધ્વજ, શ્રમણ, પુષ્પ ઇત્યાદિ.

● મૂલ-૨૮૧ થી ૨૯૦ :-

— હવે સંકેત આદિ દ્વારો કહે છે — (૧) સંકેત - પ્રદોષ કાળે આચાર્ય બધાં સાધુને ભેગા કરી કહે કે — ‘અમુક સમયે નીકળીશું’ અમુક સ્થાને વિશ્રામ કરીશું - રોકાઈશું. અમુક ગામે ભિક્ષાર્યે જઈશું. કોઈ ખગ્ગુડપ્રાયઃ આવવા તૈયાર ન થાય તો તેને પણ અમુક સ્થાને ભેગા થવાનો સંકેત આપે.

ક્ષેત્ર પ્રત્યુપેક્ષકો કેટલાંક ગચ્છની આગળ, કેટલાંક મધ્યમો કેટલાંક પાછળ ચાલે. રસ્તામાં સ્થંડિલ, માત્રાદિની જગ્યા બતાવે. જેથી કોઈને અતિ શંકા થઈ હોય તો ટાળી શકે. માર્ગમાં ગામ આવે ત્યાં ભિક્ષા મળી શકે તેમ હોય અને જ્યાં રોકાવાનું હોય તે ગામ નાનું હોય, તો તરુણ સાધુને ગામમાં ભિક્ષા લેવા મોકલે, તેની ઉપધિ બીજા સાધુ લઈ લે. જો કોઈ સાધુ અસહિષ્ણુ હોય તો ગૌચરી માટે ત્યાં મૂકતા જાય અને સાથે માર્ગજ્ઞ સાધુને મૂકે. જેથી જે ગામ જવાનું છે, ત્યાં સુખપૂર્વક આવી શકે.

મુકામ કરવાના ગામમાં કોઈ કારણે ફેરફાર થઈ ગયો હોય તો પાછળ રહેલા સાધુ ભેગા થઈ શકે તે માટે ત્યાં બે સાધુને રોકતા જાય. જો બે સાધુ ન મળે તો એકને રોકે અથવા કોઈ ગૃહસ્થને કહે કે ‘અમે અમુક ગામ જઈએ છીએ.’ પાછળ અમારા સાધુ આવે છે તેને કહેજો. જો તે ગામ શૂન્ય હોય તો જે માર્ગે જવાનું હોય તે માર્ગે લાંબી રેખા કરવી, જેથી પાછળ આવતાં સાધુને માર્ગની ખબર પડે.

ગામમાં પ્રવેશ કરે, તેમાં જો વસતિનો વ્યાધાત થયો હોય તો બીજી વસતિની તપાસ કરીને ઉતરે. માર્ગમાં ભિક્ષાર્યે રોકેલા સાધુ ભિક્ષા લઈને આવે ત્યાં ખબર પડે કે — ગચ્છા આગળ ગયેલો છે, તો જો તે ગામ બે ગાઉથી વધુ હોય, તો એક સાધુને ગચ્છ પાસે મોકલે, ભિક્ષા આવી ગયાના સમાચાર આપે. તેથી ભૂખ્યા થયેલા સાધુ પાછા ફરે અને ગૌચરી વાપરીને તે ગામમાં જાય. જો ગામમાં પહોંચેલા સાધુઓએ વાપરી લીધું હોય તો કહેવડાવે કે — તમે વાપરીને

આવો, અમે ગૌચરી કરી લીધી છે.

● મૂલ-૨૯૧ થી ૩૧૮ :-

(૨) વસતિગ્રહણ — ગામમાં પ્રવેશી ઉપાશ્રય પાસે આવે. પછી વૃષભ સાધુ વસતિમાં પ્રવેશી કાજો લે, ત્યાં સુધી બીજા સાધુ બહાર ઉભા રહે. કાજો લેવાઈ ગયા પછી બધાં સાધુ વસતિમાં પ્રવેશ કરે, જો ગૌચરીવેળા થઈ ગઈ હોય તો એક સંઘાટક કાજો લે અને બીજા ગૌચરી જાય. પૂર્વે નક્કી કરેલ વસતિનો કોઈ કારણે વ્યાધાત થયો હોય, તો બીજી વસતિ શોધીને, બધાં સાધુઓ તે વસતિમાં જાય. - X - X - [શંકા] ગામ બહાર ગૌચરી વાપરીને વસતિમાં પ્રવેશે તો ?

[સમાધાન] જો બહાર ગૌચરી કરે તો, ગૃહસ્થોને દૂર જવા કહેવું પડે, જો તે દૂર જાય તો સંયમ વિરાધના થાય. કદાચ ન જાય અને કલહ પણ કરે. મંડલીબદ્ધ રીતે સાધુ વાપરતા હોય, ત્યાં કૌતુકથી ગૃહસ્થો આવે તો ક્ષોભ થાય. આહાર ગળે ન ઉતરે ઇત્યાદિ દોષો થાય.

બીજા ગામમાં જઈને વાપરે તો ઉપધિ અને ભિક્ષાના ભારથી કે ક્ષુધાને લીધે ઈર્યાપથ જોઈ ન શકે, આદિ કારણે આત્મવિરાધના થાય. આહારાદિ વેરાય તો છ કાય વિરાધના થાય.

વિકાલે પ્રવેશે તો વસતિ ન જોઈ હોય તો પ્રવેશમાં જ કૂતરા આદિ કરડી ખાય. ચોરો ઉપધિ લઈ જાય, કોટવાળ પકડે કે મારે, બળદ વગેરે શીંગડા મારે, ભૂલા પડાય, નિંદ્રા ગૃહોની ખબર ન પડે. કાંટા વાગે, સર્પ ડંશ થાય આથી આત્મ વિરાધના થાય ન જોયેલ, ન પ્રમાર્જેલ વસતિમાં સંથારો કરવાથી કીડી આદિ મરતાં સંયમ વિરાધના થાય. ન જોયેલ વસતિમાં કાલગ્રહણ લીધા વિના સ્વાધ્યાય કરે તો દોષ લાગે અને સ્વાધ્યાય કરે તો સૂત્રાર્થની હાનિ થાય.

સ્થંડિલ, માત્રુ ન જોયેલા સ્થાને પરઠવે તો સંયમ વિરાધના તથા આત્મ વિરાધના બંને થાય. સ્થંડિલ રોકે તો મરણ, માત્રુ રોકે તો યક્ષુનું તેજ ઘટે, ઓડકાર રોકે તો કોટ થાય. ઉક્ત દોષોને કારણે શક્યતઃ સવારમાં જાય. વસતિ ન મળે તો શૂન્યગૃહાદિમાં રહે, વચ્ચે પડદો કરે. જો ગોશાળા કે સભા આદિ સ્થાન મળે તો કાલભૂમિ જોઈને ત્યાં કાલગ્રહણ કરે તથા સ્થંડિલ ભૂમિ જોઈ આવે.

અપવાદે વિકાલે પ્રવેશ કરે તે આ રીતે — રસ્તામાં કોટવાલાદિ મળે તો કહે — “અમે સાધુ છીએ ચોર નથી.” જો શૂન્યગૃહ હોય તો વૃષભ સાધુ દાંડાથી ઉપર-નીચે ઠપકારે જેથી સર્પ-મનુષ્યાદિ હોય તે જતાં રહે કે ખબર પડે. આચાર્ય માટે ત્રણ સંથારા ભૂમિ રાખે એક પવનવાળી, બીજી પવન વિનાની. શ્રીજી સંથારા માટેની વસતિ મોટી હોય તો છુટા-છુટા સંથારા કરે, વસતિ નાની હોય તો કમવાર સંથારો કરી વચ્ચે પાત્રાદિ મૂકી દે સ્થવિર સાધુ, બીજા સાધુને સંથારાની જગ્યા વહેંચી આપે.

જો આવતાં રાત્રિ થઈ ગઈ હોય તો કાલગ્રહણ ન કરે, પણ નિર્યુક્તિ સંગ્રહણી આદિ મંદ સ્વરે બોલે ગુરુ પાસે કાળે સંથારા પોરિસિ ભણે. સંથારો પાથરીને શરીરને પડિલેહે, ગુરુ આજ્ઞા લઈ વિધિ પ્રમાણે સંથારો કરે પગ લાંબો-ટુંકો કરતાં

કે પડખું ફેરવતાં પ્રમાર્જના કરે.

રાત્રે માત્રાદિ કારણે ઉઠે તો પહેલાં દ્રવ્યાદિ ઉપયોગ કરે, જેમકે - દ્રવ્યથી હું કોણ છું ? દીક્ષિત છું કે અદીક્ષિત. ક્ષેત્રથી - નીચે છું કે ઉપર ? કાળથી રાત્રિ છે કે દિવસ ? ભાવથી - કાયિકાદિની શંકા છે કે કેમ ? જો આંખમાં ઉંઘ હોય તો શ્વાસને રુંધે, ઉંઘ ઉડે પછી સંથારામાં ઉભો થઈ પ્રમાર્જના કરતાં દ્વાર પાસે આવે. બહાર ચોર આદિનો ભય હોય તો એક સાધુને ઉઠાડે, તે દ્વાર પાસે ઉભો રહે, પોતે કાયિકાદિ શંકા ટાળીને આવે. કૂતરા આદિનો ભય હોય તો બે સાધુને ઉઠાડે. એક દ્વાર પાસે ઉભો રહે, પોતે કાયિકાદિ વોસિરાવે, ત્રીજો રક્ષણ કરે પછી પાછા આવી ઈરિયાવહી કરે. સૂક્ષ્મ આન-પ્રાણવાળો હોય તો ચૌદે પૂર્વ ગણી જાય. લબ્ધિયુક્ત ન હોય તો ઘટતા-ઘટતા છેલ્લે ત્રણ ગાથા ગણી સુવે. આ વિધિથી નિદ્રાના પ્રમાદનો દોષ દૂર થાય.

ઉત્સર્ગથી શરીર ઉપર વસ્ત્ર ઓઢ્યા વિના સુવે, ઠંડી આદિ લાગે તો એક, બે કે ત્રણ કપડાં ઓઢે. તો પણ ઠંડી દૂર ન થાય તો બહાર જઈ કાયોત્સર્ગ કરે, પછી અંદર આવે. છતાં ઠંડી લાગે તો બધાં કપડાં કાઢી નાંખે, પછી એક-એક વસ્ત્ર ઓઢે, સમાધિ રહે તેમ કરે.

● મૂલ-૩૧૯ થી ૩૩૧ :-

(૩) સંજ્ઞી - વિહાર કરતાં વચ્ચે કોઈ ગામ આવે. તે સાધુના વિહારવાળું હોય કે વિનાનું હોય, ત્યાં શ્રાવકોના ઘર હોય કે ન પણ હોય, જો સંવિજ્ઞ સાધુના વિહારવાળું હોય તો ગામમાં પ્રવેશે. પાર્શ્વસ્થ આદિનું હોય તો ન પ્રવેશે જિનાલય હોય તો દર્શન કરવા જાય.

ગામમાં સાંભોગિક સાધુ હોય તો પ્રાધુર્ણિક માટે ગોચરી પાણી લાવી આપે. કોઈ શ્રાવક આગ્રહ કરે તો આગંતુક સાથે કોઈ એક સાધુને મોકલે. ઉપાશ્રય નાનો હોય તો આગંતુક સાધુ બીજા સ્થાને ઉતરે, ગામમાં રહેલા સાધુ તેમને ગોચરી લાવી આપે. સાંભોગિક ન હોય તો આવેલા સાધુ ગોચરી લાવી આચાર્યાદિને પ્રાયોગ્ય આપી બાકીનું બીજા વાપરે.

● મૂલ-૩૩૨ થી ૩૩૬ :-

(૪) સાધર્મિક - આહારાદિનું કામ પતાવી, ઠલ્લાની શંકા ટાળીને સાંજે સાધર્મિક સાધુ પાસે જાય, જેથી તેમને ભિક્ષાદિ માટે આકુલત્ય ન થાય. સાધુને જોઈને ત્યાં રહેલા સાધુ ઉભા થાય, સામે જાય પાત્રાદિ લઈલે. - X - ગામ નાનું હોય, ભિક્ષા પ્રાપ્ત ન હોય, બપોરે જવામાં માર્ગમાં ચોર આદિનો ભય ન હોય તો સવારમાં જ બીજે ગામ જાય.

ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશતા નિસીદિ કહે. ત્યાં રહેલા સાધુ તે સાંભળી સામા આવે. વાપરતા હોય તો કોળીયો મુખમાં હોય ને વાપરી લે, હાથમાં હોય તો પાત્રામાં મૂકી દે. સામે આવેલા સાધુનું સન્માન કરે. આવેલા સાધુ સંક્ષેપથી આલોચના કરી, તેમની સાથે આહાર વાપરે. જો તેઓએ વાપરી લીધું હોય તો તેમ કહે. જો વાપરવાનું બાકી

હોય તો બધાં સાથે વાપરે આહાર ઓછો હોય તો, પોતાને માટે બીજો આહાર લાવીને વાપરે. આવેલા સાધુની ત્રણ દિવસ આહાર-પાણી આદિથી ભક્તિ કરે, શક્તિ ન હોય તો બાલ-વૃદ્ધ આદિની ત્રણ દિવસ ભક્તિ કરે.

● મૂલ-૩૩૭ થી ૩૫૫ :-

(૫) વસતિ - ત્રણ પ્રકારે, મોટી-નાની-પ્રમાણયુક્ત. પહેલાં પ્રમાણયુક્ત વસતિ ગ્રહણ કરે, તે ન હોય તો નાની વસતિ ગ્રહણ કરે, તે પણ ન હોય તો મોટી વસતિ ગ્રહણ કરવી. મોટી વસતિમાં બીજા લોકો, પારદારિકો, બાવા આદિ આવીને સુવે છે, તેથી ત્યાં સૂત્ર-અર્થ પોરિસિ કરતાં કે જતા આવતાં, કોઈ અસહિષ્ણુ હોય તો બૂમાબૂમ કરી મૂકે, ઝઘડો થાય પરિણામે આત્મવિરાધના કે સંયમ વિરાધના થાય વળી બધાના દેખતાં શંકા ટાળે તો પ્રવચનની લઘુતા થાય. રાત્રે વસતિમાં પૂંજતા પૂંજતા જાય તો કોઈને ચોરની શંકા થાય અને કદાચ મારી નાંખે સાગારિક ગૃહસ્થને સ્પર્શ થતાં તે સાધુને નપુંસક સમજે. સ્ત્રીનો સ્પર્શ થઈ જાય તો સ્ત્રી સમજે છે કે - આ સાધુ મને ઈચ્છે છે, તેમાં મારપીટ થાય. દિવસે સાધુ ઉપર રાગી થયેલ કોઈ સ્ત્રી રાત્રે સાધુની પાસે આવીને સૂઈ જાય, સાધુને બળાત્કારે ગ્રહણ કરે તેથી મોટી વસતિમાં ન ઉતરવું.

નાની વસતિમાં રાત્રે જતાં-આવતાં કોઈના ઉપર પડી જવાય. જાગી જતાં ચોરની શંકા થાય ઈત્યાદિથી આત્મ અને સંયમ વિરાધના થાય.

પ્રમાણયુક્ત વસતિમાં કેવી રીતે ઉતરવું ? એક એક સાધુ માટે ત્રણ હાથ પહોળી જગ્યા રાખવી, એક હાથ-ચાર આંગળ પહોળો સંથારો, પછી વીસ આંગળ ખાલી જગ્યા રાખવી, પછી એક હાથ જગ્યામાં પાત્રાદિ મૂકવા, પછી બીજા સાધુના આસનાદિ રાખવા. પાત્રાદિ બહુ દૂર મૂકે તો બિલાડી, ઉંદર આદિથી રક્ષણ ન થાય. બહુ નીકટ રાખે તો પાત્રાદિ તુટવાનો ભય રહે. માટે ૨૦ આંગળ અંતર રાખવું.

જો બે હાથથી વધુ અંતર હોય તો, કોઈ ગૃહસ્થ વચ્ચે સૂઈ જશે. તેથી બીજા દોષો લાગશે. ત્યાં બે સાધુ વચ્ચે બે હાથની જગ્યા રાખે. જો હાથથી ઓછું આંતરું હોય તો, બીજા સાધુનો સ્પર્શ થઈ જાય તો ભુક્ત ભોગીને પૂર્વકીડાનું સ્મરણ થઈ આવે. કુમારપણામાં દીક્ષા લીધી હોય તેને સાધુના સ્પર્શથી સ્ત્રીનો સ્પર્શ કેવો હશે ? તેવું કુતૂહલ થશે. વચ્ચે બે હાથનું અંતર રાખે, તેથી પરસ્પર કલહ આદિ ન થાય. ભીંતથી એક હાથ દૂર સંથારો કરવો. પગ નીચે પણ જવા આવવાનો માર્ગ રાખવો. મોટી વસતિ હોય તો ભીંતથી ત્રણ હાથ દૂર સંથારો રાખવો.

પ્રમાણયુક્ત વસતિ ન હોય તો નાની વસતિમાં રાત્રે જયણા પૂર્વક જવું-આવવું હાથથી પરમાર્શ કરી બહાર નીકળવું. પાત્રાદિને ખાડામાં મૂકવા અને ખાડો ન હોય તો દોરી બાંધી ઉંચે લટકાવવા.

મોટી વસતિમાં ઉતરવું પડે તો સાધુ છુટા છુટા થઈ સુવે. કોઈ આવીને એક બાજુ થઈ જવા કહે તો તેમ કરી પડદો કરી લે. ત્યાં બીજા ગૃહસ્થો આદિ હોય તો જતાં આવતાં પ્રમાર્જનાદિ ન કરે.

● મૂલ-૩૫૬ થી ૩૮૭ :-

(૬) સ્થાનસ્થિત :- પ્રવેશના દિને પ્રાતઃકાલીન પ્રતિક્રમણાદિ કરી, સ્થાપના કુળ, પ્રાંત કુલાદિનો વિભાગ કરે એટલે અમુક ઘરોમાં ગૌયરી જવું, અમુકમાં ન જવું. પછી સારા શુકન જોઈને ગામમાં પ્રવેશ કરે. પ્રવેશતા પહેલાં કથાલબ્ધિસંપન્ન સાધુને મોકલે. તે સાધુ ગામમાં જઈ શય્યાતર પાસે કથા કરે. પછી આચાર્યશ્રી પધારે ત્યારે ઉભા થઈ વિનય સાચવે અને શય્યાતરને કહે કે - આ અમારા આચાર્યશ્રી છે. આચાર્યને કહે કે આ મહાનુભવે આપણને વસતિ આપે છે. આચાર્ય પછી શય્યાતર સાથે વાતચીત કરો, જેથી તેને એમ ન થાય કે આ લોકો ઉચિત જાણતા નથી.

વસતિમાં આચાર્ય માટે ત્રણ જગ્યા રાખી સ્થવિર સાધુ બીજા માટે રત્નાધિકના કમે યોગ્ય જગ્યા વહેંચી આપે. ક્ષેત્ર પ્રત્યુપેક્ષકો આવેલા સાધુને સ્થંડિલ ભૂમિ, સ્વાધ્યાય ભૂમિ આદિ બતાવે. સાધુમાં કોઈ તપસ્વી હોય, કોઈને વાપરવાનું હોય તો સ્થાપનાકુળ આદિ બતાવે છે.

જિનાલયે જતાં આચાર્ય સાથે એક-બે સાધુ પાત્રા લઈને જાય કેમકે ત્યાં કોઈ ગૃહસ્થને ગૌયરી આપવાની ભાવના થાય તો લઈ શકાય. પાત્રા લઈને આવીશું કહે અને શ્રાવક વસ્તુ રાખી મૂકે તો સ્થાપના દોષ લાગે. બધાં સાધુઓ સાથે ન જવું કેમકે તો ગૃહસ્થને એ થશે કે કોને આપું અને કોને ન આપું. સાધુને જોઈને ભય પામે અથવા આ બધાં ખાઉંધરા છે તેમ વિચારે. તેથી આચાર્ય સાથે બે-ત્રણ સાધુ જ પાત્ર લઈને જાય.

જો તે ક્ષેત્રમાં પહેલાં માસકલ્પ ન કરેલ હોય કે પહેલાં આવ્યા હોય, તો જાણકાર સાધુ દર્શન કે ગૌયરી અર્થે જાય, ત્યારે દાન આપનાર આદિના કુળો બતાવે કાં તો પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી દાનાદિ કુલો કહે. આચાર્ય પણ પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ ક્ષેત્ર પ્રત્યુપેક્ષકોને બોલાવી સ્થાપનાદિ કુળો પૂછે. ક્ષેત્ર પ્રત્યુપેક્ષકો તે જમાવે તેમને પૂછ્યા વિના સાધુ સ્થાપનાદિ કુળોમાં જાય, તો સંયમ કે આત્મ વિરાધનાદિ દોષ લાગે.

૦ સ્થાપનાદિ કુળોનું પ્રયોજન :- સ્થાપનાદિ કુળો સ્થાપવાનું કારણ એ છે કે, આચાર્ય ગ્લાન પ્રાધુર્લકાદિને યોગ્ય ભિક્ષા મળી રહે. જો બધાં જ સાધુ ત્યાં ભિક્ષા લેવા જાય તો ગૃહસ્થોને કદર્થના થાય અને આચાર્ય આદિના પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યનો ક્ષય થવાથી જોઈએ ત્યારે વસ્તુ ન મળે. કેમકે તેણે ઘણાં સાધુને ધૃતાદિ આપ્યા. હોવાથી ધૃતાદિ જલાસ થઈ જાય.

પ્રાંત-વિરોધી ગૃહસ્થો હોય તો સ્ત્રીને માર મારે કે મારી પણ નાંખે અથવા ઠપકો આપે કે - તં સાધુઓને ધૃતાદિ આપ્યું એટલે જલાસ થઈ ગયું. ભદ્રક હોય તો નવું લાવે કે કરાવે.

સ્થાપના કુળો રાખવાથી ગ્લાન, આચાર્ય, બાળ, વૃદ્ધાદિની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરી શકાય છે, તેથી સ્થાપના કુળો રાખવા જોઈએ. ત્યાં અમુક ગીતાર્થ સિવાય બધાં

સાધુઓને ન જવું. કહાં છે કે - આચાર્યની ભક્તિથી ગચ્છની અનુકંપા થાય, ગચ્છાનુકંપાથી તીર્થ પરંપરા ચાલે છે. આ કુળોમાં વિના કારણે પણ થોડાં થોડાં દિવસે જવાનું ચાલુ રાખું કેમકે તેમને ખ્યાલ રહે કે અહીં સાધુ આદિ રહેલાં છે.

● મૂલ-૩૮૮ થી ૪૨૮ :-

- આચાર્યની વૈયાવચ્ચ માટે આ દશ પ્રકારના સાધુ અયોગ્ય છે - (૧) આળસુ-પ્રમાદથી સમયે ગૌયરી ન જાય, (૨) ઘસિર - બહુ ખાનારો હોય તો પોતાનો જ આહાર પહેલાં પૂરો કરે ત્યાં ભિક્ષાનો સમય થઈ જાય. (૩) ઉંઘણસી - ઉંઘ્યા કરે, ત્યાં ગૌયરીનો સમય પૂરો થઈ જાય. (૪) તપસ્વી-તેને ગૌયરીમાં વધુ સમય લાગે, તેથી આચાર્યને પરિતાપનાદિ થાય, જો તપસ્વી પહેલાં આચાર્યની ગૌયરી લાવે તો તેને પરિતાપનાદિ થાય. (૫) ક્રોધી-ગૌયરીમાં ક્રોધ કરે. (૬) માની - સત્કાર ન મળે તો ગૌયરી ન જાય, (૭) માચી - સારું સારું એકાંતમાં વાપરી, રૂક્ષ આહાર વસતિમાં લાવે. (૮) લોભી - મળે તેટલું બધું લઈ લે, (૯) કુતૂહલી - માર્ગમાં નટ આદિને સ્મતાં જોવો ઉભો રહી જાય. (૧૦) પ્રતિબદ્ધ - સૂત્રાર્થની તલ્લીનતા-વાળો હોય.

ઉપર બતાવ્યા સિવાયના ગીતાર્થ, પ્રિયધર્મી સાધુ હોય તે આચાર્યની ભક્તિ માટે યોગ્ય છે, તેમને ગૌયરી મોકલવા. કેમકે તેઓ વિવેકથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરશે. પરિણામે ધૃતાદિ દ્રવ્યોની નિરંતર પ્રાપ્તિ કરીને ભાવની વૃદ્ધિ કરનારા થાય છે. સ્થાપના કુળોમાં એક સંઘાટક જાય, બીજા કુળોમાં બાળ, વૃદ્ધ, તપસ્વી આદિ જાય. તરુણ બીજે ગામ ગૌયરી જાય. તેમના બહારગામ જવાથી ગામના ગૃહસ્થોને ખ્યાલ આવે કે આ સાધુ બહારગામ ગૌયરીએ જાય છે, નવા સાધુ આવે ત્યારે જ આપણે ત્યાં આવે છે, તેથી બાળ, વૃદ્ધાદિને ઘણું આપે.

આ પ્રમાણે ગૌયરી જતાં આચાર્યાદિને ન પૂછતાં આવા પ્રકારના દોષો થાય છે - (૧) રસ્તામાં ચોર આદિ ઉપધિને કે તેને ઉપાડી જાય તો તેમને શોધવા મુશ્કેલ પડે. (૨) પ્રાધુર્લક આવ્યા હોય તેમને યોગ્ય કંઈ લાવવાનું હોય તો ખબર ન પડે. (૪) રસ્તામાં કૂતરા આદિનો ભય હોય તો કરડે. (૫) સ્ત્રી કે નપુંસકના દોષો હોય તેની ખબર ન પડે, કદાચ ભિક્ષાએ ગયા ત્યાં મૂર્છા આવી તો શોધવા ક્યાં ? તેથી જતી વેળા આચાર્યને કહે કે - હું અમુક ગામમાં ગૌયરી જઈ છું. - X - X -

કદાચ નીકળતી વખતે કહેવાનું ભૂલી જાય, પછી યાદ આવે તો પાછો આવીને કહી જાય, તેટલો સમય ન હોય તો માર્ગમાં સ્થંડિલ કે આહારાદિ માટે નીકળેલા સાધુને કહે કે - હું અમુક ગામે ગૌયરી જાઉં છું, તમે આચાર્યને કહી દેજો. જ્યાં જાય તે ગામ કોઈ કારણે દૂર હોય, નાનું હોય કે ખાલી થઈ ગયું હોય, તો કોઈ સાથે કહેવડાવે અને બીજા ગામે ગૌયરી જાય.

ચોર આદિ સાધુને ઉપાડી જાય, તો સાધુ રસ્તામાં અક્ષરો લખતો જાય અથવા વસ્ત્ર ફાડીને ટુકડા રસ્તામાં નાંખતો જાય, જેથી તપાસ કરનારને ખબર પડે કે સાધુને કંઈ દિશામાં લઈ ગયા છે. ગૌયરી આદિ ગયેલા સાધુને ઘણી વાર લાગે તો

વસતિમાં રહેલાં સાધુ, ન આવેલા સાધુ માટે વિશિષ્ટ વસ્તુ રાખીને બીજું વાપરી લે. પછી સાધુ જે દિશામાં ગયા હોય તે દિશામાં તપાસ કરે. કોઈ ચિહ્ન ન મળે તો ગામમાં જઈને પૂછે, ઇત્યાદિ તપાસ કરે.

બીજા ગામ ગૌયરી જવાથી - આધાકર્માદિ દોષથી બચાય. આહારાદિ વધુ મળે, અપમાન આદિ ન થાય. મોહ ન થાય. વીર્યાચારનું પાલન થાય.

૦ સંઘાટક ગૌયરી આદિ કઈ રીતે ગ્રહણ કરે ? એક પાત્રમાં આહાર, બીજા પાત્રમાં પાણી, એકમાં આચાર્યાદિને પ્રાયોગ્ય આહાર, બીજામાં જીવ સંસ્પૃષ્ટાદિ હોય તેવા આહાર કે પાણી ગ્રહણ કરે.

● મૂલ-૪૨૯ થી ૪૩૫ :-

— પડિલેહણા દ્વાર — બે પ્રકારે છે. (૧) કેવળીની, (૨) છન્નસ્થની. બંને બાહ્યથી અને આભ્યંતરથી. બાહ્ય - દ્રવ્ય, આભ્યંતર-ભાવ. કેવળીની પડિલેહણા પ્રાણીથી સંસક્ત દ્રવ્ય વિષયક છે. છન્નસ્થની પડિલેહણા પ્રાણીથી સંસક્ત કે અસંસક્ત દ્રવ્ય વિષયક છે.

૦ કેવળીની દ્રવ્ય પડિલેહણા - વસ્ત્રાદિથી જીવાદિથી સંસક્ત હોય તો પડિલેહણા કરે તથા જ્યારે તે વસ્ત્ર વાપરવાનું હોય ત્યારે જો સંસક્ત હોય તો જ પડિલેહણા કરે —૦— કેવળીની ભાવ પડિલેહણા-વેદનીય કર્મ ઘણું ભોગવવાનું હોય અને આયુકર્મ ઓછું હોય તો કેવળી ભગવંતો કેવળી સમુદ્ધાત કરે છે, તે ભાવપડિલેહણા.

૦ છન્નસ્થની દ્રવ્ય પડિલેહણા - સંસક્ત કે અસંસક્ત વસ્ત્ર આદિની પડિલેહણા કરવી તે. —૦— છન્નસ્થની ભાવ પડિલેહણા - રાત્રે જાગે ત્યારે વિચારે કે — મેં શું કર્યું ? મારે શું કરવાનું છે ? ઇત્યાદિ.

● મૂલ-૪૩૬ થી ૪૯૬ :-

— પડિલેહણા શેની શેની કરે ? સ્થાનાદિ પાંચની, આ પ્રમાણે —

(૧) સ્થાપના પડિલેહણા :- સ્થાન ત્રણ પ્રકારે છે — (૧) કાયોત્સર્ગ, (૨) બેસવું, (૩) સૂવું. તેમાં કાયોત્સર્ગ - સ્થંડિલાદિ જઈને ગુરુ પાસે આવી ઈરિયાવહી કરતાં કાયોત્સર્ગ કરે. યોગ્ય સ્થાને ચક્ષુથી પ્રમાર્જના કરે અને જવા-આવવાનો માર્ગ રોકીને કાયોત્સર્ગ ન કરે. બેસતી વખતે - જંઘા અને સાથળનો વચલો ભાગ પ્રમાર્જ, જમીનની પ્રમાર્જના કરીને બેસે સૂતી વખતે પડખું ફેરવતાં પ્રમાર્જના કરીને બેસે. સૂતી વખતે પડખું ફેરવતા પ્રમાર્જના કરે, સુવે પણ પૂંજીને.

(૨) ઉપકરણ પડિલેહણા — વસ્ત્ર અને પાત્ર સંબંધી પડિલેહણા સવાર, બપોર બે વખતે કરે. મુહુરતિ પડિલેહણા પછી બીજા વસ્ત્રાદિ પડિલેહે.

૦ વસ્ત્રની પડિલેહણા કઈ રીતે કરે ? વસ્ત્રના ત્રણ ભાગ બુદ્ધિથી કરીને જોવા, પછી પાછળની બાજુ ત્રણ ભાગ કરીને જોવા. ત્રણ વાર છ પુરિમા કરવા. ઉત્કટુક આસને બેસી વિધિપૂર્વક પડિલેહણા કરે, તેમાં આ વિધિ છે —

(૧) પડિલેહણ કરતાં વસ્ત્ર કે શરીરને ન નચાવે. (૨) સાંબેલા માફક વસ્ત્ર

ઉંચું ન કરે. (૩) વસ્ત્રના નવ અખોડા-પખોડા અને છ વાર પ્રસ્ફોટન કરવું. (૪) પડિલેહણ કરતાં વસ્ત્ર કે શરીરને ઉંચે છતને, ભીંતને કે જમીનને ન લગાડવું. (૫) પડિલેહણ કરતાં ઉતાવળ ન કરે. (૬) વેદિકા દોષ વર્જવો :- ઉદ્ધવવેદિકા-ટીંચણ ઉપર હાથ રાખવા. અઘો વેદિકા-ટીંચણ નીચે હાથ રાખવા. તિર્છી વેદિકા-સંડાસાની વચ્ચે હાથ રાખવા. એગતો વેદિકા - એક હાથ, બે પગની અંદર અને બીજો હાથ બહાર રાખવો. દ્વિધાતો વેદિકા - બે હાથની વચ્ચે પગ રાખવો.

(૭) વસ્ત્ર અને શરીર બરાબર સીધા રાખવા. (૮) વસ્ત્ર લાંબુ ન રાખવું. (૯) વસ્ત્રને લટકવું ન રાખવું. (૧૦) વસ્ત્રના બરાબર ત્રણ ભાગ કરવા. (૧૧) એક પછી એક વસ્ત્રની પડિલેહણા કરવી. એક સાથે વધારે વસ્ત્ર ન જોવા. (૧૨) ઉપયોગપૂર્વક પડિલેહણા કરવી.

૦ સવારે પડિલેહણા કરવાનો કાળ :- (૧) અરુણોદયે પડિલેહણા કરવી. (૨) અરુણોદય થતાં આવશ્યક કરી પછી પડિલેહણા કરવી. (૩) એકબીજાના મુખ જોઈ શકાય, ત્યારે પડિલેહણા કરવી. (૪) હાથની રેખા દેખાય ત્યારે પડિલેહણા કરવી. આવા ચાર અલગ-અલગ મતો છે. પણ સિદ્ધાંતવાદી કહે છે કે — આ બધાં આદેશો બરાબર નથી. ઉત્સર્ગથી પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી મુહુરતિ, રજોહરણ, બે નિષધા, ચોલપટ્ટક, ત્રણ કપડાં, સંચારો અને ઉત્તર પટ્ટો — આ દશની પડિલેહણા પૂરી થતાં સૂર્યોદય થાય. તે રીતે પડિલેહણા શરૂ કરવી. અપવાદે સમયાનુસાર પડિલેહણ કરે.

પડિલેહણમાં ઉત્સર્ગો વિપર્યાસ ન કરે. તે વિપર્યાસ બે ભેદે છે — (૧) પુરુષ વિપર્યાસ :- મુખ્યતારો આચાર્યાદિની પડિલેહણા કરનાર અભિગ્રહી સાધુ પહોંચી વળે, તેમ હોય તો ગુરુને પૂછીને પોતાની કે ગ્લાનાદિની ઉપધિ પડિલેહે. જો અભિગ્રહી ન હોય અને પોતાની ઉપધિ પડિલેહે તો અનાચાર થાય. પડિલેહણ કરતાં પરસ્પર વિકથા કરે, શ્રાવકાદિને પરચક્રમાણ કરાવે, સાધુને પાઠ આપે કે પોતે પાઠ લે, તો પણ અનાચાર થાય. છ કાય જીવની વિરાધનાનો દોષ લાગે. તેથી ઉપયોગપૂર્વક પડિલેહણા કરે.

(૨) ઉપધિ વિપર્યાસ :- કોઈ ચોર આદિ આવેલ હોય તો પહેલાં પાત્ર પડિલેહણા કરે, પછી વસ્ત્ર પડિલેહણા કરે. આ પ્રમાણે વિકાલે સાગારિક આવી જાય તો પણ પડિલેહણામાં વિપર્યાસ કરે. પડિલેહણાદિ બધાં જ અનુષ્ઠાનો ભગવંતે કહ્યા મુજબ કરવાથી કર્મ નિર્જરા થાય છે. જિનોક્ત પ્રત્યેક યોગની સમ્યક્ આરાધના કરતાં અનંતા આત્મા કેવળી થયા છે. એ પ્રમાણરો પડિલેહણથી પણ આત્મારો કેવળી થઈ મોક્ષે ગયેલ છે.

શંકા-પડિલેહણ કરતાં અનેક આત્મા મોક્ષે જતાં હોય તો પછી અમે એકલી જ પડિલેહણા કરીએ, બીજા અનુષ્ઠાનો શા માટે કરવા ?

સમાધાન - આમ કરવું બરાબર નથી. કેમકે બીજા અનુષ્ઠાનો ન કરે અને માત્ર પડિલેહણા કર્યા કરે, તો તે સંપૂર્ણ આરાધક થઈ શકતો નથી. માત્ર દેશ

આરાધક થાય, માટે બધાં અનુષ્ઠાનો કરવા જોઈએ.

૦ સર્વ આરાધકની વ્યાખ્યા — પાંચ ઇન્દ્રિયોથી ગુપ્ત, મન આદિ ત્રિવિધ કરણથી યુક્ત, તપ-નિયમ-સંયમમાં જોડાયેલ સંપૂર્ણ આરાધક થાય.

— પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શની ઈચ્છા ન કરવી તથા પ્રાપ્ત થયેલા વિષયો અનુકૂળ હોય તો રાગ ન કરે, પ્રતિકૂળ હોય તો દ્વેષ ન કરે.

— મન, વચન, કાયાને અશુભ કર્મબંધ થાય તેવા વ્યાપારથી રોકવા અને શુભ કર્મબંધ થાય તેમાં પ્રવૃત્ત કરવા.

— છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર એ ૧૨ ભેદે તપ કરવો.

— ઇન્દ્રિય અને મનને કાબુમાં રાખવા, તથા કોધાદિ ન કરવા.

— ૧૭ પ્રકારનો સંયમ પાળવો. જેમાં જીવ સંયમને પૃથ્વીકાયથી પંચેન્દ્રિય પર્યન્ત નવ પ્રકારના જીવની વિરાધના ન થાય તેમ વર્તવું. અજીવ સંયમ તે લાકડું, વસ્ત્ર આદિમાં લીલ ફૂગ હોય તો ગ્રહણ ન કરવું. પ્રેક્ષા સંયમ તે - વસ્તુ પૂંજી પ્રમાણે લેવી, ઈત્યાદિ. ઉપેક્ષા સંયમમાં - સાધુને સંયમમાં વર્તવા પ્રેરવા અને ગૃહસ્થને પાપકાર્ય માટે ન પ્રેરવા તે.

ઉક્ત બધી આરાધના કરનાર સંપૂર્ણ આરાધક થાય.

સવારે પડિલેહણા કરી, પછી સ્વાધ્યાય કરવો, પાદોન પોરિસિ થાય ત્યારે પાત્રાની પડિલેહણા કરવી. પછી સાંજે પાદોન પોરિસિ રહેતા બીજી વખત પડિલેહણા કરવી.

પોરિસિનું માપ ગણવા માટે શાસ્ત્રિય વિધિ આવી છે - સૂર્યના પ્રકાશમાં ઉભા રહેતાં જે પડછાયો પડે તેની લંબાઈના માપ ઉપરથી કયા મહિનામાં ક્યારે સવારની અને સાંજની પોરિસિ ગણવી તેના માપને આધારે પોરિસિ સમયનો નિર્ણય થઈ શકે છે. જેમકે :- અષાઢ સુદ પૂનમે બે પગલાં-શૂન્ય આંગળ પોરિસિ અને ચરમ પોરિસિ-બે પગલાં અને છ આંગળ એ રીતે શ્રાવણમાં પોરિસિ - ૨/૪ અને ચરમ પોરિસિ - ૨/૧૦ છે. એ પ્રમાણે મહાસુદ પૂનમ સુધી ચાર-ચાર આંગળ વધે અને પછી ચાર-ચાર આંગળ ઘટતાં જેઠ સુદ પૂનમે પોરિસિ-૨/૪, ચરમ પોરિસિ ૨/૧૦ થશે.

૦ પાત્ર પડિલેહણાં — તેમાં પાંચે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ બરાબર રાખવો. પાત્ર જમીનથી ચાર આંગળ ઊંચા રાખવા. પાત્રાદિ ઉપર ભ્રમરાદિ હોય તો જયણાપૂર્વક દૂર કરવા. પહેલાં પાત્રા, પછી ગુચ્છા, પછી પલ્લાની પડિલેહણા કરવી. જો પડિલેહણા મોડી થાય તો કલ્યાણક પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

જો પાત્રને ગૃહકોકિલાદિનું ઘર લાગ્યું હોય તો પાત્રાને ત્રણ પ્રહર સુધી એક બાજુ રાખી મૂકવું. એટલામાં ઘર ન ખરી પડે તો બીજું પાત્ર લેવું. બીજું પાત્ર ન હોય તો પાત્રનો તેટલો ભાગ કાપીને બાજુમાં મૂકી દે. જો સૂકી માટીનું ઘર હોય અને તેમાં જો કીડા ન હોય તો માટી દૂર કરવી.

શિયાળા, ઉનાળામાં પાત્રાદિ પડિલેહણ કરી, બાંધીને રાખવા. કેમકે અગ્નિ, ચોરાદિના ભય વખતે, બધી ઉપધિ લઈને સુખેથી નીકલી શકાય. જો ન બાંધે તો

બળી જાય કે ઉતાવળે લેતાં તુટી જાય છે.

● મૂલ-૪૯૮ થી ૫૩૨ :-

(૩) સ્થંડિલ :- અનાપાત અને અસંલોક શુદ્ધ છે. અનાપાત - સ્વપક્ષ કે પરપક્ષમાંથી કોઈનું ત્યાં આવાગમન ન હોય. અસંલોક - સ્થંડિલ બેઠા હોય, ત્યાં કોઈ જોઈ ન શકે. સ્થંડિલભૂમિ આ પ્રકારે હોય -

(૧) અનાપાત અસંલોક - કોઈની અવર-જવર નહીં, તેમ કોઈ જુએ નહીં.

(૨) અનાપાત સંલોક - કોઈની અવર જવર ન હોય, પણ જોઈ શકાતું હોય.

(૩) આપાત અસંલોક - અવર જવર ન હોય, પણ જોઈ શકાતું હોય.

(૪) આપાત સંલોક - અવર જવર પણ હોય અને જોઈ પણ શકાતું હોય.

આપાત - બે પ્રકારે છે. સ્વપક્ષ સંયત વર્ગ, પરપક્ષ ગૃહસ્થાદિ. સ્વપક્ષ આપાત બે પ્રકારે છે — સાધુ અને સાધ્વી. સાધુમાં સંવિજ્ઞ અને અસંવિજ્ઞ. સંવિજ્ઞમાં ધર્મી અને નિર્ધર્મી. પરપક્ષ આપાત બે ભેદે - મનુષ્યઆપાત અને તિર્યચ આપાત. મનુષ્ય આપાત ત્રણ ભેદે — પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુંસક. તિર્યચ આપાતના ત્રણ ભેદ — પુરુષ, સ્ત્રી, નપુંસક. પુરુષ આપાત ત્રણ પ્રકારે — રાજા, શ્રેષ્ઠી, સામાન્ય. વળી તે શૌચવાદી અને અશૌચવાદી. આ જે ત્રણ ભેદો સ્ત્રી અને નપુંસકમાં પણ જાણવા. તિર્યચ આપાત બે ભેદે — મારકણાં અને ન મારકણાં. તે પણ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ આદિ.

મુખ્યતાએ અનાપાત અને અસંલોકમાં સ્થંડિલ જવું. મનોજ્ઞાના આપાતમાં સ્થંડિલ જઈ શકાય. સાધ્વીનો આપાત એકાંતે વર્જવો.

૦ પરપક્ષ આપાતમાં થતા દોષો — (૧) લોકો વિચારે કે — આ સાધુ અમે જ્યાં જઈએ છીએ ત્યાં જ સ્થંડિલ આવે છે, તે અમારું અપમાન છે. અથવા અમારી સ્ત્રીની અભિલાષાવાળા છે અથવા કોઈ સ્ત્રીએ સંકેત કરી રાખેલ હશે, માટે જાય છે. અનાથી શાસનની ઉઝહણા થાય. - (૨) ઓછા પાણીથી પણ ઉઝાહણા થાય. - (૩) કોઈ મોટો માણસ સાધુને તે દિશામાં જતા જોઈ ભિક્ષાદિનો નિષેધ કરે. - (૪) શ્રાવકાદિને સાધુના ચારિત્રમાં શંકા થાય. - (૫) કદાચ સ્ત્રી ઘરાર ગ્રહણ કરે.

૦ તિર્યચ આપાતમાં થતા દોષો — (૧) શીંગડું મારે, કરડે. - (૨) હિંસક હોય તો ખાઈ જાય. - (૩) ગદેડી આદિમાં મૈથુનની શંકા થાય.

૦ સંલોકમાં થતા દોષો :- તિર્યચના સંલોકમાં કોઈ દોષ થતા નથી, મનુષ્ય સંલોકમાં ઉઝહ આદિ દોષો થાય. સ્ત્રી આદિના સંલોકમાં મૂર્છા કે અનુરાગ થાય, તેથી સ્ત્રી સંલોકમાં તો ન જ જવું.

આપાત અને સંલોકના દોષો ન થાય ત્યાં સ્થંડિલ જવું. સાધ્વીજીઓએ આપાત હોય પણ સંલોક ન હોય ત્યાં સ્થંડિલ જવું.

૦ સ્થંડિલ માટેની કાળ અને અકાળ સંજ્ઞા — તેમાં કાલસંજ્ઞા - ત્રીજી પોરિસિમાં સ્થંડિલ જવું તે. અકાળ સંજ્ઞા - ત્રીજી પોરિસિ સિવાયના વખતે સ્થંડિલ જવું તે અથવા ગૌચરી વાપર્યા પછી સ્થંડિલ જવું તે કાળ સંજ્ઞા અથવા અર્થ પોરિસિ

કર્યા પછી સ્થંડિલ જવું તે કાલ સંજ્ઞા.

ચોમાસા સિવાયના કાળમાં ડગલ લઈ તેનાથી સાફ કરી પછી ત્રણ વાર પાણીથી આયમન કરવું.

સાપ, વીંછી આદિના દર ન હોય, કીડા, જીવજંતુ કે વનસ્પતિ ન હોય તથા પ્રાસુક સમ ભૂમિમાં છાયો હોય ત્યાં સ્થંડિલ જવું. આ પ્રાસુક ભૂમિ ઉત્કૃષ્ટથી બાર ચોજન, જઘન્યથી એક હાથ લાંબી-પહોળી, આગાટ કારણે જઘન્યથી ચાર આંગળ લાંબી-પહોળી અને દશ દોષ રહિત જાયનો ઉપયોગ કરવો.

આ દશ દોષ આ પ્રમાણે છે :-

(૧) આત્મ ઉપધાત-બગીચા આદિમાં જતા. - (૨) - પ્રવચન ઉપધાત - ખરાબ સ્થાન - વિષ્ટા આદિ હોય ત્યાં જતાં. - (૩) - સંયમ ઉપધાત - અગ્નિ, વનસ્પતિ આદિ હોય, જ્યાં જવાથી છ કાય જીવોની વિરાધના થાય. - (૪) - વિષય સ્થાનમાં - જ્યાં જવાથી પડી જવાય, કેથી આત્મ વિરાધના થાય, માતૃ આદિનો રેલો ઉતરે તેમાં ત્રસ આદિ જીવોની વિરાધનાથી સંયમવિરાધના થાય. - (૫) - પોલાણવાળી જીયા - ત્યાં જતાં વીંછી આદિ કરડવાનો સંભવ છે, તેથી આત્મ વિરાધના. પોલાણમાં પાણી આદિ જવાથી ત્રસ આદિ જીવોની વિરાધના થવાથી સંયમવિરાધના થાય.

- (૬) - મકાનોની નીકટમાં - ત્યાં જતાં સંયમ અને આત્મવિરાધના થાય. - (૭) - બિલવાળી જગ્યામાં - ત્યાં જતાં પણ સંયમ અને આત્મ વિરાધના થાય. - (૮) - બીજ, ત્રસાદિ જીવો હોય - ત્યાં પણ ઉક્ત વિરાધના થાય છે. - (૯) સચિત ભૂમિમાં - ત્યાં પણ ઉક્ત વિરાધના થાય છે. - (૧૦) - એક હાથથી ઓછી અચિત ભૂમિમાં જાય - ત્યાં પણ ઉક્ત સંયમ અને આત્મ વિરાધના થાય.

આ દશ દોષોના એકાદિ સાંયોગિક-૧૦૨૪ ભંગો થાય છે.

સ્થંડિલ બેસતાં પૂર્વે “અણુજાણહ જસુગાહો અને ઉઠ્યા પછી ત્રણ વાર વોસિરઢ - ‘વોસિરે’ કહેવું.

પૂર્વ દિશા અને ઉત્તર દિશાને પીઠ કરીને ન બેસવું. કેમકે તે બંને દિશાઓ પૂજ્ય ગણાય છે. રાત્રે દક્ષિણ દિશા પ્રતિ પીઠ કરવી નહીં, કેમકે રાત્રે પિશાચાદિ આવતા હોય છે.

પવનને પીઠ ન કરવી, કેમકે દુર્ગંધ નાકમાં જાય તો તેથી મસા થાય. સૂર્ય તથા ગામને પીઠ ન કરવી. કેમકે તેથી અપયશ થાય.

પેટમાં કૃમિ થયેલાં હોય અને છાંયો ન મળે તો વોસિરાવીને બે ઘડી સુધી ત્યાં શરીરની છાયા કરીને ઉભા રહેવું. જેથી બે ઘડીમાં કૃમિ સ્વયં પરિણમન પામે.

રજોહરણ અને દંડ ડાબા સાયળ ઉપર રાખવા. પાત્ર જમણાં હાથમાં રાખી ત્રણ વાર આયમન કરી શુદ્ધિ કરવી.

● મૂલ-૫૩૩ થી ૫૩૭ :-

(૪) અવષ્ટંભ — લીપેલી ભીંત, થાંભલા આદિને ટેકો ન દેવો. કેમકે ત્યાં નિરંતર ત્રસ જીવો રહેલા હોય છે. પૂંજીને પણ ટેકો ન દેવો. ટેકો દેવાની જરૂર પડે

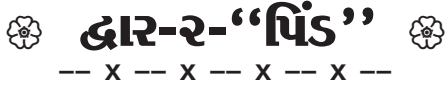
તો કોઈ વસ્તુ કે પાટીયા આદિથી ઢાંકેલ ભીંત વગેરે હોય તો ત્યાં પૂંજીને ટેકો દેવો.

● મૂલ-૫૩૮ થી ૫૪૭ :-

(૫) માર્ગ — રસ્તામાં ચાલતા સાડા ત્રણ હાથ પ્રમાણ ભૂમિ જોઈને ચાલવું કેમકે તેટલા પ્રમાણમાં દૈષ્ટિ રાખી હોય તો જીવ આદિ જોતાં એકદમ પગ મૂકાતો રોકી શકાય છે. તે પ્રમાણથી દૂર નજર રાખી હોય તો નજીક રહેલા જીવોની રક્ષા થઈ શકે નહીં. જોયા વિના ચાલે તો રસ્તામાં ખાડો આદિ આવે તો પડી જવાય. જેથી પગમાં કાંટા આદિ વાગે તથા જીવોની વિરાધના પણ થાય છે. માટે ૩૥ હાથ પ્રમાણ ભૂમિમાં ઉપયોગ રાખી ચાલવું.

આ પ્રમાણે પડિલેહણ વિધિ શ્રી ગણધર ભગવંતોએ કહેલી છે. આ પડિલેહણ વિધિને આચરતા ચરણકરણાનુયોગવાળા સાધુઓ અનેક ભવના સંચિત અનંતા કર્મોને ખપાવે છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
પડિલેહણ દ્વારનો સટીક સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ

હવે પિંડ અને એષણાનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે.

● મૂલ-પૃષ્ઠ થી ૫૫૩ :-

૦ પિંડની એષણા ત્રણ પ્રકારે — ગવેષણા, ગ્રહલૈષણા, ગ્રાસૈષણા.

૦ પિંડ ત્રણ પ્રકારે — સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર. તેમાં અચિત્ત પિંડ દશ પ્રકારે છે — પૃથ્વીકાય યાવત્ વનસ્પતિકાય પિંડ, બેધન્દ્રિય યાવત્ પંચેન્દ્રિય પિંડ અને લેપપિંડ, સચિત્ત અને મિશ્ર પિંડ :- લેપ પિંડ સિવાયના નવ નવ પ્રકારે જાણવો. પૃથ્વીકાયથી પંચેન્દ્રિય સુધીનો પિંડ ત્રણ ભેદે છે — સચિત્ત - જીવવાળો. મિશ્ર - જીવસહિત અને રહિત. અચિત્ત - જીવરહિત.

● મૂલ-પૃષ્ઠ થી ૫૫૬ :-

(૧) પૃથ્વીકાય પિંડ :- સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર. સચિત્ત બે ભેદે છે — (૧) નિશ્ચયથી સચિત્ત - રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભાદિ, હિમવંતાદિ મહાપર્વતોના મધ્યભાગાદિ. (૨) વ્યવહારથી સચિત્ત - જ્યાં છાણ આદિ ન હોય, સૂર્યનો તાપ કે મનુષ્યાદિની અવર-જવર ન હોય તેવા જંગલ આદિ.

મિશ્ર પૃથ્વીકાય — ક્ષીરવૃક્ષ, વડ, ઉદુંબરાદિનો નીચેનો છાયાવાળો બેસવાનો ભાંગ. હળથી ખેડેલ જમીન આદ્ર હોય ત્યાં સુધી, ભીની માટી એક, બે, ત્રણ પ્રહર સુધી મિશ્ર હોય છે. ઇંધણ ઘણું હોય, પૃથ્વી થોડી હોય તો એક પ્રહર સુધી મિશ્ર. ઇંધણ થોડું પૃથ્વી ઘણી હોય તો ત્રણ પ્રહર સુધી મિશ્ર. બંને સરખા હોય તો બે પ્રહર સુધી મિશ્ર.

અચિત્ત પૃથ્વીકાય — શીત શસ્ત્ર, ઉષ્ણ શસ્ત્ર, તેલ, દ્વાર, બકરીની લીંડી, અગ્નિ, લવણ, કાંજી, ઘી આદિથી હણાયેલ પૃથ્વી અચિત્ત થાય છે. આ અચિત્ત પૃથ્વીકાયનો ઉપયોગ — દાહને શમાવવા, સર્પદંશ ઉપર લગાડવા, બિમારીમાં, કાચોત્સર્ગ કરવામાં, સુવા-બેસવા-ચાલવામાં ઉપયોગી થાય છે.

● મૂલ-પૃષ્ઠ થી ૫૭૪ :-

(૨) અપ્કાયપિંડ — સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદે. સચિત્ત બે પ્રકારે (૧) નિશ્ચય સચિત્ત - ઘનોદધિ આદિ, કરા, દ્રહ-સમુદ્રના મધ્યભાગનું પાણી. (૨) વ્યવહાર સચિત્ત - ફૂલા, તળાવ, વરસાદ આદિનું પાણી.

મિશ્ર અપ્કાય - બરાબર ન ઉકેળલ પાણી, વરસાદનું પાણી પહેલી વાર ભૂમિ ઉપર પડે ત્યારે - આ બંને મિશ્ર અપ્કાય છે.

અચિત્ત અપ્કાય — ત્રણ ઉકાળાવાળું પાણી તથા બીજા શસ્ત્રાદિથી હણાયેલું પાણી અચિત્ત થાય છે. અચિત્ત અપ્કાયનો ઉપયોગ - તૃષ્ણ છીપાવવા, શેક કરવા, હાથ-પગ-વસ્ત્રાદિના પ્રક્ષાલન માટે થાય છે.

વર્ષાઋતુના આરંભે વસ્ત્રનો કાપ કાઢવો. તે સિવાય ઋતુબદ્ધ કાળમાં કાપ

કાઢે તો બકુશ ચારિત્રી, વિભૂષણશીલ થાય અને તેથી બ્રહ્મચર્યનો વિનાશ થાય. લોકો પણ તેને કામી સમજે છે. કપડાં ઘોવામાં સંપાતિત જીવો તથા વાયુકાય જીવોની વિરાધના થાય છે.

વર્ષાકાળ પહેલાં કાપ કાઢવો જોઈએ. ન કાઢે તો દોષો થાય. કપડાં મેલા થવાથી ભારે થાય, લીલ-ફૂગ થાય, જૂ આદિ પડે, મેલાં કપડાંથી અજીર્ણ આદિ થાય. વર્ષાઋતુના આરંભે ૧૫ દિવસ પૂર્વે અવશ્ય કાપ કાઢવો. બધાંનો કાપ બાર મહિને કાઢવો તેમ નહીં, આચાર્ય અને ગ્લાનાદિના મેલાં વસ્ત્રો ધોઈ નાંખવો, જેથી લોકમાં નિંદા ન થાય, ગ્લાનાદિને વ્યાધિ ન થાય.

૦ કાપ કેવી રીતે કાઢવો ? કપડામાં જૂ આદિની પરીક્ષા કર્યા બાદ કાપ કાઢવો. જૂ આદિને જયણાપૂર્વક દૂર કરીને પછી કાપ કાઢવો. કપડાં ઘોબીની માફક પછાડીને ન ઘોવા. ઘોડા મારીને ન ઘોવે પણ જયણાપૂર્વક બે હાથેથી મસળીને કાપ કાઢે. છાયામાં સૂકવે, તડકે નહીં.

● મૂલ-પૃષ્ઠ થી ૫૭૮ :-

(૩) અગ્નિકાય પિંડ :- સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદે છે. સચિત્ત બે ભેદે - નિશ્ચય સચિત્ત - ઇંટના નિભાડાના મધ્ય ભાગનો અને વીજળી આદિનો અગ્નિ. વ્યવહાર સચિત્ત-અંગારા આદિનો અગ્નિ. મિશ્રઅગ્નિકાય - તણખા, મુર્મુર આદિનો અગ્નિ. અચિત્તઅગ્નિ — ભાત, ફૂર, શાક, ઓસામણ, ઉકાળેલું પાણી આદિ અગ્નિથી પરિપક્વ થયેલ. આ અચિત્ત અગ્નિકાય આહારપાણી આદિ વાપરવામાં અને ઇંટના ટુકડા આદિ અન્યાન્ય ઉપયોગ થાય છે.

અગ્નિકાયના શરીર બે પ્રકારના હોય છે. (૧) બદ્ધેલક - અગ્નિ સાથે સંબંધિત હોય તેવા. (૨) મુક્કેલક - અગ્નિરૂપ બનીને છૂટાં પડી ગયેલ હોય તેવા. આહારાદિ મુક્કેલક અગ્નિકાય કહેવાય છે અને તેનો ઉપયોગ વાપરવામાં થાય છે.

● મૂલ-પૃષ્ઠ :-

(૪) વાયુકાયપિંડ :- સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદે છે. તેમાં (૧) નિશ્ચય સચિત્ત - રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીની નીચે વલયાકારે રહેલ ઘનવાત, તનુવાત, અતિ ઠંડીમાં વાતો વાયુ, અતિ દુર્દિનમાં વાતો વાયુ આદિ. (૨) વ્યવહાર સચિત્ત - પૂર્વાદિ દિશાનો પવન અતિ ઠંડી અને અતિ દુર્દિન સિવાયનો વાતો વાયુ. મિશ્રવાયુકાય - મરાકાદિમાં ભરેલો વાયુ અમુક સમય પછી મિશ્ર થાય. અચિત્ત વાયુકાય - તે પાંચ પ્રકારે છે. (૧) આકાંત - કાદવાદિ દબાવાથી નીકળતો વાયુ, (૨) મસકાદિનો વાયુ, (૩) ધમણ આદિનો વાયુ, (૪) શરીરમાં રહેલો વાયુ, (૫) સંમૂર્છિમ - પંખા આદિનો વાયુ.

આ અચિત્ત વાયુકાયનો ઉપયોગ - મસક તરવાના કામમાં આવે તથા ગ્લાનાદિના ઉપયોગમાં લેવાય છે. અચિત્ત વાયુ કયાં સુધી અચિત્ત રહે ? અચિત્ત વાયુ ભરેલી મશક - ક્ષેત્રથી ૧૦૦ હાથ સુધી તરે ત્યાં સુધી અચિત્ત. બીજા ૧૦૦ હાથ સુધી મિશ્ર અને ૨૦૦ હાથ પછી સચિત્ત થાય. આ અંગે વિશેષ જાણવા

“પિંડનિર્યુક્તિ ટીકાનુવાદ” જુઓ.

● મૂલ-૫૮૦,૫૮૧ :-

(૫) વનસ્પતિકાયપિંડ - સચિતાદિ ત્રણ ભેદે છે. તેમાં (૧) નિશ્ચય સચિત - અનંતકાય વનસ્પતિ. (૨) વ્યવહાર સચિત - પ્રત્યેક વનસ્પતિ.

મિશ્ર - ચીમળાચેલા ફલાદિ, ચાળ્યા વિનાનો લોટ, ખાંડેલ ડાંગરાદિ.

અચિત - શસ્ત્રાદિથી પરિણત વનસ્પતિ. તેનો ઉપયોગ સંચારામાં, કપડામાં અને ઔષધાદિમાં થાય છે.

● મૂલ-૫૮૨ થી ૫૮૭ :-

(૬ થી ૮) બે-ત્રણ-ચાર ઇન્દ્રિય પિંડ - આ બધાં એક સાથે પોત-પોતાના સમૂહરૂપે હોય ત્યારે પિંડ કહેવાય છે. તે પણ સચિતાદિ ત્રણ ભેદે હોય છે. તેમાં અચિત વિકલેન્દ્રિયનું પ્રયોજન આ પ્રમાણે છે - બેઈન્દ્રિયમાં - ચંદનક, શંખ, છીપ આદિ સ્થાપનામાં, ઔષધાદિ કાર્યોમાં આવે. તેઈન્દ્રિયમાં - ઉઘેહીની માટી આદિ ઔષધરૂપ છે. ચઉરિન્દ્રિયમાં - શરીર, આરોગ્ય માટે ઉલટી આદિમાં માખીની આગાર કામ આવે છે.

(૯) પંચેન્દ્રિય પિંડ - ચાર પ્રકારે છે, નારકી - તિર્યચ - મનુષ્ય - દેવતા. તેમાં નારકીનો વ્યવહાર કોઈ રીતે ન થઈ શકે. તિર્યચ પંચેન્દ્રિયનો ઉપયોગ - ચામડા, હાડકા, વાળ, દાંત, નખ, રોમ, શીંગડા, વિષ્ટા, મૂત્ર આદિનો કારણે ઉપયોગ કરાય છે તથા વસ્ત્ર, દુધ આદિ ઉપયોગી છે. મનુષ્યનો ઉપયોગ - સચિત મનુષ્યને દીક્ષા અપાય કે માર્ગ પૂછવા કામ આવે. અચિત મનુષ્યની ખોપરી વેશ પરિવર્તનાદિ કરવા માટે કામ આવે તથા ઘસીને ઉપદ્રવ શાંત કરી શકાય. દેવનો ઉપયોગ - તપસ્વી કે આચાર્ય પોતાનું મૃત્યુ પૂછવાને, શુભાશુભ પૂછવા કે સંઘકાર્ય માટે ઉપયોગી થાય.

● મૂલ-૫૮૮ થી ૬૪૪ :-

(૧૦) લેપ પિંડ :- પૃથ્વીકાયથી મનુષ્ય સુધી આ નવેના સંયોગ વડે ઉત્પન્ન થયેલ લેપ પિંડ હોય છે. કેવી રીતે ? ગાડાંના અક્ષમાં પૃથ્વીની રજ લાગેલ હોય, તેથી પૃથ્વીકાય. ગાડું નદી ઉતરતાં પાણી લાગેલું હોવાથી અપ્કાય. ગાડાંનું લોદું ઘસાતાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થવાથી તેઈકાય. જ્યાં અગ્નિ હોય ત્યાં વાયુકાય હોવાથી વાયુકાય. અક્ષ લાકડાનો હોવાથી વનસ્પતિકાય. મળીમાં સંપાતિત જીવ પડેલા હોવાથી બેઈન્દ્રિય આદિ અને દોરડું ઘસાવાથી પંચેન્દ્રિય. એ પ્રમાણે લેપપિંડ કહ્યો છે.

આ લેપપિંડનો ઉપયોગ - રંગવામાં થાય છે. લેપ ચતનાપૂર્વક ગ્રહણ કરવો. ગાડાં પાસે જઈ તેના માલિકને પૂછીને લેપ ગ્રહણ કરવો. શય્યાતરના ગાડાંનો લેપ લેવામાં શય્યાતર પિંડનો દોષ ન લાગે.

લેપને દૂરથી સૂંધીને પરીક્ષા કરવી. મીઠો હયો તો ગ્રહણ કરવો. લેપ લેવા જતાં ગુરુજીને વંદન કરીને પૂછીને જવું. પહેલાં નવા પાત્રાનો લેપ કરવો, પછી જૂનાં

પાત્રાનો લેપ કરવો. જૂના પાત્રા ગુરુને બતાવીને પછી લેપ કરવો. કેમકે કોઈ નવા સાધુ સૂત્ર-અર્થ ગ્રહણ કરવાને આવવાના હોય તો પાત્રાને લેપ કરવાનો નિષેધ કરી શકે. અથવા માયાવીની વારણા થઈ શકે.

સવારમાં લેપ લગાવી પાત્રને સૂકાવા દેવું. શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરીને લેપ લેવો. શક્તિ ન હોય તો લેપ કરેલ પાત્ર બીજાને સોંપીને આહાર કરવા જાય. તેમ ન કરે તો સંપાતિત જીવોની વિરાધના થાય. લેપની પોટલી બનાવી પાત્ર રંગે, પછી આંગળીથી સુંવાળા કરે. લેપ બે, ત્રણ કે પાંચ વાર લગાવે. લેપ વિભૂષા માટે નહીં પણ સંયમ માટે કરે.

લેપ બે પ્રકારે છે - યુક્તિ લેપ અને ખંજન લેપ. અનેક વસ્તુ મેળવીને થતો યુક્તિલેપ નિષિદ્ધ છે. શિયાળામાં લેપકૃત્ પાત્રને પહેલા અને છેલ્લા પ્રહરમાં તાપમાં ન સૂકવે. ઉનાળામાં પહેલો અને છેલ્લો અર્ધ પ્રહર લેપકૃત્ પાત્ર તડકામાં ન સૂકવે. કેમકે ઉક્ત કાળ સ્નિગ્ધ હોવાથી લેપનો વિનાશ થાય, માટે ન સૂકવે. ઘણાં તાપમાં માત્ર સૂકવતા લેપ જલ્દી સૂકાઈ જાય છે.

પાત્ર તુટેલું હોય તો મુદ્રિકા બંધથી તથા નાવા બંધથી સાંધવું. પણ સ્તેન બંધથી ન સાંધવું. કેમકે સ્તનેબંધમાં બંને બાજુ સાંધા ન દેખાય તે રીતે પાત્રને અંદરથી સંઘાય છે, તેથી પાત્ર નિર્બળ બને છે.

● મૂલ-૬૪૫ થી ૬૪૮ :-

૦ પિંડના એકાર્થક નામો - પિંડ, નિકાય, સમૂહ, સંપિંડન, પિંડના, સમવાય, સમવસરણ, નિયય, ઉપયય, ચય, જુમ્મ, રાશિ.

આ રીતે દ્રવ્યપિંડ કહ્યો, હવે ભાવપિંડ કહે છે :- ભાવપિંડ બે ભેદે છે - પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, ૦ અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ બે, સાત, આઠ અને ચાર એમ ચાર ભેદે કહેવાયેલ છે. તે આ રીતે છે - બે ભેદે - રાગથી અને દ્વેષથી.

(૨) સાત પ્રકારે - ઈહલોક ભય, પરલોક ભય, આદાન ભય, અકસ્માત્ ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અપયશ ભય.

(૩) આઠ પ્રકારે - જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, તપ, સત્તા, શ્રુત અને લાભ એ આઠ મદના સ્થાનોથી. તથા - આઠ કર્મોના ઉદયથી.

(૪) ચાર પ્રકારે - ક્રોધ, માન, માયા, લોભથી પિંડ ગ્રહણ કરવો તે.

૦ પ્રશસ્ત ભાવ પિંડ ત્રણ ભેદે છે :- (૧) જ્ઞાનપિંડ - જે પિંડથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય. (૨) દર્શન પિંડ - જે પિંડથી દર્શનની વૃદ્ધિ થાય. (૩) ચારિત્ર પિંડ - જે પિંડથી ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય. આ ત્રણે માટે શુદ્ધ આહારાદિ ગ્રહણ કરવા. લેપકૃત્ પાત્રમાં આહારાદિ ગ્રહણ કરાય છે. તે એષણા યુક્ત હોવો જોઈએ.

તેથી એષણાનું સ્વરૂપ કહે છે -

● મૂલ-૬૪૯ થી ૬૭૯ :-

૦ એષણા :- ત્રણ ભેદે છે, ગવેષણા ગ્રહણેષણા ગ્રાસેષણા.

(૧) ગવેષણા - તેના આઠ દ્વારો છે. પ્રમાણ, કાળ ઇત્યાદિ.

-૧- પ્રમાણ :- બિદ્યાર્થે ગૃહસ્થોના ઘેર બે વાર જવું - અકાળે સ્થંડિલની શંકા થઈ હોય તો પાણી લેવા. બિદ્યા વખતે આહારાદિ લેવા.

-૨- કાળ :- જે ગામમાં બિદ્યાનો જે કાળ હોય ત્યારે જવું. સમય પહેલાં જાય તો જો પ્રાંત દ્રેષવાળા ગૃહસ્થો હોય તો આ પ્રમાણે દોષો થાય :- (૧) જો તે સાધુનું દર્શન અમંગલ માનતો હોય તો સાધુને જોતાં જ પરાભવ કરે, નિંદે કે મારે, (૨) આ સાધુ માત્ર પેટભરા છે, અત્યારમાં નીકળી પડ્યા છે આદિ. (૩) બિદ્યા સમય પછી ગૌયરી જાય તો જો ગૃહસ્થ સરળ હોય તો ઘરમાં કહે કે હવેથી અમુક સમયે રસોઈ બનાવજો, આથી ઉદ્ગમાદિ દોષ થાય અથવા સાધુ માટે આહારાદિ રાખી મૂકે. (૪) ગૃહસ્થ પ્રાંત હોય તો નિંદા કરે કે, શું આ બિદ્યાનો સમય છે ? ન સવારનો, ન બપોરનો. (૫) સમય સિવાય બિદ્યાર્થે જતાં ઘણું ફરવું પડે, તેથી શરીરને કલેશ થાય છે. (૬) આ રીતે બિદ્યાના સમય પૂર્વે જતાં જો ભદ્રક હોય તો વહેલા આહારાદિ કરાવશે, પ્રાંત હોય તો હીલનાદિ કરશે.

-૩- આવશ્યક :- ઠલ્લા, માત્રાદિની શંકા દૂર કરીને બિદ્યાર્થે જવું. ઉપાશ્રયની બહાર નીકળતાં 'આવસ્સહિ' કહેવું.

-૪- સંઘાટક :- બે સાધુ સાથે બિદ્યાર્થે જાય. એકલા જવામાં અનેક દોષોનો સંભવ છે. સ્ત્રીનો ઉપદ્રવ થાય કે કૂતરા, પ્રત્યનીકાદિથી ઉપઘાત થવાનો સંભવ રહે.

o સાધુ એકલો બિદ્યાર્થે જાય તેના કારણો :- (૧) હું લબ્ધિમાન છું માનીને જાય. (૨) બિદ્યાર્થે જાય ત્યાં ધર્મકથા કરવા માંડે, તેથી બીજા સાધુ સાથે ન જાય. (૩) માયાવી હોવાથી એકલો જાય. સારું સારું બહાર વાપરીને સામાન્ય ગૌયરી વસતિમાં લાવે. (૪) આળસુ-હોવાથી એકલો ગૌયરી લાવે. (૫) લુબ્ધ હોવાથી - બીજો સાધુ સાથે હોય તો વિગઈ આદિ માંગી ન શકે. (૬) નિર્ધર્મી હોવાથી અનેષણીય ગ્રહણ કરવા એકલોજાય, (૭) દુકાળ-આદિ કારણે બિદ્યા મેળવવા જુદા જુદા જાય. (૮) આત્માધિષ્ઠિત - પોતાને જે મળે તે જ વાપરવા માટે. (૯) વટકણો હોવાથી કોઈ સાથે ન જાય.

-૫- ઉપકરણ :- ઉત્સર્ગથી સર્વે ઉપકરણો સાથે લઈને બિદ્યાએ જાય. તો તેમ કરવા સમર્થ ન હોય તો પાત્રા, પલ્લા, રજોહરણ, બે વસ્ત્ર અને દંડ સાથે લઈને ગૌયરીએ જાય.

-૬- માત્રક :- પાત્રની સાથે બીજું માત્રક બિદ્યાએ લઈ જાય.

-૭- કાયોત્સર્ગ :- ઉપયોગ કરાવણિયનો આઠ શ્વાસોચ્વાસ કાયોત્સર્ગ કરીને આદેશ માંગે. 'સંદિસહ' આચાર્ય કહે 'લાભ' સાધુ કહે 'કંદલેસુ' આચાર્ય કહે - 'જહા ગહિયં પુલ્વ સાહૂર્હિ.'

-૮- યોગ :- પછી કહે 'આવસ્સિયાએ જસ્સ જોગો' જે-જે સંયમને ઉપયોગી હશે તે તે ગ્રહણ કરીશ.

અપવાદો કહે છે - (૧) આચાર્ય, ગ્લાન, બળ, તપસ્વી આદિ માટે બે થી વધુ વખત ગૌયરી જાય. ગયા પછી લઘુનીતિ-વડીનીતિ શંકા થાય તો ચતનાપૂર્વક

ગૃહસ્થની રજા લઈને શંકા દૂર કરે. (૨) સાથે ગૌયરી ફરતાં સમય પહોંચે એમ ન હોય તો બંને જુદા જુદા થઈ જાય. (૩) એકાકી ગૌયરી ગયા હોય અને કદાચ સ્ત્રી ભોગ માટે પ્રાર્થે તો તેને સમજાવે કે મૈથુન સેવનથી આત્મા નરકમાં જાય છે, ઈત્યાદિ. છતાં ન છોડે તો કહે કે - મારા મહાવ્રતો ગુરુ પાસે મૂકીને આવું, આમ કહીને ઘરમાંથી નીકળી જાય. તો પણ ન જવા દે તો કહે કે - ઓરડામાં તારા વ્રતો મૂકી દઈ. પછી ઓરડામાં જઈ ગળે ફાંસો નાંખે. તે જોઈ ભયથી તે સ્ત્રીનો મોહોદય શમી જાય અને છોડી મૂકે. આમ કરવા છતાં ન શમે તો ગળે ફાંસો ખાઈને મરી જાય, પણ વ્રત ન ખંડે. (૫) કૂતરા, ગાય આદિની દાંડા વતી ચતના કરે. (૫) પ્રત્યનીકના ઘેર ન જવું. કદાચ પ્રવેશ થઈ જાય તો પણ ગમે તેમ કરી નીકળી જવું.

● મૂલ-૬૮૦ થી ૬૮૮ :-

o બિદ્યા ગ્રહણ કરતી વેળા પાંચ મહાવ્રતની ચતના :- (૧) બિદ્યા ગ્રહણ કરતાં કોઈ જીવની વિરાધના ન થાય તેનો ઉપયોગ રાખવો. - (૨) - કોઈ નિમિત્તાદિ પૂછે તો 'હું જાણતો નથી' તેમ કહે. - (૩) - હિરણ્ય, ધન આદિ રહેલ હોય ત્યાં ન જવું. - (૪) - ઉપર કહ્યા મુજબ બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું રક્ષણ કરવું. - (૫) - ઉદ્ગમાદિ દોષોથી રહિત આહારાદિની ગવેષણા કરવી. અશુદ્ધ સંસકૃત આહાર-પાણી આવી જાય તો તુરંત પરઠવી દેવા.

● મૂલ-૬૮૯ થી ૭૦૮ :-

o બીજા ગામ ગૌયરી જાય ત્યાં બિદ્યાવેળા થઈ છે કે નહીં ? તે કેવી રીતે અને કોને પૂછે ? તરુણ, મધ્યમ, સ્થવિર આદિ ભેદથી પૂર્વે માર્ગ પૃચ્છામાં કહ્યું તેમ જયણાપૂર્વક પૂછે. બિદ્યા વેળા થઈ ગઈ હોય તો પગ પૂંજીને ગામમાં પ્રવેશ કરે. ગામમાં એક સામાયારીવાળા સાધુ હોય તો ઉપકરણ બહાર મૂકી, અંદર જઈ, વંદન કરી, સ્થાપનાદિ કૂળો પૂછી ગૌયરી જાય, ભિન્ન સામાયારીવાળા સાધુ સામે મળે તો થોભવંદન કરે.

છ જીવનિકાય રક્ષક સાધુ પણ જો અચતનાથી આહાર, નિહાર કરે કે મેચ્છ, જુગુપ્સિત, ચંડાલાદિ કુળમાંથી બિદ્યા લે તો બોધિદુર્લભ કરે. નિષિદ્ધ સ્થાને વસતિ ન કરે. નિષિદ્ધ કુળથી બિદ્યા ન લે.

જે સાધુ જેમ મળે તેમ, જે મળે તે દોષિત આહાર, ઉપધિ આદિ ગ્રહણ કરે છે, તે શ્રમણ ગુણથી રહિત થઈને સંસાર વધારે છે. જે પ્રવચનથી નિરપેક્ષ, આહારાદિમાં નિઃશુક, લુબ્ધ અને મોહિત થાય છે, તેનો અનંત સંસાર શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહ્યો છે, માટે વિધિપૂર્વક નિર્દોષ આહારાદિ ગવેષણા કરે. આ ગવેષણા બે ભેદે છે - (૧) દ્રવ્યથી (૨) ભાવથી.

● મૂલ-૭૦૯ થી ૭૨૪ :-

દ્રવ્ય ગવેષણાનું દેષ્ટાંત :- વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ રાજાને ધારિણી નામે રાણી હતી. તેણીએ ચિત્રસભામાં સુવર્ણની પીઠવાળું હરણ જોયું. તે રાણી ગર્ભવતી

હતી. તેને આવા હરણનું માંસ ખાવાની ઈચ્છા થઈ. રાજાએ પોતાના માણસોને સુવર્ણમૃગ પકડી લાવવા હુકમ કર્યો. ઈત્યાદિ કથા પિંડનિર્યુક્તિ દ્રવ્ય ગવેષણામાં આપેલ છે. ત્યાંથી જોઈ લેવી. આ ૪ રીતે ત્યાં અશ્વનું પણ દેખાંત છે.

ભાવ ગવેષણાનું દેખાંત - કોઈ સંખડીમાં ઘણાં સાધુને આવેલા જોઈને કોઈ શ્રાવકે કે ભદ્રિકે સાધુ માટે ૪ ભોજન તૈયાર કરાવ્યું. બીજા અનેકને બોલાવીને ભોજન આપ્યું. તેને થયું કે આ જોઈને સાધુઓ આહાર લેવા આવશે. આચાર્યને કોઈ રીતે આ વાતની ખબર પડી જતાં તેણે સાધુઓને કહ્યું કે - ત્યાં આહાર લેવા ન જશો. તે આધાકર્મી છે.

કેટલાંક સાધુ ત્યાં આહાર લેવા ન ગયાં. પણ અન્યત્ર ૪૬ ગૌચરી લાવ્યા. કેટલાંક સાધુ આચાર્યના વચનને ન ગણકાર્યું. તે આહાર લાવીને વાપર્યો. જેઓએ આચાર્યનું વચન પાળ્યું. તેઓ તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાના આરાધક થયા અને પરલોકમાં સુખને પામ્યા. જેમણે આધાકર્મી આહાર લાવીને વાપર્યો, તેઓ જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાના વિરાધક થઈ સંસાર વધારનારા થયા.

ઉક્ત કારણે સાધુઓએ નિર્દોષ આહાર-પાણીની ગવેષણા કરવી જોઈએ. દોષિત આહાર-પાણીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

● મૂલ-૭૨૫ થી ૭૨૮ :-

૦ ગ્રહભૈષણા :- તે બે બેદ છે - દ્રવ્યથી અને ભાવથી.

દ્રવ્ય ગ્રહભૈષણાનું દેખાંત :- એક વનમાં કેટલાંક વાનરો રહેતાં હતાં. કોઈ વખતે ઉનાળામાં તે વનમાં ફળ, પાન આદિ સૂકાઈ ગયેલાં જોઈ મુખ્ય વાનરે વિચાર્યું કે - ‘બીજા વનમાં જઈએ’. બીજા સારા વનની તપાસ કરવા જુદી જુદી દિશામાં કેટલાંક વાનરોનો મોકલ્યો. તે વાનરો તપાસ કરીને મળ્યા. પછી એક સુંદર વનમાં બધાં વાનરો ગયા. ઈત્યાદિ આખું દેખાંત - “પિંડનિર્યુક્તિ”માં ગ્રહભૈષણામાં છે, ત્યાં જોવું.

ભાવ ગ્રહભૈષણાનું દેખાંત - તે પણ પિંડનિર્યુક્તિમાં જોવું.

● મૂલ-૭૨૯ થી ૭૮૨ :-

૦ ભાવ ગ્રહભૈષણાના દ્વારો - સ્થાન, દાયક આદિ ૧૧ છે -

(૧) સ્થાન :- ત્રણ બેદ છે (૧) આત્મ ઉપધાતિક સ્થાન - ગાય, ભેંસ આદિ જ્યાં હોય, ત્યાં ઉભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં તે ગાય, ભેંસ આદિ શીંગડુ કે લાત મારે, તેથી પડી જવાય. વાગે કે પાત્ર ભાંગી જાય. તેથી છકાય જીવ વિરાધના થાય. તેથી તેવા સ્થાનો તથા જ્યાં જીવ ભીંત, કાંટા, દર આદિ હોય ત્યાં પણ ઉભા રહીને ભિક્ષા ન ગ્રહણ કરવી.

(૨) પ્રવચન ઉપધાતિક સ્થાન :- ઠલ્લા-માત્રાનાં સ્થાન, ગૃહસ્થને સ્નાન કરવામાં સ્થાન, ખાળ આદિ અશુચિવાળા સ્થાને ઉભા રહી ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં પ્રવચનની હીલના થાય, આવા સ્થાને રહી ભિક્ષા ન લેવી.

(૩) સંયમ ઉપધાતિક સ્થાન :- પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, બીજ, આદિ જ્યાં

હોય ત્યાં ઉભા રહીને ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં તે જીવોની વિરાધના થાય, માટે તેવા સ્થાને ઉભા રહી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.

(૨) દાયક :- આઠ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનું બાળક, નોકર, વૃદ્ધ, નપુંસક, મત્ત, ગાંડો, કોદી, વળગાળવાળો, હાથ વિનાનો, પગ વિનાનો, આંધળો, બેડીવાળો, કોટ રોગી, ગર્ભવાળી સ્ત્રી, ખાંડતી, દળતી, પીંજતી આદિ સ્ત્રી પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. અપવાદે-કોઈ જાતનો દોષ ન થાય તેમ હોય તો ઉપયોગપૂર્વક ભિક્ષા ગ્રહણ કરે.

(૩) ગમન :- ભિક્ષા આપનાર, ભિક્ષા લેવા અંદર જાય તો તેની ઉપર નીચેની જમીન તથા આસપાસ પણ જોવું. જો તે જતાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ આદિનો સંઘટ્ટો કરતાં હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. કેમકે તેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરતાં સંયમ વિરાધના થાય અથવા આપનારને અંદરના ભાગમાં જતા કદાચ સર્પ આદિ કરડે, તો ગૃહસ્થાદિ મિથ્યાત્વ પામે.

(૪) ગ્રહણ :- નીચું દ્વાર હોય, જ્યાં બરાબર જોઈ શકાતું ન હોય, કમાડ વાસેલ હોય, ઘણાં માણસો આવ-જા કરતાં હોય, ગાડાં વગેરે આડાં પડેલા હોય, ત્યાં ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. જો બરાબર ઉપયોગ રહી શકે તેમ હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી.

(૫) આગમન :- ભિક્ષા લઈને આવતા ગૃહસ્થ, પૃથ્વી આદિની વિરાધના કરતો આવતો હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.

(૬) પ્રાપ્ત :- આપનારનો હાથ કાચા પાણીવાળો છે કે કેમ ? તે જોવું. આહાર આદિ સંસક્ત છે કે કેમ ? તે જોવું. ભાજન ભીનું છે કે કેમ ? ઈત્યાદિ જોવું. આવું હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.

(૭) પરાવર્ત :- આહાર આદિ બીજા વાસણમાં નાંખે તો તે વાસણમાં સચિત્ત પાણી આદિ સંસક્ત હોય તો તે વાસણમાંનો આહાર ન લેવો.

(૮) પતિત :- આહાર પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યા પછી તપાસવો. પિંડ યોગવાળો છે કે સ્વાભાવિક તે જોવું. જો યોગવાળો કે ભેળસેળ લાગે તો તોડીને તપાસવો. કદાચ તેમાં ઝેર ભેળવેલું હોય કે કંઈ કાર્મણ કરેલું હોય અથવા સુવર્ણ આદિ નાંખેલ હોય, કાંટા આદિ હોય તો સંયમ વિરાધના અને આત્મ વિરાધના થાય.

(૯) ગુરુક :- મોટા પથ્થર વગેરેથી ઢાંકેલું હોય, તે ખસેડવા જતાં ગૃહસ્થને કદાચ ઈજા થાય, આપવાનું ભાજન ઘણું મોટું હોય કે ભારે વજનદાર હોય, તે ઉપાડીને આપવા જતાં કદાચ હાથમાંથી પડી જાય, તો ગૃહસ્થ દાગી જાય અથવા પગે ઈજા થાય, તેમાં રહેલ આહાર નીચે ઢોળાય તો છ કાચ જીવની વિરાધના થાય. માટે તેવા મોટા કે ભારે ભાજનથી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી.

(૧૦) ત્રિવિધ :- કાળ ત્રણ પ્રકારે છે (૧) ગ્રીષ્મ, (૨) હેમંત, (૩) વર્ષાકાળ આપનાર પણ ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક. તે દરેકના પણ ત્રણ બેદ છે - (૧) તરુણ, (૨) મધ્યમ, (૩) સ્થવિર.

નપુંસક શીત હોય છે, સ્ત્રી ઉષ્ણવાળી હોય છે, પુરુષ શીતોષ્ણ હોય છે. તેઓમાં પુરુષઃકર્મ, ઉદકાર્દ્ર, સસ્તિગ્ધ ત્રણ હોય છે. તેના પણ પ્રત્યેકના સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર ત્રણ ભેદો છે.

સસ્તિગ્ધમાં એટલે મિશ્ર અને સચિત્ત પાણીવાળા હાથ હોય તે હાથના આંગળા, રેખા, હથેળીને આશ્રીને સાત ભાગ કરવા. તેમાં કાળ અને વ્યક્તિ ભેદે જો સૂકાયેલા હાથ હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરાય.

● મૂલ-૭૮૩ થી ૮૧૧ :-

૦ ભાવ - તે લૌકિક અને લોકોત્તર બે ભેદ છે. લૌકિક એટલે સામાન્ય જન સમુદાય પ્રસિદ્ધ, લોકોત્તર - જિનેશ્વરના શાસનમાં પ્રચલિત પ્રશસ્ત એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સહાયક, અપ્રશસ્ત એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સહાયક નહીં.

૦ લૌકિક દેષ્ટાંત :- કોઈ ગામમાં બે ભાઈઓ જુદા રહેતા, ખેતી કરીને નિર્વાહ કરતા હતા. એકની સ્ત્રી સારી હતી. બીજાની સ્ત્રી બેદરકાર હતી. તેણી સવારમાં વહેલી ઉઠી હાથ-મોં ધોઈને પોતાની જ કાળજી રાખતી. નોકરોની ખબર ન રાખતી, તેમની સાથે કલહ કરતી. ક્રમશઃ નોકરો આદિ બધાં ચાલ્યા ગયા, દ્રવ્ય પણ ખલાસ થઈ ગયું. આ લૌકિક અપ્રશસ્ત ભાવ.

બીજાની સ્ત્રી હતી તે નોકરોની ખબર રાખતી, સમયસર ભોજન આદિ આપતી. કામકાજમાં પ્રેરણા કરતી. આથી નોકરો સારી રીતે કામ કરતાં અનાજ પણ ઘણું પાકયું, ઘર ધન-ધાન્યથી સમૃદ્ધ થયું. આ લૌકિક પ્રશસ્ત ભાવ.

૦ લોકોત્તર દેષ્ટાંત - જે સાધુ સંયમના પાલનાર્થે આહારાદિ ગ્રહણ કરે છે, પણ પોતાના રૂપ, બળ કે શરીરની પુષ્ટિ માટે આહાર કરતા નથી, આહારાદિ લાવી આચાર્યાદિને આપીને વાપરે છે. તે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો આરાધક થાય છે. આ લોકોત્તર પ્રશસ્તભાવ.

જે સાધુ સ્વ વર્ણ, બલ, શરીરાદિ પુષ્ટિ માટે આહાર ગ્રહણ કરે છે. આચાર્યાદિની ભક્તિ ન કરે. તે આરાધક ન થાય. તે લોકોત્તર અપ્રશસ્ત.

૪૨-દોષરહિત શુદ્ધાહાર ગ્રહણ કરીને, તે આહાર તપાસી લેવો. તેમાં કાંટા, સંસક્રતાદિ આદિ હોય તો તે કાઢી-પરઠવીને આવે. ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશતા પગ પૂંજી ત્રણ વાર નિસીદિ કહી માથું નમાવીને નમસ્કર કરે. જો ઠલ્લા-માત્રાની શંકા હોય તો પાત્રા બીજાને સોંપી શંકા નિવારી, આવીને કાર્યોત્સર્ગ કરે, કાર્યોત્સર્ગમાં ગૌયરીમાં લાગેલા દોષો ચિંતવે, ગુરુ સમક્ષ આલોચના કરે. જો ગુરુ સ્વાધ્યાયમાં, વિશ્રામમાં કે વ્યાધિપ્ત ચિત્ત હોય તો આલોચના ન કરે, પણ શાંત, અવ્યાધિપ્ત ચિત્તાદિ હોય તો આલોચે.

● મૂલ-૮૧૨ થી ૮૨૨ :-

આલોચના કરતી વેળા ટાળવાના દોષો :- (૧) નદ્વ - ગૌયરી આલોચતા હાથ, પગ, ભૂકુટી, માથું, આંખ આદિના વિકાર ન કરે. (૨) વલં - હાથ અને શરીર ન વાળે. (૩) ચલં - આળસ મરડતા ન આલોચવું. (૪) ભાસ - ગૃહસ્થ ભાષામાં

ન આલોચે. (૫) મૂકં - મુંગા મુંગા આલોચના ન કરે. (૬) ઢઢૂર - મોટા અવાજે આલોચના ન કરે.

આ છ પ્રકારના દોષો ન લાગે એ રીતે આચાર્યાદિ પાસે આલોચના કરવી. થોડો કાળ હોય તો સંદેષથી આલોચના કરે. પછી ગૌયરી બતાવી, પહેલાં પોતાનું મુખ અને મસ્તક પ્રમાર્જે. ઉપર-નીચે આસ-પાસ નજર કરીને પછી ગૌયરી બતાવે. - X - X -

ગૌયરી બતાવીને અજાણતાં લાગેલા દોષોની શુદ્ધિ માટે આઠ શ્વાસોચ્છવાસ પ્રમાણ કાર્યોત્સર્ગ કરે અને અહો જિર્ણેહિં અસાવજ્જા ગાથા ચિંતવે. [જો કે પૂર્વે બે અલગ ગાથા ચિંતવાતી હતી.]

● મૂલ-૮૨૩ થી ૮૩૯ :-

૦ આલોચના કરીને શું કરે ? ગૌયરી આલોચ્યા પછી મુહૂર્ત માત્ર સ્વાધ્યાય કરીને ગુરુ પાસે જઈને કહે કે - પ્રાદૂર્ણક, તપસ્વી, બાળ આદિને આપ ગૌયરી આપો. ગુરુ મહારાજ આપે અથવા આજ્ઞા કરે કે - “તમે જ તે આપી દો.” પોતે પ્રાદૂર્ણક આદિને તથા બીજા સાધુને નિમંત્રણ કરે. જો તેઓ ગ્રહણ કરશે તો નિર્જરા થશે. અવજ્ઞાથી નિમંત્રે તો કર્મબંધ થાય.

કહ્યું છે કે - પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત, પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રો. આ પંદર કર્મભૂમિમાં રહેલાં સાધુમાંથી એક સાધુની પણ હીલના કરવાથી બધાં સાધુની હીલના થાય છે. એક સાધુની પણ ભક્તિ કરવાથી [જો બધાં પરત્વેનું બહુમાન હોય તો] બધા સાધુની ભક્તિ થાય છે.

[શંકા] એકની હીલનાથી બધાંની હીલના અને એકની ભક્તિથી બધાંની ભક્તિ કેમ થાય ? ચઙ્ગદત્ત ખાય તેમાં દેવદત્તનું પેટ કેમ ભરાય ?

[સમાધાન] જ્ઞાન, દર્શન, તપ અને સંયમ - એ સાધુના ગુણો છે. આ ગુણો જેમ એક સાધુમાં છે, તેમ બધાં સાધુમાં છે. તેમ એક સાધુની નિંદા કરવાથી બધાં સાધુના ગુણોની નિંદા થાય છે. એકની ભક્તિ, પૂજા, બહુમાન કરવાથી પંદરે કર્મભૂમિમાં રહેલાં બધાંની ભક્તિ, પૂજાદિ થાય છે.

ઉત્તમ ગુણવાન્ સાધુની હંમેશાં વૈયાવર્યાદિ કરવાથી, પોતાને બધાં પ્રકારે સમાધિ મળે છે. વૈયાવર્ય કરનારને એકાંતે કર્મનિર્જરા થાય.

સાધુ બે પ્રકારે હોય. કેટલાંક માંડલીમાં આહાર કરનારા, કેટલાંક જુદા વાપરનારા. જે માંડલીમાં આહાર કરનારા હોય, તે ભિક્ષા ગયેલા સાધુ આવી જાય એટલે બધાં સાથે વાપરે. તપસ્વી આદિ ગુર્વાજ્ઞાથી જુદુ વાપરે.

● મૂલ-૮૪૦ થી ૮૪૫ :-

૦ ગ્રાસૈષણ :- બે ભેદ છે - (૧) દ્રવ્ય ગ્રાસૈષણ, (૨) ભાવ ગ્રાસૈષણ.

૦ દ્રવ્યગ્રાસ એષણ :- એક માછીમાર માછલાં પકડવા માટેના કાંટામાં માંસપિંડ ભરાવીને દ્રહમાં નાખતો હતો, તે વાત એક માછલો જાણતો હતો. તેથી તે માછલું કાંટા ઉપરનું માંસપિંડ આજુબાજુથી ખાઈ જાય છે, પછી ગલ હલાવે છે. તેથી

માછીમાર માછલું તેમાં ફસાયેલું જાણી, તે બહાર કાઢે છે, તો કાંઈ હેતુ નથી. આ પ્રમાણે વારંવાર પેલું માછલું માંસ ખાઈ જાય છે, પણ ગલમાં સપડાતું નથી.

માછીમારને વિચારમાં પડેલ જોઈ માછલું તેને માછલું કહે છે કે હું એક વાર પ્રમાદમાં પડ્યો, બગલાએ મને પકડ્યો ઈત્યાદિ - X - X - X - આખું દેખાંત પિંડ નિર્યુક્તિના ગ્રાસૈષણમાં આવી ગયેલ છે, ત્યાં જોવું.

આ રીતે માછલો સાવધાનીથી આહાર મેળવતો હતો. તેથી કયાંય છેતરાતો ન હતો.

● મૂલ-૮૪૬ થી ૮૪૮ :-

૦ ભાવ ગ્રાસૈષણ :- આ પ્રમાણે કોઈ દોષોમાં ન છળાય તે રીતે નિર્દોષ આહાર-પાણીની ગવેષણા કરી, સંયમના નિર્વાહ માટે જ આહાર વાપરવો. આહાર વાપરતાં પણ પોતાના આત્માને શાસિત કરે કે - હે જીવ ! તું બેંતાલીશ દોષ રહિત આહાર લાવ્યો છે, તો હવે વાપરવામાં મૂર્છાવશ થઈશ નહીં, રાગ-દ્રેષ કરીશ નહીં.

આહાર વધુ પણ ન વાપરવો, તેમ ઓછો પણ ન વાપરવો. જેટલાં આહારથી શરીર ટકી રહે તેટલાં પ્રમાણમાં આહાર વાપરવો.

● મૂલ-૮૪૯, ૮૫૦ :-

૦ ગૌયરી કોણ-કોણ જુદી વાપરે ? તે કહે છે :- (૧) આગાદ યોગ વહન કરનાર જુદુ વાપરે - (૨) - માંડલી બહાર રાખેલા અમનોઝા જુદા વાપરે. - (૩) - મહેમાન સાધુ આવેલા હોય, તેમને પહેલાંથી પૂરેપૂરું આપવામાં આવે એટલે તેઓ જુદુ વાપરે છે. - (૪) - નવદીક્ષિત હોય, ઉપસ્થાપના ન થઈ હોય, ત્યારે તેમને જુદું વાપરવા આપે. - (૫) - દોષ શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં હોય તે શબલ બ્રષ્ટ ચારિત્રીઓ જુદા વાપરે. - (૬) - બાળ, વૃદ્ધ, અસહિષ્ણુ જુદુ વાપરે. આ રીતે જુદુ વાપરનારા અસમુદ્દેશિક કહેવાય છે. તદુપરાંત કોટ આદિ રોગવાળા જુદુ વાપરે.

● મૂલ-૮૫૧ થી ૮૫૯ :-

૦ પ્રકાશની વ્યાખ્યા - આહાર પ્રકાશમાં કરવો જોઈએ. આ પ્રકાશ બે પ્રકારનો છે - (૧) દ્રવ્ય પ્રકાશ, (૨) ભાવ પ્રકાશ.

(૧) દ્રવ્ય પ્રકાશ - દીપક, રત્ન આદિનો હોય છે.

(૨) ભાવ પ્રકાશ - તે સાત પ્રકારે છે, સ્થાન, દિશા ઈત્યાદિ.

- (૧) સ્થાન :- માંડલીમાં સાધુને જવા આવવાનો માર્ગ મૂકીને તથા ગૃહસ્થ આવતા ન હોય તેવા સ્થાનમાં પર્યાયાનુસાર બેસીને આહાર કરે.

- (૨) દિશા :- આચાર્યની સામે, પાછળ કે પરાંડમુખ ન બેસવું, પણ માંડલી પ્રમાણે ગુરુથી અગ્નિ કે ઈશાન દિશામાં બેસીને આહાર કરવો.

- (૩) પ્રકાશ :- અજવાળું હોય તેવા સ્થાને બેસીને આહાર કરવો. જેથી માખી, કાંટો, વાળ આદિ હોય તો ખબર પડે. અંધારામાં આહાર કરતાં માખી આદિ આહાર સાથે પેટમાં જાય તો ઉલટી, વ્યાધિ આદિ થાય છે.

- (૪) ભાજન :- અંધારામાં ભોજન કરતાં જે દોષો લાગે, તે દોષો સાંકડા

મુખવાળા પાત્રમાં વાપરતા લાગે છે. નીચે આહાર વેરાય, વસ્ત્રાદિ બગડે ઈત્યાદિ દોષો થાય. તેથી પહોળા પાત્રમાં આહાર વાપરવો.

- (૫) પ્રક્ષેપ :- કૂકડીના ઇંડા પ્રમાણ કોળીયો લઈને મુખમાં મૂક્યો અથવા મુખ વિકૃત ન થાય તેટલા પ્રમાણનો કોળીયો મુખમાં મૂકે.

- (૬) ગુરુ :- ગુરુ જોઈ શકે તેમ વાપરવું. કેમકે તેમ ન કરતાં સાધુ જો ઘણું વાપરે કે અપચ્ચ વગેરે તો રોગાદિ થાય અથવા ગૌયરીમાં સ્નિગ્ધ દ્રવ્ય મળેલ હોય, તો તે ગુરુને બતાવ્યા સિવાય વાપરી લે.

- (૭) ભાવ :- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના સારી રીતે થઈ શકે તે માટે વાપરવું પણ વર્ણ, બળ, રૂપ આદિ માટે આહાર ન વાપરવો.

જે સાધુ ગુરુને બતાવીને વિધિપૂર્વક વાપરે છે, તે સાધુ ગવેષણા, ગ્રહણૈષણા અને ગ્રાસૈષણથી શુદ્ધ વાપરે છે.

● મૂલ-૮૬૦ :-

ઉપસંહાર - આ રીતે વાપરવાનો વિધિ સંક્ષેપથી કહ્યો. તે બધાં સાધુ માટે સમજી લેવો. પણ અનેક સાધુ હોય તો માંડલીબદ્ધ વાપરે.

● મૂલ-૮૬૧ થી ૮૬૮ :-

૦ માંડલી શા માટે કરવી ? માંડલી કરવાના કારણો આ પ્રમાણે છે -

(૧) ગ્લાન સાધુની કોઈ એક સાધુ વૈયાવચ્ચ કરે તો તેને સૂત્ર, અર્થની હાનિ થાય. જો માંડલીબદ્ધ હોય તો જુદા જુદા સાધુ કાર્યો સંભાળી લે તેથી કોઈને સૂત્રાર્થની હાનિ ન થાય, ગ્લાનની સેવા સારી થાય.

(૨) બાળ સાધુ - ભિક્ષા લાવવા સમર્થ નથી, તેથી જો માંડલીબદ્ધ હોય તો બીજા સાધુ ગૌયરી આદિ લાવી આપે, બાળ સાધુ સુખે સચવાઈ જાય.

(૩) વૃદ્ધ સાધુ - બાળ સાધુ પ્રમાણે જ સમજી લેવું.

(૪) નવદીક્ષિત ગૌયરીની શુદ્ધિ ન જાણે, તેથી બીજા સાધુ લાવી આપે.

(૫) પ્રાઘૂર્ણક આવે ત્યારે સાથે મળીને ભક્તિ કરી શકાય તે માટે.

(૬) અસમર્થ એવા રાજપુત્રાદિને દીક્ષામાં સંયમની હાનિ ન થાય.

(૭) બધાં સાધુઓને આહારાદિની ભક્તિનો લાભ લઈ શકાય.

(૮) કોઈ અલબ્ધિક સાધુને આહારાદિ ન મળે તો સીદાય નહીં.

ઉક્ત કારણોથી માંડલી કરવામાં આવે છે, જેથી સંયમારાધના સુખે થાય.

૦ ભિક્ષાર્થે ગયેલ સાધુ ઉપાશ્રય/વસતિમાં આવે ત્યારે વસતિપાલક સાધુએ કરવાની વિધિ - ભિક્ષાર્થે ગયેલ સાધુને આવવાનો સમય થાય એટલે વસતિપાલક નંદી પાત્ર પડિલેહણ કરીને તૈયાર રાખે. સાધુ આવીને તેમાં પાણી નાંખે. પચી પાણી સ્વચ્છ થઈ જતાં બીજા પાત્રમાં ગાળી લેવાય. ગચ્છમાં સાધુની સંખ્યાનુસાર પાત્ર-સંખ્યા રાખે. વસતિપાલક નંદીપાત્ર રાખવા સમર્થ ન હોય કે નંદીપાત્ર ન હોય, તો સાધુ પોતાના પાત્રમાં ચાર આંગળ ઓછું પાણી લાવે. જેથી એકબીજામાં નાંખીને પાણી સ્વચ્છ કરી શકાય. પાણીમાં કચરો કે કીડી આદિ હોય તો જયણાપૂર્વક

પાણીને ગાળે અને કીડી આદિને દૂર કરે.

સાધુઓ માંડલીમાં યથાસ્થાને બેસીને બધાં સાધુ આવી ન જાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરે. અસહિષ્ણુ હોય તો તેને વાપરવા આપી દે.

૦ ગૌયરી-આહારની વહેંચણી કોણ કરે ?

ગીતાર્થ, રત્નાધિક, અલુબન્ધ એવા મંડલી સ્થવિર આચાર્યશ્રીની રજા લઈને માંડલીમાં આવે. આ ગીતાર્થ, રત્નાધિક અને અલુબન્ધ એ ત્રણ પદના આઠ ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે - (૧) ગીતાર્થ, રત્નાધિક, અલુબન્ધ, (૨) ગીતાર્થ, રત્નાધિક, લુબ્ધ, (૩) ગીતાર્થ, લઘુપર્યાય, અલુબન્ધ, (૪) ગીતાર્થ, લઘુપર્યાય, લુબ્ધ. (૫) અગીતાર્થ, રત્નાધિક, અલુબન્ધ. (૬) અગીતાર્થ, રત્નાધિક, લુબ્ધ. (૭) અગીતાર્થ, લઘુપર્યાય, અલુબન્ધ. (૮) અગીતાર્થ, લઘુ પર્યાય, લુબ્ધ. ઉક્ત આઠ ભંગોમાં લુબ્ધવાળા ચારે ભંગો દુષ્ટ છે. પચી અલુબન્ધમાં પણ પાંચમો અને સાતમો અપવાદે શુદ્ધ, માત્ર પહેલો અને ત્રીજો ભંગ શુદ્ધ છે. આ શુદ્ધ મંડલી સ્થવિર બધાં સાધુને આહાર વહેંચી આપે.

રત્નાધિક સાધુ પૂર્વાભિમુખ બેસે, બાકીના સાધુ યથાયોગ્ય પર્યાય પ્રમાણે માંડલીબદ્ધ બેસે. ગૌયરી વાપરવા બેસતી વખતે દરેક સાધુ રાખની કુંડી સાથે રાખે. કેમકે વાપરતાં કદાચ ઠળીયો, કાંટો આદિ આવે તો કુંડીમાં નાંખી શકાય. વાપરતી વખતે ગૃહસ્થાદિ આવી ન જાય તે માટે એક સાધુ નાકા ઉપર બેસે.

● મૂલ-૮૭૬ થી ૮૮૫ :-

૦ આહાર કેવી રીતે વાપરવો ? પહેલાં સ્નિગ્ધ અને મધુર આહાર વાપરે. કેમકે તેનાથી બુદ્ધિ અને બળ વધે તથા પિત્તનું શમન થાય. વળી સ્નિગ્ધ આહાર છેલ્લો રાખે તો પરઠવવો પડે ત્યારે અસંયમ થાય. આ આહાર કટક છેદ, પ્રતર છેદ કે સિંહભક્ષિત રીતે વાપરે. તેમાં કટકછેદ - કટકા કરી કરીને વાપરવો. પ્રતરછેદ - ઉપરથી વાપરતા જવું સિંહભક્ષિત - એક બાજુથી શરૂ કરી બધો આહાર ક્રમસર વાપરે.

આહાર વાપરતાં - સબડકાં ન બોલાવે, ચબચબ ન કરે, ઉતાવળ ન કરે, બહુ ધીમે પણ ન વાપરે, વાપરતાં નીચે ન વેરે. રાગદ્વેષ ન કરે. મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત થઈ શાંત ચિત્તે આહાર વાપરે.

ઉદ્ગમ ઉત્પાદના દોષોથી શુદ્ધ, એષણા દોષરહિત એવો પણ ગોળ આદિ આહાર દુષ્ટભાવથી અધિક ગ્રહણ કરવાથી સાધુ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી અસાર થાય છે. જ્યારે શુદ્ધ ભાવથી પ્રમાણસર આહાર ગ્રહણ કરવાથી સાધુ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના સારરૂપ થાય છે.

● મૂલ-૮૮૬ થી ૯૦૮ :-

હવે આહાર વાપરવા કે ન વાપરવાના છ-છ-કારણો કહે છે - સાધુ ક્ષુધાવેદના શમાવવા, વૈયાવસ્યાર્થે, ઈયાપિથ શોધવા માટે, સંયમ અર્થે, શરીર ટકાવવાને, સ્વાધ્યાય કરવા માટે, આ છ કારણે આહાર કરે. - તથા - છ કારણે આહાર ન

કરે, તે આ - તાવ કે બિમારી હોય, રાજા કે સ્વજનાદિનો ઉપદ્રવ હોય, બ્રહ્મચર્ય રક્ષાર્થે, જીવદયાર્થે, વિશિષ્ટ તપશ્ચર્યા નિમિત્તે અને શરીરના ત્યાગ માટે અનશન કરે ત્યારે. [આ છ કારણો છે.]

આહાર વાપર્યા બાદ પાત્ર ત્રણ વાર પાણીથી ધોવાં જોઈએ.

● મૂલ-૯૦૯ થી ૯૧૩ :-

આહાર વધે ત્યારની વિધિ :- આહાર વાપર્યા છતાં વધ્યો હોય તો રત્નાધિક સાધુ વધેલો આહાર આચાર્યને બતાવે. આચાર્ય કહે કે આચંબિલ, ઉપવાસવાળા સાધુને બોલાવો. ત્યારે મોહની ચિકિત્સા માટે જેમણે ઉપવાસ કર્યો હોય, જેમણે અક્રમાદિ કર્યા હોય, ગ્લાન કે આત્મ લબ્ધિક હોય તે સિવાયના સાધુને રત્નાધિક સાધુ કહે કે - “તમને આચાર્ય ભગવંત બોલાવે છે.” તે સાધુઓ આચાર્યશ્રી પાસે ઉપસ્થિત થાય. આચાર્ય કહે કે - “આ આહાર વધ્યો છે, તે વાપરી જાઓ.” ત્યારે સાધુ કહેશે કે - વપરાશે એટલું વાપરીશું. વપરાયા છતાં આહાર વધે તો જેનું પાત્ર હોય તે સાધુ આહાર પરઠવી દે. જો સાધુ “વપરાશે તેટલું વાપરીશું” એમ ન બોલ્યા હોય તો વધેલું તે પોતે પરઠવી દે.

● મૂલ-૯૧૪, ૯૧૫ :-

૦ પાત્રમાંથી બીજાને કેવો આહાર આપવો ? વિધિપૂર્વક લાવેલો અને વિધિપૂર્વક વાપરેલો આહાર બીજાને આપી શકાય, તેના ચાર ભાંગા થાય. તે આ પ્રમાણે - (૧) વિધિથી ગૃહીત-વિધિથી વાપરેલ. (૨) વિધિ વડે ગૃહીત - અવિધિથી વાપરેલ. (૩) અવિધિથી ગૃહીત - વિધિથી વાપરેલ. (૪) અવિધિથી ગૃહીત - અવિધિથી વાપરેલ.

વિધિગૃહીત એટલે ઉદ્ગમાદિ દોષરહિત અને ગૃહસ્થે જેવો આપ્યો હોય તેવો જ ગ્રહણ કરેલ. તે સિવાયનો અવિધિગૃહીત છે.

● મૂલ-૯૧૬ થી ૯૨૩ :-

વિધિ અવિધિ ભોજનનું સ્વરૂપ કહે છે - (૧) અવિધિ ભોજનના ચાર ભેદો છે - (૧) - કાકબુક્ત - જેમ કાગડો વિષ્ટા આદિમાંથી વાલ, ચણા આદિ કાઢીને ખાય છે, તેમ પાત્રમાંથી સારી-સારી કે અમુક-અમુક વસ્તુ કાઢીને વાપરે તે અથવા ખાતા ખાતા વેરે તથા મુખમાં કોળીયો નાંખી કાગડાની માફક આસપાસ જુએ - (૨) - શ્રૃગાલ બુક્ત - શિયાળની જેમ જુદે જુદેથી લઈને ખાય. - (૩) - દ્રાવિત રસ - ભાત ઓસામણ ભેગા કરેલમાં પાણી કે પ્રવાહી નાંખીને એક રસરૂપ થયેલું પી જાય. - (૪) - પરામૃષ્ટ - ફેરફાર, ઉંધુ-ચતુ, તળાણું ઉપર અને ઉપરનું તળે કરીને વાપરે.

(૨) વિધિ ભોજન - પહેલાં ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય, પચી અનુત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય, પછી સમીકૃતરસ વાપરવું એ વિધિ ભોજન.

અવિધિથી ગ્રહણ કરે અને અવિધિથી વાપરેલું બીજાને આપે કે ગ્રહણ કરે તો આચાર્ય બંનેને એક કલ્યાણક પ્રાયશ્ચિત્ત આપે.

● મૂલ-૯૨૪ થી ૯૪૨ :-

આહાર વધે તો પારિષાપન કરવાની વિધિ - પરિષાપના બે પ્રકારે છે - (૧) જાત પરિષાપના - પ્રાણાતિપાત દોષોથી યુક્ત અથવા આઘાતકર્મદિ દોષવાળું અથવા લોભથી લીધેલું તથા અભિયોગકૃત્, વશીકરણ કૃત્, મંત્ર-ચૂર્ણદિ મિશ્રકૃત તથા વિષમિશ્રિત આહારો પણ અશુદ્ધ હોવાથી પરઠવવામાં 'જાત' બેદ કહેવાય છે.

(૨) અજાત પરિષાપના - શુદ્ધ આહાર વધેલો હોય તેને પરઠવવો તે 'અજાત' કહેવાય છે. તે આહાર સાધુઓને ખબર પડે તે રીતે ત્રણ ટગલી કરી પરઠવવો પરઠવીને ત્રણ વખત વોસિરડ - વોસિરે કહેવું. આ પ્રમાણે વિધિ પરિષાપનાથી સાધુ કર્મબંધ કરતો નથી.

[શંકા] શુદ્ધ અને વિધિપૂર્વક લાવેલો આહાર કઈ રીતે વધે ?

[સમાધાન] જે ક્ષેત્રમાં રહેલા હોય ત્યાં આચાર્યાદિને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્ય દુર્લભ હોવાથી આહાર બીજે ગામ ગૌચરી ગયેલા બધાં સાધુ આચાર્ય પ્રાયોગ્ય દ્રવ્ય મળી જતાં ગ્રહણ કરે. અથવા ગૃહસ્થ વધારે વહોરાવી દે, તેથી વધે. આ કારણે શુદ્ધ આહાર પણ પરઠવવો પડે.

● મૂલ-૯૪૩ થી ૯૪૯ :-

૦ આચાર્યને પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ કરવાથી થતાં લાભો :- આચાર્ય પ્રાયોગ્યના ગ્રહણથી ગુરુને સૂત્ર અને અર્થ સ્થિર થાય છે. મનોજ્ઞાહારથી સૂત્ર અને અર્થનું સુખપૂર્વક ચિંતન કરી શકે છે. આથી આચાર્યનો વિનય થાય, નવદીક્ષિતને આચાર્ય પ્રત્યે બહુમાન થાય, પ્રાયોગ્ય આપનાર ગૃહસ્થને શ્રદ્ધાની વૃદ્ધિ થાય. શિષ્યને નિર્જરાનું કારણ થાય છે. ઉક્ત કારણે આચાર્ય પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ કરવાથી આચાર્યની અનુકંપા થાય છે. આચાર્યની અનુકંપાથી ગચ્છની અનુકંપા થાય છે. ગચ્છ અનુકંપાથી તીર્થની ભક્તિ થાય છે. માટે આ પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ કરવું.

આચાર્ય પ્રાયોગ્ય જો મળતું હોય તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય પ્રથમ ગ્રહણ કરવું. ઉત્કૃષ્ટ ન મળે તો યથાયોગ્ય ગ્રહણ કરવું. પરંતુ ગ્લાન માટે નિયમા પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ કરવું.

● મૂલ-૯૫૦ થી ૯૬૨ :-

૦ પરઠવતાં એક, બે, ત્રણ ટગલી કરવાનું કારણ :- ગૌચરી આદિ ગયેલા, વિહારમાં રહેલા સાધુઓને શુદ્ધ-અશુદ્ધ આદિ આહારની ખબર પડી શકે અથવા કદાચિત ગામમાં રહેલા સાધુને જરૂર પડે, તે માટે એક-બે-ત્રણ ટગલી કરવી. વાપર્યા પછી ઠલ્લા આદિની શંકા હોય તો દૂર અનાપાતાદિ સ્થંડિલમાં જઈને વોસિરાવે. પછી પડિલેહણનો સમય થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરે.

● મૂલ-૯૬૩, ૯૬૪ :-

૦ પડિલેહણની વિધિ - ચોથો પ્રહર શરૂ થાય, એટલે ઉપવાસી પહેલાં મુહપતિ અને શરીરને પડિલેહીને આચાર્યની ઉપધિ પડિલેહે. પછી અનશન કરેલાની,

નવદીક્ષિતની, વૃદ્ધ આદિની કમશ: પડિલેહણ કરે.

પછી આચાર્ય પાસે જઈને “ઉપધિ પડિલેહું” આદેશ માંગીને પાત્રાની પડિલેહણ કરે. પછી માત્રક અને પોતાની ઉપધિ પડિલેહી છેલ્લે ચોલપટ્ટો પડિલેહે. ગૌચરી વાપરી હોય તે પહેલાં મુહપતિ, પછી શરીર, પછી ચોલપટ્ટો પડિલેહે. પછી કમશ: ગુચ્છા, ઝોળી, પડલાં, રજસ્ત્રાણ, પછી પાત્રા પડિલેહે. પછી આચાર્યની ઉપધિ પડિલેહે. પછી આદેશ માંગી ગચ્છ સાધારણના પાત્રા, અપરિભોગ્ય વસ્ત્ર પડિલેહે. પછી પોતાની ઉપધિ પડિલેહે. છેલ્લે રજોહરણ પડિલેહે.

પડિલેહણ કર્યા પછી સ્વાધ્યાય કરવો અથવા સીવવા આદિ કાર્ય હોય તો તે કરવું. એ પ્રમાણે સ્વાધ્યાયાદિથી છેલ્લી પોરિસિનો ચતુર્થ ભાગ બાકી રહે ત્યાં સુધી કરે. પછી કાળ પ્રતિક્રમીને ૨૪-માંડલા કરે. સૂર્ય અસ્ત થતાં બધાં પ્રતિક્રમણ કરે. આચાર્યશ્રી ધર્મકથાદિ કરતા હોય, તો બધા સાધુ આવશ્યકભૂમિ માંડલીમાં પોતપોતાના યથાયોગ્ય સ્થાને કાયોત્સર્ગમાં રહી સ્વાધ્યાય કરે.

કોઈ કહે છે કે - સાધુઓ સામાયિક સૂત્ર કહી કાયોત્સર્ગમાં અર્થપાઠ કરે. આચાર્ય ન આવે ત્યાં સુધી ચિંતવના કરે. આચાર્ય આવી સામાયિક સૂત્ર કહી, દૈવસિક અતિયાર ચિંતવે ત્યારે સાધુઓ પણ મનમાં દૈવસિક અતિયાર ચિંતવે.

બીજા વળી એમ કહે છે કે - આચાર્ય આવે એટલે સ્વાધ્યાય કરતાં સાધુ પણ આચાર્ય સાથે સામાયિક સૂત્ર ચિંતવી, અતિયાર ચિંતવે. આચાર્ય બે વાર અતિયાર ચિંતવે, સાધુ એક વાર ચિંતવે.

એ રીતે આવશ્યક પૂર્ણ કર્યા પછી ઈંચા વધતા સ્વસ્થી ત્રણ સ્તુતિ મંગલ માટે બોલે. કાલગ્રહણ વેળા થઈ કે નહીં તે તપાસે.

● મૂલ-૯૭૫ થી ૧૦૦૫ :-

કાલગ્રહણની વિધિ-સંક્ષેપથી :- કાળ બે ભેદે છે. તે આ પ્રમાણે -

(૧) વ્યાઘાત - થાંભલા કે વૈદેશિકો સાથે જતાં - આવતાં સંઘટ્ટો થાય તથા આચાર્ય શ્રાવકાદિ સાથે ધર્મકથા કરતા હોય તો કાલગ્રહે નહીં.

(૨) અવ્યાઘાત - કોઈ જ વ્યાઘાત ન હોય તો કાલગ્રહી અને દાંડીધર આચાર્ય મહારાજ પાસે જઈ આજ્ઞા માંગે કે અમે કાલગ્રહણ કરીએ ? પછી પણ જો આવો વ્યાઘાત હોય તો કાલ ન ગ્રહે - આચાર્યને પૂછેલ ન હોય, અવિનયથી પૂછેલ હોય, વંદન ન કરેલ હોય, આવસ્સહી ન કહી હોય, અવિનયથી કહેલ હોય, પડી જાય, ઈન્દ્રિયના વિષયો પ્રતિકૂળ હોય, દિગ્મોહ થાય, તારા ખરે, અસ્વાધ્યાય થાય, છીંક થાય, ઉજ્જેહી લાગે ઈત્યાદિ તો કાલગ્રહણ ન લે.

કાલગ્રહી કેવો હોય ? પ્રિયધર્મી, દેવધર્મી, મોક્ષસુખાભિલાષી, પાપભીરુ, ગીતાર્થ, સત્ત્વશીલ એવો સાધુ કાલગ્રહણ લે.

કાળ ચાર પ્રકારે છે - (૧) પ્રાદોષિક, (૨) અર્ધરાત્રિક, (૩) વૈરાત્રિક, (૪) પ્રાભાતિક. પ્રાદોષિક કાળમાં બધાં સજ્જાય સાથે સ્થાપે. બાકીના ત્રણમાં સાથે અથવા જુદા જુદા સ્થાપે.

પ્રાદોષિક અને અર્ધરાત્રિક કાળ ઉત્તર દિશામાં લેવાય. વૈરાત્રિક કાળ ઉત્તર કે પૂર્વમાં લેવાય. પ્રાભાતિક કાળ પૂર્વમાં લેવાય.

પ્રાદોષિક કાળ શુદ્ધ હોય તો સ્વાધ્યાય કરીને પહેલી, બીજી પોરિસિ જાગરણ કરે. કાળ શુદ્ધ ન આવે તો ઉત્કાલિક સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરે. [કાળ ગ્રહણ વિષયક ઘણી જ વિશેષ હકીકતોનું કથન જોવા મળે છે, તે ટીકા ગ્રંથથી કે ભાષ્યથી જાણી શકાય છે. અમે તેનું અવતરણ કરેલ નથી, કેમકે તે સૂત્રની સાથે ક્રિયારૂપે પ્રત્યક્ષ જ સમજાય તેવું છે.]

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
પિંડ દ્વારનો સટીક સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ

❁ દ્વાર-૩-ઉપધિ ❁

-- X -- X -- X --

હવે ઓઘનિર્યુક્તિનું ત્રીજું “ઉપધિ” નામે દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૧૦૦૬ થી ૧૦૨૬ :-

ઉપકાર કરે તે ઉપધિ કહેવાય છે. તે દ્રવ્યથી શરીરને ઉપકારક છે અને ભાવથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રને ઉપકારક છે.

આ ઉપધિ બે પ્રકારે છે - (૧) ઓઘ ઉપધિ, (૨) ઉપગ્રહ ઉપધિ. આ બંને પણ સંખ્યા પ્રમાણ અને માપ પ્રમાણથી બઢને ભેદે છે.

o ઓઘ ઉપધિ - નિત્ય ધારણ કરાય તે.

o ઉપગ્રહ ઉપધિ - કારણે સંયમના માટે ધારણ કરાય તે.

o જિનકલ્પીની ઓઘ ઉપધિ - તે ઉત્કૃષ્ટ બાર પ્રકારે કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે :- (૧) પાત્રા, (૨) ઝોળી, (૩) નીચેનો ગુચ્છો, (૪) પાત્ર કેસરિકા અર્થાત્ પાત્ર પડિલેહણનું વસ્ત્ર વિશેષ, (૫) પડલાં, (૬) રજસ્ત્રાણ, (૭) ઉપરનો ગુચ્છો, (૮ થી ૧૦) ત્રણ કપડાં, (૧૧) ઓઘો, (૧૨) મુહપતિ.

આ બાર ભેદ ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યા. બાકી ૧૧, ૧૦, ૯, ૫, ૪, ૩ અને જઘન્યથી બે પ્રકારે પણ હોય છે. બે પ્રકારમાં ઓઘો અને મુહપતિ તો અવશ્ય દરેકને હોય જ છે. ત્રણ પ્રકારમાં ઓઘો, મુહપતિ અને એક વસ્ત્ર હોય. ચાર પ્રકારમાં ઓઘો, મુહપતિ અને બે વસ્ત્ર હોય. પાંચ પ્રકારમાં ઓઘો, મુહપતિ અને ત્રણ વસ્ત્ર હોય. નવ પ્રકારમાં ઓઘો, મુહપતિ, પાત્ર, ઝોળી, નીચેનો ગુચ્છો, પાત્ર કેસરિકા, પડલાં, રજસ્ત્રાણ અને ઉપરનો ગુચ્છો હોય. દશ પ્રકારની ઉપધિમાં ઉક્ત નવ ઉપધિ ઉપરાંત એક વસ્ત્ર હોય અને અગિયાર પ્રકારની ઉપધિમાં ઉક્ત નવ ઉપધિ ઉપરાંત બે વસ્ત્રો હોય છે. જ્યારે બાર પ્રકારની ઉપધિમાં ઉક્ત બારે હોય છે.

o સ્થવિરકલ્પોની ઓઘ ઉપધિ :-

- સાધુ માટે ચૌદ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે :- ઉક્ત ૧૨ પ્રકારની ઉપધિ ઉપરાંત (૧૩) માત્રક, (૧૪) ચોલપટ્ટો.

- સાધ્વી માટે પરચીશ પ્રકારે ઉપધિ કહેલી છે કેમકે સાધ્વીને જિનકલ્પ સ્વીકારવાનો હોતો નથી. તે ૨૫-ઉપધિ આ પ્રમાણે :-

પાત્ર, ઝોળી, નીચેનો ગુચ્છો, પાત્રકેસરિકા, પડલાં, રજસ્ત્રાણ, ઉપરનો ગુચ્છો, ત્રણ કપડાં, ઓઘો, મુહપતિ, માત્રક એ તેર [તથા]

(૧૪) કમંદક - વાપરવા માટેનું જુદું પાત્ર. (૧૫) અવગ્રાહનંતક - ગુહ્ય ભાવના રક્ષણ માટે કોમળ અને મજબૂત ન નાવ સમાન વસ્ત્ર. (૧૬) પટ્ટો - શરીર પ્રમાણ કરી બંધ. (૧૭) અશ્વોરુગ - અર્ધ સાથળ સુધીનું સીવ્યા વિનાનું ચઢી જેવું વસ્ત્ર, (૧૮) ચલણી - જાનું પ્રમાણ સાડો. (૧૯ અને ૨૦) બે નિવસની - અંતર્નિવસની, જે અર્ધ સાથળ સુધી લાંબી હોય અને બહિર્નિવસની - ઘુંટી સુધીની લાંબી હોય.

(૨૧) કંચુક - છાતી ઢાંકવા માટે, (૨૨) ઉપકક્ષિકા - જમણી બાજુથી કંચુક ઢાંકવા માટે, (૨૩) વેકક્ષિકા - ઉક્ત ૨૧,૨૨ને ઢાંકવા માટે.

(૨૪) સંઘાટી ચાર - (૧) બે હાથ પહોળી-ઉપાશ્રય માટે, (૨) ત્રણ હાથ પહોળી-ગોચરી જવામાં, (૩) ત્રણ હાથ પહોળી - સ્થંડિલ જવામાં, (૪) ચાર હાથ પહોળી-સમવસરણમાં વ્યાખ્યાન ઉભા રહેતાં, માથાથી પગ સુધીના આચ્છાદન માટે.

(૨૫) સ્કંધકરણી - સ્વરૂપસાધવીને ખુંધી બનાવવા માટે.

ઉક્ત ઉપધિઓમાં ઉત્તમ, મધ્યમ, જઘન્ય ત્રણ ભેદ છે -

● મૂલ-૧૦૨૮ થી ૧૦૩૦ :-

૦ જિનકલ્પીની ઉત્તમાદિ ઉપધિ :- (૧) ઉત્તમ ચાર - ત્રણ વસ્ત્ર અને પાત્ર, (૨) મધ્યમ ચાર - ઝોળી, પડલાં, રજસ્ત્રાણ, ઓઘો, (૩) જઘન્ય ચાર - ગુચ્છો, નીચેનો ગુચ્છો, મુહપતિ, પાત્ર કેસરિકા.

૦ સ્થવિર કલ્પીની ઉત્તમાદિ ઉપધિ :- (૧) ઉત્તમચાર - ત્રણ વસ્ત્ર અને પાત્ર, (૨) મધ્યમ છ - પડલાં, રજસ્ત્રાણ, ઝોળી, ચોલપટ્ટો, ઓઘો, માત્રક, (૩) જઘન્ય ચાર - બંને ગુચ્છા, મુહપતિ, પાત્ર કેસરિકા.

૦ સાધવીની ઉત્તમાદિ ઉપધિ :- (૧) ઉત્તમ આઠ - ચાર સંઘાટિકા, પાત્ર, સ્કંધ કરણી, અંતર્નિવસની, બહિર્નિવસની, (૨) મધ્યમ ઉપધિ તેર ભેદ - ઝોળી, પડલાં, રજસ્ત્રાણ, ઓઘો, માત્રક, અવગ્રહાનંતક, પટ્ટો, ઓદ્ધોરૂક, ચલણી, કંચુક, ઉત્કક્ષિકા, વૈકક્ષિકા, કમટક. (૩) જઘન્યચાર ભેદ - બંને ગુચ્છા, મુહપતિ, પાત્ર કેસરિકા.

● મૂલ-૧૦૩૧ થી ૧૦૩૬ :-

ઓઘ ઉપધિનું પ્રમાણ :- પાત્ર આદિનું પ્રમાણ ક્રમશઃ બતાવે છે.

(૧) પાત્ર - સરખું અને ગોળ હોય, ગોળાઈમાં પોતાની ત્રણ વેંત અને ચાર આંગળ, તેથી ઓછું હોય તો જઘન્ય, વધુ હોય તો ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ ગણાય અથવા આહાર પ્રમાણ પાત્ર લેવું.

વૈયાવચ્ચ કરનાર આચાર્યએ આપેલું કે પોતાનું નંદી પાત્ર રાખે. નગરનો રોઘ કે અટવી ઉતરતાં આદિ કારણે તેનો ઉપયોગ થાય.

પાત્ર મજબૂત, સ્નિગ્ધવર્ણી, બરોબર ગોળ, લક્ષણયુક્ત ગ્રહણ કરવું, બળેલું, છિદ્રવાળું કે વળી ગયેલ પાત્ર ન રાખે. પાત્ર છ કાય જીવની રક્ષાને માટે રાખવાનું હોય છે.

૦ પાત્રના ગુણ-દોષ - અવસર પ્રાપ્ત હોવાથી પાત્રના ગુણ-દોષ જણાવતા લક્ષણવાળું, લક્ષણ વિનાનું, તેના લાભો જણાવે છે -

-૦- લક્ષણવંત પાત્ર - ચોતરફ સરખું, ગોળ, મજબૂત, પોતાનું, સ્નિગ્ધ વર્ણવાળું પાત્ર ગ્રહણ કરવું.

-૦- લક્ષણરહિત પાત્ર - ઉંચું-નીચું, વળી ગયેલું, છિદ્રવાળું, આવા પાત્ર રાખવા નહીં.

-૦- લક્ષણવંત પાત્રના લાભ - (૧) સરખા ગોળ પાત્રથી લાભ થાય, (૨)

મજબૂત પાત્રથી ગચ્છની પ્રતિષ્ઠા થાય. (૩) વ્રણરહિત પાત્રથી કીર્તિ અને આરોગ્ય મળે. (૪) સ્નિગ્ધવર્ણી પાત્રથી જ્ઞાન સંપત્તિ થાય.

-૦- કુલક્ષણ પાત્રથી દોષ - (૧) ઉંચા-નીચા પાત્રથી ચારિત્રનો વિનાશ થાય. (૨) દોષવાળા પાત્રથી ગાંડપણ થાય. (૩) પડદી વિનાના પાત્રથી ગચ્છ અને ચારિત્રમાં સ્થિરતા ન રહે, (૪) ખીલા જેવા ઉંચા પાત્રથી પણ પડદીરહિતવત્ દોષ (૫) કમળ જેવા પહોળા પાત્રથી અકુશળ થાય. (૬) છિદ્રવાળા પાત્રથી શરીરે ગુમડાં આદિ થાય.

(૨) ઝોળી - પાત્ર બંધાય, છેડા ચાર આંગળ વધે તેવી રાખવી.

(૩ થી ૫) બંને ગુચ્છા અને પાત્ર કેસરિકા - આ ત્રણે એક વેંત અને ચાર આંગળ રાખવા. બંને ગુચ્છા ઉંચા રાખવા અને ઝીણા, સુંવાળા સુતરાઈ કપડાંની પાત્ર કેસરિકા રાખવી.

(૬) પડલાં - કોમળ અને મજબૂત રાખવા. ઋતુભેદે ત્રણ, પાંચ કે સાત રાખવા. ભેગાં કરતાં સૂર્યના કિરણો ન દેખાય તેવા, અઢી હાથ લાંબા અને ૩૬-આંગળ પહોળા રાખવા. ઋતુભેદ પ્રમાણે સંખ્યા-ઉંનાળે ત્રણ, શિયાળે ચાર, ચોમાસે પાંચ હોય પણ જીર્ણ કે વિશેષ જીર્ણ પડલાં હોય તો એક-એકની સંખ્યા વધારવી. ભિક્ષાર્થે જતાં ફૂલ, પત્ર આદિથી રક્ષણાર્થે પાત્રા ઢાંકવા. તથા લિંગ પણ ઢંકાય તે જોવું.

(૭) રજસ્ત્રાણ - રજ આદિથી રક્ષણ માટે પાત્રના પ્રમાણમાં રાખવું.

(૮ થી ૧૦) ત્રણ વસ્ત્રો - શરીર પ્રમાણ, ઓઢતાં બંધે રહે, અઢી હાથ પહોળાં, લંબાઈ શરીર પ્રમાણ, બે સુતરાઈ અને એક ઉંચું વસ્ત્ર હોય. ઘાસ, અગ્નિ ન લેવા પડે. ઠંડી આદિથી રક્ષણ થાય તે માટે વસ્ત્ર છે.

(૧૧) રજોહરણ - મૂળમાં ઘન, મધ્યમાં સ્થિર, દશી પાસે કોમળ. અંગુઠાના પર્વમાં પાસેની આંગળી મૂકતાં જેટલો ખાડો થાય તેટલી જડાઈવાળું રજોહરણ રાખવું. મધ્યમાં દોરાથી ત્રણ આંટા મારી બાંધવું. તે કુલ ૩૨-આંગળ લાંબુ હોય. રજોહરણનું પ્રયોજન પૂંજવા - પ્રમાર્જવા માટે છે. તથા સાધુનું ચિહ્ન ગણાય છે.

(૧૨) મુહપતિ - સુતરાઈ, એક વેંત અને ચાર આંગળની એક અને બીજી ત્રિકોણ કરીને મુખ ઉપર ઢાંકી, પાછળથી ગાંઠ બંધાય, તેટલા પ્રમાણની વસતિ પ્રમાર્જના વખતે બાંધવા માટે હોય. મુહપતિનું પ્રયોજન - સંપાતિમ જીવોના રક્ષણ માટે, બોલતી વખતે મુખ આગળ રાખવા, કાજો લેતી વખતે રજ આદિ મુખમાં ન પ્રવેશે માટે બીજી, એમ બે રાખવી.

(૧૩) માત્રક - પ્રસ્થ પ્રમાણ. આચાર્ય આદિને પ્રાયોગ્ય લેવાને અથવા ઓદન અને સુપથી ભરેલું, બે ગાઉ ચાલીને આવેલો સાધુ વાપરી શકે તેટલાં પ્રમાણવાળું હોય.

(૧૪) ચોલપટ્ટ - સ્થવિર માટે કોમળ, બે હાથ લાંબુ, યુવાન માટે સ્થૂળ ચાર હાથ પ્રમાણ હોય. ગુહ્યેન્દ્રિય ઢાંકવા ચોલપટ્ટો રાખવો.

● મૂલ-૧૦૭૭ થી ૧૧૧૫ :-

ઉપગ્રહ ઉપધિનું પ્રમાણ - આ પ્રમાણે જણાવે છે :-

(૧,૨) સંચારો, ઉત્તરપટ્ટો - જીવ અને ધૂળથી રક્ષણાર્થે અટી હાથ લાંબો અને એક હાથ ચાર આંગળ પહોળો રાખવો. સંચારો ઉપર ઉત્તરપટ્ટો પાથરવો સંચારો ઊંચા, ઉત્તરપટ્ટો સુતરાઉ રાખવો.

(૩,૪) ઓઘારીયું, નિસીથિયું - જીવ રક્ષા માટે ઓઘારીયું ગરમ, નિસીથિયું સુતરાઉ રાખવું. એક હાથ પહોળું, રજોહરણ પ્રમાણ લાંબું હોય.

ઔપગ્રહિક ઉપધિમાં કામળી અને પડલાં આત્મરક્ષા તથા સંયમ રક્ષાર્થે, ગૌચરી આદિ માટે બહાર જતા હોય તેણે વર્ષાવાસમાં બબ્બે રાખવા [?] વર્ષાકાળે એક જ રાખે તો ભીના થયેલા ઓઢી રાખવાથી બિમારી થાય. અતિ મલીન વસ્ત્રો ઉપર પાણી પડતાં અપ્કાય જીવોની વિરાધના થાય. ગૌચરી આદિ માટે ગયા હોય ત્યાં વરસાદથી ભીના થતાં આવીને બીજી ઉપધિનો ઉપયોગ કરી શકાય. બાકીની ઉપધિ એક જ રાખવી.

વસ્ત્રો શરીર પ્રમાણ કરતાં લાંબા કે ટૂંકા જેવા મળે તેવા ગ્રહણ કરવાં, પણ લાંબા હોય તો ફાડવા નહીં, ટૂંકા હોય તો સાંધવા નહીં.

ઔપગ્રહિક ઉપધિમાં સાધુને દાંડો, ચટ્ટિ, વિચટ્ટિ રાખવાની હોય છે. તથા ચર્મ, ચર્મકોશ, ચપ્પું, અસ્ત્રો, નેરણી, યોગપટ્ટક, પડદો વગેરે ગુરુ-આચાર્ય જ રાખે. સાધુ ન રાખે. આ ઓઘ ઉપધિ કહી.

શાસ્ત્રમાં દંડ પાંચ પ્રકારે કહ્યાં છે - (૧) ચટ્ટિ - શરીર પ્રમાણ, પડદો બાંધવા માટે. (૨) વિચટ્ટિ - શરીર પ્રમાણથી ચાર આંગળ ન્યૂન - નાસિકા પ્રમાણની. ઉપશ્રાયના દ્વારની આડે રાખવા માટે. (૩) દંડ - ખભા સુધીનો - ઋતુબદ્ધ કાળમાં ઉપાશ્રયની બહાર બિદ્યાર્થે ભમતાં હોય ત્યારે હાથમાં રાખવા માટે (૪) વિદંડ - કાળ પ્રમાણ, વર્ષાકાળમાં બિદ્યાર્થે ભમતાં ગ્રહણ કરાય છે. (૫) નાસિકા - પાણીની ઊંડાઈ માપવા માટે શરીર પ્રમાણથી ચાર આંગળ અધિક.

o ચટ્ટિના લક્ષણ - પર્વને આશ્રીને કહે છે, તે આ પ્રમાણે :-

એક પર્વની ચટ્ટિ પ્રશંસાવાળી છે, બે પર્વની ચટ્ટિ કલહકારી છે, ત્રણ પર્વની ચટ્ટિ હોય તો લાભકારી છે, ચાર પર્વની ચટ્ટિ મૃત્યુકારી છે, પાંચ પર્વની ચટ્ટિ હોય તો શાંતિકારી અને માર્ગમાં કલહ નિવારનારી છે, છ પર્વની ચટ્ટિ કષ્ટકારી છે, સાત પર્વની ચટ્ટિથી નિરોગી રહે. આઠ પર્વની ચટ્ટિ હોય તો સંપત્તિ દૂર રહે. નવ પર્વની ચટ્ટિ યશને કરનારી છે અને દશ પર્વની ચટ્ટિ સર્વ રીતે સંપદાકારી છે.

નીચેથી ચાર આંગળ જાડી, ઉપર પકડવાનો ભાગ આઠ આંગળ ઊંચાઈનો રાખવો. દુષ્ટ પશુ, કૂતરા, કાદવ તથા વિષમ સ્થાનથી રક્ષાર્થે ચટ્ટિ રખાય છે. તે તપ અને સંયમને પણ વધારે છે. કઈ રીતે ? મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાન મેળવાય છે, જ્ઞાન માટે શરીર, શરીરના રક્ષણ માટે ચટ્ટિ આદિ ઉપકરણો છે.

પાત્ર આદિ જે જ્ઞાન વગેરેના ઉપકાર માટે થાય, તે ઉપકરણ કહેવાય અને

જે જ્ઞાનાદિના ઉપકાર માટે ન થાય તે સર્વે અધિકરણ કહેવાય.

ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને ઓષણાદિ દોષોથી રહિત તેમજ પ્રગટ જેની પડિલેહણા કરી શકાય એવી ઉપધિ સાધુએ રાખવી જોઈએ.

સંયમની સાધના માટે ઉપધિ રાખવી. પરંતુ તે ઉપધિ ઉપર મૂર્છા ન રાખવી, કેમકે મૂર્છા એ પરિગ્રહ છે.

આત્મ ભાવની વિશુદ્ધિ ધરતો સાધુ વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ બાહ્ય ઉપકરણોને સેવતો છતા પણ અપરિગ્રહી છે, એમ ત્રૈલોક્ય દર્શી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહેલું છે.

અહીં કોઈ દિગંબર મતાવલંબી શંકા કરે કે - “ઉપકરણ હોવા છતાં નિર્ગ્રંથ કહેવાય તો ગૃહસ્થો પણ ઉપકરણ રાખે છે, તેથી ગૃહસ્થોને પણ શું નિર્ગ્રંથ કહેવા ?

ના, અધ્યાત્મની વિશુદ્ધિથી સાધુ ઉપકરણયુક્ત હોવા છતાં નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે. જો અધ્યાત્મ વિશુદ્ધિ ન માનો તો આખો લોક જીવોથી વ્યાપ્ત છે, તેમાં નગ્ન પણે ફરતાં એવા તમોને પણ હિંસકપણું કેમ ન આવે ? આવશે જ. તેથી તમારે આત્મભાવની વિશુદ્ધિથી જ અહિંસકપણું માનવાનું રહેશે.

તે પ્રમાણે અહીં આત્મભાવ વિશુદ્ધિથી સાધુને નિષ્પરિગ્રહત્વ છે. ગૃહસ્થને એ ભાવ આવી શકતો નથી, માટે તે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય.

અહિંસકપણું પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતો, આત્માની વિશુદ્ધિમાં કહે છે. જેમકે - ઈર્ષ્યાસમિતિયુક્તે વા સાધુના પગ નીચે કદાચ બેઈન્દ્રિયાદિ જીવની વિરાધના થઈ જાય તો પણ મન-વચન-કાયા નિર્દોષ હોવાથી તે નિમિત્તનો સૂક્ષ્મ પણ પાપબંધ તે સાધુને લાગતો નથી. યોગપ્રત્યયિક બંધ તો પહેલા સમયે બંધાય અને બીજા સમયે ભોગવાઈ જાય છે.

જ્યારે પ્રમતપુરુષથી જે હિંસા થાય, તેનો હિંસાજન્ય કર્મબંધ તે પુરુષને અવશ્ય થાય છે. ઉપરાંત હિંસા ન થાય તો પણ હિંસાજન્ય પાપકર્મથી તે બંધાય છે, એટલે પ્રમાદી હિંસક જ ગણાય છે.

કહ્યું પણ છે કે - નિશ્ચયથી આત્મા એ જ હિંસક છે અને આત્મા એ જ અહિંસક છે. જે અપ્રમત આત્મા છે તે અહિંસક છે. જે પ્રમત આત્મા છે, તે હિંસક છે.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં પરિણામ એ પ્રધાન વસ્તુ છે. આ ઉપરથી જેઓ બાહ્ય ક્રિયાને છોડી દઈને કેવળ પરિણામનું જ ગ્રહણ કરે છે, તેઓએ ધ્યાનમાં રાખવું કે -

બાહ્ય ક્રિયાની શુદ્ધિ વિના પરિણામની શુદ્ધિ પણ જીવમાં આવી શકતી નથી. તેથી વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
ઉપધિ દ્વારનો સટીક સંક્ષિપ્ત પરીચય પૂર્ણ

દ્વાર-૪-“અનાયતન વર્જન”

-- X -- X -- X -- X -- X -- X --

● મૂલ-૧૧૧૬ થી ૧૧૩૮ :-

વિધિપૂર્વક ઉપકરણને ધારણ કરતો સાધુ સર્વદોષ રહિત આયતન એટલે ગુણોના સ્થાનભૂત બને છે. જે અવિધિથી ગૃહીત ઉપધિ આદિ ધારણ કરનાર અનાયતન - ગુણોના અસ્થાનરૂપ થાય છે.

અનાયતન, સાવધ, અશોધિસ્થાન, કુશીલસંસર્ગ આ શબ્દો એકાર્થક છે અને આયતન, નિરવધ, શોધિસ્થાન, સુશીલ સંસર્ગ એકાર્થક છે.

o સાધુએ અનાયતનના સ્થાન છોડીને આયતન સ્થાનો સેવવા. આ અનાયતન સ્થાન બે ભેદ છે - (૧) દ્રવ્ય અનાયતન સ્થાન-રૂદ્ર આદિનાં ઘર વગેરે. (૨) ભાવ અનાયતન સ્થાન - લૌકિક અને લોકોત્તર.

લૌકિક ભાવ અનાયતન સ્થાન - વૈશ્યા, દાસી, તિર્યચો, શાક્યાદિ રહેલા હોય. તથા શ્મશાન, શિકારી, સિપાઈ, ભીલ, માછીમારાદિ હોય તથા લોકમાં દુર્ગંધાપાત્ર નિંદનીય સ્થાન હોય તો તે બધાં કહેવા. આવા સ્થાનોમાં સાધુ-સાધ્વીએ ક્ષણવાર પણ ન રહેવું, ત્યાં સંસર્ગ દોષ લાગે છે.

લોકોત્તર ભાવ અનાયતન સ્થાન - જેમણે દીક્ષા લીધી છે અને સમર્થ હોવા છતાં સંયમ યોગોની હાનિ કરતાં હોય, તેવા સાધુની સાથે ન વસવું, સંસર્ગ પણ ન કરવો. કેમકે લીમડાના મૂળીયા ભેગા થતાં આંબો જેમ મધુરતા ગુમાવે છે, તેમ સારા સાધુના ગુણો પણ સંસર્ગદોષથી નાશ પામે છે અને દુર્ગુણો સંક્રમતા વાર લાગતી નથી.

[શંકા] શું સંસર્ગથી દોષ જ થાય, એવું એકાંત છે. તો પછી શેરડી સાથે રહેલ નલસ્તંબ કેમ મધુર ન થાય ?

[સમાધાન] જગત્માં દ્રવ્યો બે પ્રકારના છે (૧) ભાવુક - સંસર્ગમાં આવે તેના જેવા બની જાય. (૨) અભાવુક - સંસર્ગમાં આવવા છતાં જેવા છે તેવા જ રહે. વૈડૂર્ય, મણિ આદિ અભાવુક છે, આમ્રવૃક્ષાદિ ભાવુક છે. જેમ ભાવુક દ્રવ્યમાં તેના સોમા ભાગ પ્રમાણ લવણ આદિ વ્યાપ્ત થાય, તો તે આખું દ્રવ્ય લવણભાવને પામે છે. ચર્મ-કાષ્ઠાદિમાં વ્યાપ્ત લવણ તેનો નાશ કરી દે છે, તેમ કુશીલનો સંસર્ગ ઘણાં સાધુને દૂષિત કરે છે, માટે કુશીલ સંસર્ગ ન કરવો. જ્યાં જ્યાં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો ઉપઘાત થાય એમ હોય તેવા અનાયતન સ્થાનોનો પાપભીરુ સાધુએ તુરંત ત્યાગ કરવો જોઈએ.

o અનાયતન સ્થાનો - ત્રણ ગાથામાં કહે છે. તે આ પ્રમાણે છે -

જ્યાં ઘણાં સાધુઓ શ્રદ્ધા સંવેગ વિનાના અનાયત્ હોય, મૂલગુણ અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતાદિને સેવતા હોય તેને અનાયતન જાણવો. જ્યાં ઘણાં સાધુ શ્રદ્ધા સંવેગ વિનાના અનાયત્ હોય, ઉત્તરગુણ પિંડવિશુદ્ધિ આદિ દોષો કરતાં હોય તેને અનાયતન

જાણો. તેવા પ્રકારના સાધુઓ બાહ્યથી માત્ર વેશને ધારણ કરે છે, તેમને અનાયતન જાણવા.

o આયતન - બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્ય આયતન - જિનમંદિર, ઉપાશ્રય આદિ. (૨) ભાવ આયતન - ત્રણ ભેદ છે, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ.

જ્યાં સાધુઓ ઘણાં શીલવાન્ બહુશ્રુત, ચારિત્રાચાર પાલક હોય તેને આયતન જાણો. આવા સાધુ સાથે વસવું જોઈએ.

સારા જનોનો સંસર્ગ એ શીલગુણોથી દરિદ્ર હોય તો પણ શીલ આદિ ગુણવાળો બનાવે છે. જેમ મેરુ પર્વતે ઉગેલ ઘાસ પણ સોનાપણાને પામે છે, તેમ સારા ગુણવાળાનો સંસર્ગ કરવાથી પોતાને પણ તેવા ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
અનાયતન વર્જન દ્વારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ

❀ દ્વાર-૫-પ્રતિસેવના ❀

-- X -- X -- X -- X -- X --

● મૂલ-૧૧૩૯ થી ૧૧૪૩ :-

આયતનનું સેવન કરતાં અર્થાત્ સારા શીલ-જ્ઞાન-ચારિત્રવાળા સાધુઓ સાથે રહેતાં પણ સાધુને કંટક પંથની જેમ કદાચ રાગ-દ્વેષ આવી જાય અને તેથી વિશુદ્ધ આચરણ થઈ જાય તે આ પ્રમાણે છે -

૦ મૂલગુણમાં છ પ્રકારે - પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, રાત્રિભોજન સંબંધી કોઈ દોષ લાગે.

૦ ઉત્તરગુણમાં ત્રણ પ્રકારે - ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને ઓષણ સંબંધી કોઈ દોષો લાગી જાય. તે પ્રતિસેવન - દોષોનું સેવવું તે કહેવાય.

૦ એકાર્થિક નામો - પ્રતિસેવના, મલિન, ભંગ, વિરાધના, સ્ખલના, ઉપધાત, અશુદ્ધ અને શબલીકરણ.

૦ પ્રતિસેવનાથી ભયવાના માર્ગો - કામાશીલ, ઉપશાંત, દાંત બનવું. બાહ્ય વિષયોમાં દોષનું દર્શન કરવું. જિતેન્દ્રિય બને - ઈન્દ્રિયોને આંતરમાં દોરે અર્થાત્ વિષયને ન સેવવામાં તૃપ્તિવાળા, નિસ્પૃહી, સત્યભાષી, ત્રિવિધે છ કાય જીવ હિંસાથી અટકવું. મન-વચન-કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી. સ્ત્રી કથા અને સ્ત્રી સંસર્ગથી દૂર રહેવું. સ્ત્રીના અંગોપાંગ ન નીરખવા. ઉપાંગ એટલે અંગૂઠો પણ ન જોવે.

જેમ સતી, તેના ૧૦૦ વર્ષના આયુમાં એક પણ વખત શીલનો ભંગ થવા ન દે, તેમ સાધુ જીવનપર્યન્ત એકપણ વખત શીલનો ભંગ ન થવા દે. એટલે કે સાધુને માટેની અયોગ્ય પ્રવૃત્તિનું લેશમાત્ર સ્થાન સાધુ જીવનમાં ન હોય. તે સમજતો જ હોય કે “આ આપણી દિશા જ નથી.” સાધુ વિચારે કે - આપણે ઉચ્ચ-કુલીન છીએ. આપણા શરીર કે મનને આ શોભે જ નહીં. આવા વિચારવાળા સાધુની આંખ સ્ત્રીની સામે ઈચ્છી પણ ન થાય અને આ પાપ છૂટે ત્યારે જ ઉચ્ચ તત્ત્વોની રમણતા અંતરમાં ચાલે, પણ જો ઈન્દ્રિયના વિષયો મગજમાં રમતા હોય તો પરમતત્ત્વના વિચારો મગજમાં રમી ન શકે.

વળી સાધુ સ્વ શરીરમાં પણ નિર્મમત્વ ભાવવાળા હોય છે એટલું જ નહીં પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિથી પણ અપ્રતિબદ્ધ હોય. પ્રતિબંધ આ રીતે -

૦ દ્રવ્ય પ્રતિબંધ :- મારે તો આવું દ્રવ્ય હોય તો જ ચાલે. વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર મારો મન માનેલ ન હોય તો ન જ ચાલે. ઈત્યાદિ દ્રવ્ય પ્રતિબંધ છે. ગર્ભવાસ અને ભવ ભ્રમણાથી ભય પામેલા આત્માએ આવા દ્રવ્ય પ્રતિબંધથી રહિત બનવું જોઈએ.

૦ ક્ષેત્ર પ્રતિબંધ :- મારે તો આવી જ વસતિ જોઈએ. અભ્યાસ તો અમુક સ્થાનમાં જ થઈ શકે. વિહાર તો મારાથી આટલો જ થાય અથવા અમુક રાજ્યમાં જ ફાવે, તો આ ક્ષેત્ર પ્રતિબંધ છે, તે પણ ન રાખવો.

૦ કાળ પ્રતિબંધ :- મારાથી તો સાંજનો જ વિહાર થઈ શકે કે શિયાળામાં

જ વિહાર થાય. અમુક કાળે તો ગૌચરી જોઈએ જ. અમુક કાળ તો નિદ્રા જોઈએ જ આ કાળ પ્રતિબંધ છે, આવો પ્રતિબંધ ન રાખવો.

૦ ભાવ પ્રતિબંધ :- મને તો ખામોશ સાધુ સાથે જ ફાવે. કલહકારી સાધુ તો ન જ ચાલે. ગુરુ મહારાજ તો અમુક પ્રકારના જ જોઈએ. વારંવાર કચકચ કરે તો ન ફાવે અથવા ગુરુ વિચારે કે શિષ્ય વિનિત જ જોઈએ, સામે જવાબ આપે તેવા ન જોઈએ ઈત્યાદિ. તો આવા બધાં ભાવ પ્રતિબંધ કહેવાય. આવો પ્રતિબંધ આત્માને વિરાધક ભાવમાં લઈ જાય.

પ્રતિબંધ એટલે આસક્તિ, માનસિક પરાધીનતા.

● પ્રતિબંધોથી ભયવા સાધુ કેવી વિચારણા કરે ? તે કહે છે -

(૧) જે દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિ પ્રતિબંધ મારા આત્માને ગળિયો બનાવે છે, જેનું રટણ માનસમાં ઉલ્કાપાત મચાવે છે, તેની ઝંખના શું કરવી ? જેમની પાસે આવો પુન્યોદય નથી, જેમની પાસે દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિ તેવા અનુકૂળ સંયોગો નથી, તો કેવી રીતે ચલાવે છે ?

જેઓ નારકીમાં પરાધીનતા સેવે છે, તેવો જીવો પરમાધામીના ઘમાં મારજૂડને સહે છે, નરકના ભૂમિગત દુઃખોને સહે છે, ક્ષણવાર પણ સુખ પામતા નથી, તો પણ ચલાવવું જ પડે છે ને ?

વળી તિર્યચગતિમાં જે પરાધીનતા અને પ્રતિકૂળતા છે, તેને વિચારે. તો આહાર-પાણી, શીત-ઉષ્ણાદિ પરિતાપો બધું જ સહેવું પડે છે તેની સામે મારે શું પ્રતિકૂળતા છે કે શો ત્રાસ છે ?

(૨) આત્મામાં જ્ઞાનાદિ ગુણોની સ્થિરતા અને ગુણસ્થાનકનું આરોહણ ઈત્યાદિ સમભાવે સહેવાથી આવશે કે મન ધાર્યું કરવાથી આવશે ? આ પ્રમાણે વિચારતા દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિની પ્રતિકૂળતા પણ સંયમ પોષક લાગશે. ચાલો, કર્મ ખપાવવાનો અવસર મળ્યો, સારું થયું.

(૩) કર્મની નિર્જરા અનુકૂળતાઓ વધાવી લેવામાં નથી, પણ પ્રતિકૂળતાઓ વધાવી લેવામાં છે.

(૪) ધર્મીની કસોટી પણ પ્રતિકૂળતા સહેવામાં છે, તેથી જેવા દ્રવ્યાદિ પ્રાપ્ત થયા હોય તેને યોગ્ય માને.

(૫) મારે સાધના શેની કરવાની છે ? આ દ્રવ્ય - ક્ષેત્રાદિની અનુકૂળતા મેળવવાની કે મોક્ષની ? અહોનિશ શાસ્ત્ર ચિંતવવા કે આનુકૂલ્ય ?

(૬) ઉક્ત દ્રવ્યાદિની અનુકૂળતાની વિચારણા, અધ્યાત્મ ચિંતન કે તત્ત્વ વિચારણા છોડાવી જડપુદ્ગલની ગડમથલમાં પાડે છે.

૦ અસંયમ - પાપ છે, તે અનેક પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે :- હિંસાદિ પાપ, શબ્દાદિ વિષયો, ઈન્દ્રિયોની પરવશતા, કષાયોની પરવશતા, મન-વચન-કાયાનો દંડ ઈત્યાદિ છે.

-૦- હિંસા-પૃથ્વી આદિ છ માં થાય.

-૦- મૃષા - પારમાર્થિક અને સર્વોત્તમ જે પરમાર્થ મોક્ષ, તેની સાથે સંબંધ રાખનાર તાત્ત્વિક ધર્મનો ઉપદેશ છોડીને મૃષાવાદ કરવો.

-૦- ચોરી - ઉદ્ગમ, ઉત્પાદના, એષણા અને માંડલીના દોષયુક્ત ગૌયરી વાપરે તે ચોરી છે. તે રીતે ઉપધિ, ઉપકરણાદિ અશુદ્ધ વાપરે તે પણ ચોરી છે. તીર્થંકર આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તતા તીર્થંકર અદત્ત લાગે. એ રીતે સ્વામી અદત્ત, જીવ અદત્ત, ગુરુ અદત્ત પણ સમજવું.

-૦- મૈથુન - માત્ર મનથી પણ દિવ્ય કામ રતિના સુખને કે ઔદારિક રતિ સુખને ચિંતવે તેને અબ્રહ્મચારી માનવો. કદાચ અબ્રહ્મ ન સેવે તો પણ સ્ત્રી કથા કરે, સ્ત્રીની વસતિમાં રહે. એ રીતે બ્રહ્મચર્યની વાડ વિરાધી. સરાગદંષ્ટિ કરે તો પણ બ્રહ્મચર્ય ભંજક છે.

-૦- પરિગ્રહ - સંખ્યા અને પ્રમાણથી વધારે એવું જે ધર્મોપકરણ તે પરિગ્રહ પાપ છે. આગળ વધીને કહીએ તો મૂર્છા જ પરિગ્રહ છે.

અપ્રશસ્તયોગોનું આચરણ તે હિંસા, થોડો પણ આરંભ તે હિંસા.

કષાય કે કુરમાવથી કલુષિત વાણી અને સાવધ વચન - મૃષાવાદ.

એક તણખવું પણ માલિકની રજા વિના લે તે ચોરી.

હસ્તકર્મ, શબ્દાદિ વિષયમાં આસક્તિ હોવી તે મૈથુન.

જ્યાં મૂર્છા, લોભ, કાંક્ષા, મમત્વ હોય તે પરિગ્રહ.

ઉણોદરી ન રાખે અને આર્કઠ વાપરે તે રાત્રિ ભોજન.

-૦- શબ્દાદિ વિષયો - ઈષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ, પરંતુ તેના ઉપર ન રાગ કરવો કે ન દ્વેષ ન કરવો. રાગદ્વેષથી આત્માને કર્મબંધ થાય.

-૦- કષાયો - ક્રોધ, માન, માયા, લોભથી કર્મ બંધાય છે.

-૦- યોગો - મન, વચન, કાયાનો ખોટો પ્રયોગ, તેથી કર્મ બંધાય.

-૦- પ્રતિસેવના - ચારિત્ર પાલનમાં જે-જે વિરુદ્ધ આચરણ થાય તે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
પ્રતિસેવના દ્વારનો સટીક સંક્ષેપ પરિચય પૂર્ણ

દ્વાર-૬-“આલોચના”

— X — X — X — X — X —

૦ [આ દ્વારનો અહીં તો અતિ સંક્ષેપ જ રજૂ કરેલ છે, પણ જિજ્ઞાસુ, ભવભીરુ, આત્માર્થી, મોક્ષાર્થી કે સંયમના ખપી સાધુ-સાધ્વીને નમ્ર પ્રાર્થના છે કે મૂળ નિર્યુક્તિ પાઠ-ટીકા સહિત ખાસ વાંચવો - સમજવો - ચિંતવવો]

૦ આલોચના બે ભેદ છે - મૂળગુણ સંબંધી, ઉત્તરગુણ સંબંધી. આ બંને આલોચના સાધુ, સાધ્વી વર્ગમાં ચાર કાનવાળી કહી છે. કેવી રીતે ?

સાધુમાં એક આચાર્ય અને બીજા આલોચના કરનાર સાધુ. એ બંનેના થઈને ચાર કાન થશે. એ પ્રમાણે સાધ્વીમાં પણ એક પ્રવર્તિની અને બીજી સાધ્વી એમ બંનેના થઈને ચાર કાનો થશે.

તેઓ આચાર્ય પાસે મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણની આલોચના કરે. એ રીતે બંનેની મળીને આઠ કાનવાળા આલોચના થાય છે.

આચાર્ય વૃદ્ધ હોય તો છ કાનવાળી આલોચના પણ થાય.

સાધ્વીજીએ આચાર્ય પાસે આલોચના લેતી વખતે સાથે બીજા સાધ્વી અવશ્ય રાખવા, પણ એકલા સાધ્વીએ કદી આલોચના ન કરવી.

૦ ઉત્સર્ગ માર્ગે આલોચના આચાર્ય ભગવંત પાસે જ કરવી જોઈએ. જો આચાર્ય ભગવંત ન હોય તો —

— બીજા દેશ કે ગામમાં તપાસ કરીને આચાર્ય પાસે આલોચના કરે.

— આચાર્ય મહારાજ ન હોય તો ગીતાર્થ પાસે આલોચના કરવી.

— ગીતાર્થ પણ ન મળે તો યાવત્ છેલ્લે સિદ્ધ ભગવંતની સાક્ષીએ પણ અવશ્ય આલોચના કરી આત્મશુદ્ધિ કરવી.

આચાર્ય જે રીતે આલોચના આપે તેને તે રીતે પૂર્ણ કરવી જોઈએ.

૦ આલોચનાના એકાર્થિક નામો — આલોચના, વિકટના, શુદ્ધિ, સદ્ભાવદાપના, નિંદા, ગર્હા, વિકુટ્ટણં, સલ્લુદ્ધરણ.

૦ શત્ય — બે પ્રકારના છે, (૧) સૂક્ષ્મ અને બાદર. - તે બંને પણ ત્રણ ત્રણ પ્રકારે કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે — (૧) ઘોર (૨) ઉગ્રઘોર, (૩) ઉગ્રતરઘોર.

(૧) ઘોર - અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની, સંજવલન માયા.

(૨) ઉગ્રઘોર - અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, સંજવલની માનયુક્ત માયા.

(૩) ઉગ્રતરઘોર - અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની, સંજવલની ચારેથી ક્રોધ-લોભ અને માનયુક્ત એવી માયા.

૦ સૂક્ષ્મ કે બાદર કોઈ પણ શત્ય હોય, તો તેનો તત્કાળ અને જલ્દી ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. તે વિશે શ્રી મહાનિશીય સૂત્રમાં જોવું.

૦ ક્ષણવાર પણ શત્ય સહિત ન રહેવું જોઈએ.

— જેમ નાના સાપોલીયાની ઉપેક્ષા પણ ઝેર ફેલાવી શકે છે.

— જેમ નાનો અગ્નિનો કણીયો પણ જો બુઝાવવામાં ન આવે તો થોડીવારમાં

ભડકો થઈ નગરને પણ બાળી દેવા સમર્થ ચે.

— અલ્પ પણ વ્યાધિ સમગ્ર શરીરને રોગાતંકમય કરી શકે છે.

એ પ્રમાણે નાનું પણ શલ્ય જો સેવ્યું હોય અને તેનો તત્કાળ ઉદ્ધાર ન કરેલ હોય તો કરોડો ભવ ભવાંતરમાં સંતાપનું સ્થાન બને છે.

ગુરુ ગૌતમસ્વામી ભગવંતને પૂછે છે કે —

ભગવન્ ! આ જે પાપશલ્ય છે, તે ઉદ્ધરવા અત્યંત મુશ્કેલ છે, સુદુરુદ્ધર છે. કેમકે ઘણાં લોકો એવા છે કે — “પોતાના ધારેલા ધોર તપથી પોતે શલ્યને ઉદ્ધર્યું માનતા હોવા છતાં જાણી શકતા નથી કે હજું શલ્ય ઉદ્ધરાયું છે કે નથી - - -

- - - અર્થાત્ પોતે શલ્ય સેવન કર્યા પછી પોતાની કલ્પના વડે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લે. - - - અથવા - - -

તેનું જે પ્રાયશ્ચિત્ત હોય તેનાથી દશગણું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે.

પરંતુ આ પ્રમાણે વાસ્તવિક રીતે શલ્યોદ્ધાર થતો નથી. કેમકે તેણે વિધિપૂર્વક ગુરુ સમક્ષ પ્રગટ કરેલ નથી. આ કારણે હે ભગવન્ ! તે શલ્યોદ્ધાર ઘણો દુષ્કર છે, તે કથન યોગ્ય છે ?

હે ગૌતમ ! જે શલ્ય ભવાંતરમાં સર્વે અંગોપાંગોને ભેદી નાખે તેવા અત્યંત દુષ્કર પણ શબ્દનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો તેનો પણ માર્ગ કહેલો જ છે. શાસ્ત્રોક્ત માર્ગે તે શલ્યોદ્ધાર થઈ શકે છે — તે કેવી રીતે ? કયો માર્ગ છે ?

o શલ્યોદ્ધારનો ઉપાય —

સમ્યગ્દર્શન, સમચ્છાન, સમ્યગ્ચારિત્ર. આ ત્રમેનું એકીકરણ તે શલ્યના ઉદ્ધરણનો ઉપાય છે.

o દૈષ્ટાંત દ્વારા આ વાતને સમજવતા કહે છે — જેમ કોઈ ક્ષત્રિય યોદ્ધો હોય, તે લડાઈમાં જાય, લડાઈ જીતી જાય, પરંતુ લડાઈમાં તીક્ષ્ણ બાણોના ઘા વાગ્યા હોય. તેમાં કોઈ કોઈ બાણ ઝેરી પણ હોય, તેના શલ્યો શરીરમાં ગૂઢ બની ગયા હોય, વળી કેટલાંક શલ્યો છૂપાઈ ગયાં હોય, કેટલાંક બહાર દેખાતાં હોય, ત્યારે કેટલાંક શલ્યો હાડકામાં પ્રવેશી ગયા હોય, કેટલાંક શલ્યો શરીરના છેક અંદરના ભાગમાં પ્રવેશી ગયેલા પણ હોય, તેવું બની શકે છે.

તે ક્ષત્રિય છે, જીતેલો પણ છે, પરંતુ અંદરના શલ્યોનું શું ?

તે પ્રમાણે સાધુ સંસાર ઉપર વિજય મેળવી લે. પરંતુ જે શલ્યો અંદર પ્રવેશી ગયા છે, તેનું શું ? દૈષ્ટાંતમાંના ક્ષત્રિયને જે શલ્યો બહાર છે, તે શલ્ય તરીકેની ગરજ સારતાં નથી. પણ જે અંદર છે, તેનો નિર્મૂળ ઉદ્ધાર કરવો પડે છે. તેવી જ રીતે સાધુને શલ્યોદ્ધાર કરવા માટે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યચ્છાન અને સમ્યગ્ચારિત્રને એકમેક કરતાં શલ્યોદ્ધાર થાય.

નિષ્કર્ષ :- શલ્ય એટલે છુપાવેલ પાપકર્મ. જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું મન થતું નથી અથવા માત્ર બચાવ કરતો સાધુ કહે કે — “આમાં કંઈ વિશેષ પાપ જેવું છે નહીં.

સામાન્યથી કષાયો અને સંજ્ઞાઓ, તેની લાગણીઓ, વિષયોનો પક્ષપાત વગેરે જે હૃદયમાં ઘર કરી ગયા હોય છે, તેનાથી કેટલાંકનો મન બગાડવાનો સ્વભાવ હોય છે. કેટલાંકની વૃત્તિઓ જ પાપી રહ્યા કરતી હોય છે. જે ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વૃત્તિ સાધુમાં રહેલી જોઈએ, તે રહેતી નથી, આ બધાં શલ્યો આત્મ સ્વભાવમાં ઘર કરી ગયા છે, તેનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે, તે શલ્યોદ્ધારનો ભગવંતે [એક] ઉપાય બતાવેલ છે, તે છે - સમ્યગ્ એવા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને એકીભૂત કરી દેવાં.

o શલ્ય એટલે શું ?

પ્રચ્છન્ન પાપોની વિધિપૂર્વક આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરવું તે. તેવું જ બીજું મહાશલ્ય આપણી સ્વભાવગત બની ચૂકેલી કેટલીક મોટી ભાવનાઓ, પાપવૃત્તિઓ અને અન્યતમ કષાયો છે. જેમકે - પ્રત્યેક વાતમાં કંઈક વાંકું પડવું. કોઈક પણ સારી વસ્તુ જોઈ કે તેમાં લોભાઈ જવું. જેમાં કંઈ જ લેવા-દેવાનું ન હોય, તો પણ સહેજે આકર્ષાઈ જાય. આવા જે કોઈ પણ શલ્યો છે, તેનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે, તેના માટે સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું એકીકરણ જોઈએ.

o મદના આઠ સ્થાનો પણ શલ્યને કોઈને કોઈ રીતે આત્મામાં સુરક્ષિત રાખે છે, પણ શલ્યોદ્ધાર થવા દેતા નથી.

o મદના આઠ સ્થાનો કયા છે ? - તે કઈ રીતે શલ્યરૂપ બને છે ?

મદના આઠ સ્થાનો તે (૧) કુળ, (૨) જાતિ, (૩) રૂપ, (૪) બળ, (૫) લાભ, (૬) તપ, (૭) ઐશ્વર્ય અને (૮) જ્ઞાન એ સુપ્રસિદ્ધ છે.

અહીં આ આઠ સ્થાનો વડે શલ્ય કઈ રીતે પ્રવેશે તે જણાવે છે —

[૧,૨] કુળમદ અને જાતિમદ :- આત્મા વિચારે કે લોકો મને ઉચ્ચ જાતિમાં અને ઉચ્ચ કુળમાં જન્મેલા તરીકે જાણે છે, ઓળખાવે છે અને જો હું મારા આ ગુપ્ત પાપકાર્યોને જાહેર કરી દઈશ, તો લોકો મારા વિશે શું ધારશે ? અરેરે ! ઉચ્ચકુળ અને ઉચ્ચ જાતિમાં જન્મેલો અને આવો પાપી ?

[૩] રૂપમદ :- પોતાના રૂપનો મદ હોય, તેથી મનમાં આવું શલ્ય રહે કે — આલોચના કરીશ તો શક્ય છે કે મને પ્રાયશ્ચિત્તમાં ઘણાં આયંબિલ, નીપિ વગેરે આપશે. તે આયંબિલાદિ કરવાથી મારું આવું સુંદર રૂપ છે તે ક્યાંક ખરાબ કે કુરુપપણે પરિણમશે.

[૪] બળમદ :- પોતાના બળનો મદ કરતો સાધુ હોય, તો મનમાં એવું શલ્ય રાખશે કે — “જો તને છ માસી તપ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આવશે.” તો મારું શરીર સૂકાઈ જશે અને આ બધું બળ ખતમ થઈ જશે.

[૫] લાભમદ :- જો કોઈ સાધુને લાંબાતરાયનો ઘણો જ ક્ષયોપશમ થયેલો હોય, જ્યાં જાય ત્યાં જે જોઈએ તે મળી રહેતું હોય ત્યારે તેને એવો મદ થશે કે — જુઓ મારે લીધે આ સમુદાય સુખેથી નભે છે. હું આવો લબ્ધિવાન છું. જો હવે હું આલોચના કરું અને મારા પ્રચ્છન્ન પાપો - દોષોને જાહેર કરીશ તો લોકો મારે વિશે શું ધારશે ?

[૬] તપમદ :- તપસ્વી હોય, પોતે તપસ્વી છે તેવા અભિમાનમાં રાયતો હોય, ત્યારે તે એવું વિચારશે કે મારે તો તપથી જ શુદ્ધિ છે માટે વળી આલોચના કે પ્રાયશ્ચિત્તની શી જરૂર છે ?

[૭] ઐશ્વર્યમદ :- મારે આટલા શિષ્યો છે, આવો મારો ભક્તવર્ગ છે, આવી પુન્યાઈ છે, એવા પ્રકારના ઐશ્વર્યના અભિમાનમાં રાયતો સાધુ મનમાં શત્યવાળો થશે કે હવે મારાથી આલોચના કરાય જ કેમ ?

[૮] જ્ઞાનમદ :- જે જ્ઞાની છે, જ્ઞાનનું અભિમાન છે, તે તો એવું જ વિચારવાનો કે - મને તો ખબર જ છે કે - કયા દોષનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે ? હું મારી મેળે જ મારું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લઈશ.

આ પ્રમાણે આઠે પ્રકારના મદો અંતરને શુદ્ધ થવા દેતા નથી. વળી આ મદ મોટા સાધુને કે મહા સામર્થ્યવાળાને જ થાય છે, તેવું પણ નથી, નાના સાધુને કે અલ્પ ઋદ્ધિવાનને પણ મદ થઈ શકે છે.

ક્યારેક શત્યવાન આત્મા એવું પણ વિચારે છે કે - જો હું હવે આલોચના કરું અને કટ્ટાય આલોચના દેનારની દૈષ્ટિમાં હું ખરાબ દેખાઈશ તો ? પરંતુ આ માન્યતા ખોટી છે. કેમકે ગીતાર્થ મહાપુરુષો તો સાગરની જેમ ગંભીર હૃદયી અને ખૂબ ઉદાત્ત હોય છે.

વળી સાધુ એવું પણ વિચારે કે - જો હું અંતરની મલિન વૃત્તિઓ, કષાય કે વિષયનાં આકર્ષણોની આલોચના ન કરું તો બીજાઓ મારા વિશે ઘારી લેશે કે - “આ સાધુ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળનાર છે.” આવા ભ્રમમાં રાયતો તે શત્યાંકિત થઈ આલોચના કરે. તો આ પણ ખોટી માન્યતા છે. કેમકે આત્મોન્નતિ કોઈના પ્રમાણ પત્રથી નહીં પણ આપણી નિર્મળતા અને શુદ્ધિને આધારે જ થાય છે.

જો શત્ય રાજીને સાધુ આરાધના કરે તો કરોડો વર્ષોનો કરેલો તપ પણ નકામો થઈ જશે. માટે સંપૂર્ણપણે નિઃશત્ય થઈ આલોચના કરવી. કશું જ ન છૂપાવી, અતિ લઘુરૂપ થઈ આલોચવું જોઈએ.

૦ કેવળજ્ઞાન પામેલાની ભાવના ભાવે - સાધુને ઉપદેશ આપતાં અહીં ભગવંત કહે છે - “જે ભાવોથી આલોચતા કેવળી થાય તેને સાંભળો -

(૧) સંવેગથી આલોચના કરતાં કરતાં કેવલી થાય.

(૨) હમણાં જ હું ગુરુ ભગવંત પાસે જઈને મારું જ બધું દુષ્કૃત કહી દઉં. એમ વિચારીને એક ડગલું માંડતા કેવલી થાય.

(૩) કોઈ ગુરુ ભગવંત પાસે જઈને મોં ખોલે ત્યાં જ કેવલી થાય.

(૪) કોઈ ગુરુ મુખે પ્રાયશ્ચિત્ત સાંભળતા-સાંભળતા જ કેવલી થાય.

(૫) કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ બાદ મહા વૈરાગ્યોર્મિ જાગતાં અથવા આલોચના પૂર્વેના ઉત્કટ વૈરાગ્યથી કેવલી બને.

(૬) કેટલાંક આલોચના કરીને પછી કેવલી થાય.

(૭) કેટલાંક - “હું પાપાત્મા છું” એટલો વિચાર કરતાં કેવળી થાય. જેમકે

- ઝાંઝરીયા મુનિના ઘાતક રાજા કેવલી થયા.

(૮) કેટલાંકને થાય કે - “અરેરે ! “હું જ્ઞાનીની આજ્ઞા વિરુદ્ધ ચાલ્યો”. તેના પશ્ચાત્તાપમાં કેવલી થાય.

(૯) હું સાવધ યોગ જરા પણ નહીં સેવું, એમ વિચારતા કેવલી થાય.

(૧૦) “હું મારા તપ-સંયમ-વ્રતની રક્ષા કરું” એવું વિચારતા કેવલી.

(૧૧) પોતાનાથી થયેલા પાપોની નિંદા-ગર્હ કરતાં કેવલી થાય.

(૧૨) કોટીપૂરક તપ વડે લગાતાર પ્રાયશ્ચિત્તને વહન કરું અને મારા શીલને સર્વથા રક્ષું - એમ વિચારી કેવલી થાય.

(૧૩) “શરીર અને વસ્ત્રાદિનું કંઈ જ પરિકર્મ ન કરું” એવી નિષ્પરિકર્મા બનીને ભાવનામાં આરૂઢ થતાં કેવલી થાય.

(૧૪) આહર-દોહરથી પાપબંધ થાય, માટે મૌન રહું એવા પ્રકારની ભાવના ભાવતા કેવલી થાય.

(૧૫) સંયમને દુરારાધ્ય જાણી, દીર્ઘકાળ પાળવાની તૈયારીના અભાવે અનશન કરી લઉં - એવી ભાવનાથી કેવલી થાય.

(૧૬) સ્વ દુષ્કૃત્યો જોઈ - “મારું શું થશે ?” એવી નિત્ય આલોચના કરતાં માત્ર નવકાર ગણતાં કેવલી થાય છે.

(૧૭) શત્ય રહિત થયા પછી કેવલી બને.

(૧૮) શત્યોદ્ધાર કરતાં-કરતાં કેવળી બને.

(૧૯) આવી શત્યોદ્ધારની સામગ્રી મળતાં પોતાની જાતને ધન્ય માનતો માત્ર અનુમોદનાથી કેવળી થાય.

(૨૦) હવે સશત્ય અવસ્થામાં રહેવું નથી, હું કેમ સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળો, ઉન્નતિવાળો અને દોષરહિત ન બનું ? એમ વિચારતા કેવલી થાય.

(૨૧) ગુરુ મુખે પ્રાયશ્ચિત્ત કથન સાંભળતો જ કેવલી થાય.

(૨૨) અનિત્યભાવના ભાવતો કેવલી થાય.

(૨૩) આલોચના, નિંદાદિ કરી, દુષ્કર પ્રાયશ્ચિત્તથી કેવલી થાય.

(૨૪) પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી એક હાથ પાછો ફરે ત્યાં કેવલી થાય.

(૨૫) પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને આસને જાય ત્યાં કેવલી થાય.

(૨૬) આઠ કવળનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતો કરતો કેવલી થાય.

(૨૭) કેટલાંકને દાણાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપે, તે સાંભળતા કેવલી થાય.

(૨૮) પ્રાયશ્ચિત્ત વહનનો આરંભ કરે ત્યાં કેવલી થાય.

(૨૯) પ્રાયશ્ચિત્ત વહન કરવામાં કાળમાં કેવલી થાય.

(૩૦) પ્રાયશ્ચિત્ત સમાપ્ત કરતાં કેવલી થાય.

(૩૧) સ્વશુદ્ધિ થતી નથી, કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત દાતા નથી, તેમ ભાવતા કેવલી.

(૩૨) એકે પ્રાયશ્ચિત્ત વહું નથી, બીજે વહે છે ત્યાં કેવળી બને.

(૩૩) આત્મા નિઃશત્ય બને તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત વહું તેમ ભાવતા કેવલી.

- (૩૪) તે-તે શત્રુને હું રોકું એવી ભાવના કરતાં કેવલી.
 (૩૫) હું કેવું પ્રાયશ્ચિત્ત કરું એવી ઉગ્ર ભાવનાથી કેવલી.
 (૩૬) જિનાણા ભંગ કરતાં પ્રાણત્યાગ સારો-વિચારતા કેવલી.
 (૩૭) શરીર તો બીજું મળશે, પણ બોધિ નહીં મળે - વિચારતા કેવલી.
 (૩૮) શરીર સમર્થ છે, તો પાપોને બાળી નાંખુ - વિચારતા કેવલી.
 (૩૯) અનાદિ પાપમલને ઘોઈ નાંખુ - એમ વિચારતા કેવલી.
 (૪૦) પ્રમાદચારણ નહીં જ કરું એમ વિચારતા કેવલી.
 (૪૧) દેહની ક્ષણિકતા વિચારતા કર્મનિર્જરાથી કેવલી થાય.
 (૪૨) “શરીર ધારણ કરવાનો સાર-નિષ્કલંક સમય છે” એવી ભાવના ભાવતો-ભાવતો કેવલી થાય.
 (૪૩) મનથી પણ શીલને ન ખંડુ, ખંડિત થાય તો પ્રાણને ધારણ કરીશ નહીં - એવી ભાવના ભાવતો કેવલી થાય.
 અનાદિકાળમાં આવી રીતે અનંતા કેવલી થયા છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આલોચના દ્વારનો સટીક સંક્ષેપ પરિચય પૂર્ણ

દ્વાર-૭-“વિશુદ્ધિ”

-- X -- X -- X -- X --

o આલોચના દ્વાર કહીને હવે વિશુદ્ધિ દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૧૧૪૬ થી ૧૧૫૩ :-

ધીરપુરુષોએ, જ્ઞાની ભગવંતોએ શત્રુદ્ધાર કરવાનું ફરમાવેલ છે, તે જાણીને સુવિહિત લોકો તેનું આચરણ કરીને પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરે છે. આવી શુદ્ધિ બે ભેદ છે - (૧) દ્રવ્યથી, (૨) ભાવથી.

(૧) દ્રવ્યશુદ્ધિ - વસ્ત્ર આદિને ચોળ્યા કરવા તે.

(૨) ભાવશુદ્ધિ - મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણોમાં જે દોષો લાગ્યા હોય તેની આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા શુદ્ધિ કરવી.

જાતિ, કુળ, બળ, રૂપાદિ છત્રીશ ગુણોથી યુક્ત એવા આચાર્યને પણ શુદ્ધિ કરવાનો અવસર આવે તો બીજાની સાક્ષીએ કરવી જોઈએ.

જેમ હોશિયાર વૈદ્યને પણ પોતાની જાત માટેની ચિકિત્સા કરવી હોય તો બીજા પાસે લેવી પડે છે. અર્થાત્ બીજો વૈદ્ય તપાસીને તેને રોગ નિવારવા માટેની ચિકિત્સા આરંભે છે.

આ પ્રમાણે પોતે પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ જાણતા હોય તો પણ અવશ્ય બીજાની પાસે આલોચના કરી શુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

જો આવા ગુણવાન્ આચાર્યને પણ બીજા સમક્ષ આલોચના કરવી આવશ્યક છે, તો પછી સામાન્ય સાધુની તો વાત જ શું કરવી ? તેથી સર્વ કોઈએ ગુરુ સમક્ષ વિનયપૂર્વક અંજલી જોડીને પોતપોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

શુદ્ધિ માટેનું સારભૂત કથન કરતાં કહે છે કે -

જેમણે આત્માનો સર્વ રજાલ દૂર કરેલો છે તેવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં ફરમાવેલ છે કે -

“જે આત્મા સશત્રુ છે, તેની શુદ્ધ થતી નથી.”

સર્વે શત્રુઓને જે ઉદ્ધાર કરે છે, તે જ આત્મા શુદ્ધ બને છે.

o દોષો લાગવાના કારણો બતાવે છે -

આત્માને સહસા, અજ્ઞાનતા આદિ આઠ કારણો અત્રે બતાવેલ છે. જેનાથી દોષો લાગતા હોય છે, તે આ પ્રમાણે -

(૧) સહસા - પગલું જોઈને ઉપાડ્યું, ત્યાં સુધી નીચે કંઈ ન હતું. પણ પગ મૂકતાં જ નીચે કોઈ જીવ આવી જાય ઈત્યાદિ કારણો.

(૨) અજ્ઞાનતાથી - લાકડાં ઉપર નિગોદ આદિ હોય, પણ તેનું જ્ઞાન ન હોવાથી, તેને લુંછી નાંખે.

(૩) ભયથી - જૂઠું બોલે કે, પ્રશ્નનો જૂઠો ઉત્તર આપે.

(૪) બીજાની પ્રેરણાથી - બીજાએ કંઈક માયાપૂર્વક જૂઠું જ સમજાવેલ હોય અને તે મુજબ માનીને અકાર્ય કરે.

(૫) સંકટમાં - વિહાર આદિમાં ભૂખ કે તરસ લાગી હોય, ત્યારે આહારાદિની શુદ્ધિ ન તપાસીને વાપરી લે.

(૬) રોગપીડામાં - આધાકર્મી આદિ વાપરી લે.

(૭) મૂઢતાથી - મૂઢતાને લીધે ખ્યાલ ન રહેવાથી દોષ સેવે.

(૮) રાગદ્વેષથી - રાગ કે દ્વેષને કારણે દોષ સેવે કે લાગે.

૦ હવે આલોચના કઈ રીતે કરવી ? તે જણાવે છે -

● મૂલ-૧૧૫૪ થી ૧૧૫૬ :-

સાધુ ગુરુ પાસે જઈને વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને જે રીતે દોષો થયા હોય, તે બધાં દોષો શત્વરહિત થઈને, જેમ નાનું બાળક પોતાની માતા પાસે જેવું હોય તેવું બધું સરળ રીતે બોલી જાય છે, તે પ્રમાણે ગુરુની સમીપે જઈને માયા અને મદથી રહિત થયેલો સાધુ પોતાના દોષો જણાવી પોતાની આત્મશુદ્ધિ કરે.

હે જીવ ! જો તું સ્પષ્ટપણે તારા પાપ કાર્યો ગુરુ સમીપે જઈને પ્રગટ કરીશ, તો તારો નિશ્ચે ઉદ્ધાર થશે. અરે ! માત્ર “હું કહેવા જઈ છું.” એવી અવસ્થામાં પણ ઘણાં પાપ તો ખત્મ થઈ જાય છે. તથા પાપનું પ્રગટીકરણ કરીશ કે, જેથી ગુરુ મહારાજની કૃપા તારી ઉપર ઉતરશે અને તારું નક્કર સ્થાન તે પૂજ્ય ભગવંતના હૃદયમાં નિશ્ચિત થશે તો હે મુમુક્ષુ ! તેના જેવો મોટો લાભ બીજો કયો થશે ?

અવસરે ગુરુજી એવી સારણાં-વારણાં આદિ કરશે કે જેનાથી હે સાધો ! તારું જીવન ધન્ય બની જશે.

પણ આ બધું ક્યારે બની શકે ? જો હૃદય તદ્દન સ્પષ્ટ, શુદ્ધ અને સાફ કરેલું હોય તો, ગુરુની ભવ્ય પ્રેરણાથી બને.

શત્યોદ્ધાર કર્યા પછી માર્ગજ્ઞ આચાર્ય ભગવંત જે પ્રાયશ્ચિત આપે, તે પ્રાયશ્ચિતને વિધિપૂર્વક પૂર્ણ કરી આપવું જોઈએ. જેથી અનવસ્થાને પ્રસંગ ન આવે.

અનવસ્થા એટલે અકાર્યની આલોચના ન કરે અથવા આલોચના લઈને તેને પૂર્ણ ન કરે. આવા અનવસ્થા કરવાથી બીજા સાધુને થશે કે - પ્રાણી હિંસા આદિમાં કંઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી, તેથી પ્રાણી હિંસા આદિ કરવામાં કોઈ દોષ લાગતો નથી. પરિણામે બીજા સાધુ પણ પાપકાર્ય કરતાં થઈ જશે. તેથી અનવસ્થા ન થાય તે માટે સાધુએ પ્રાયશ્ચિત આચરવું જોઈએ.

૦ હવે આત્મશુદ્ધિ ન કરવાથી થતાં નુકસાનને જણાવે છે -

● મૂલ-૧૧૫૭ થી ૧૧૬૧ :-

શસ્ત્ર કે વિષ જે નુકસાન કરતાં નથી, દુષ્ટપ્રયુક્ત વૈતાલ પણ પ્રતિકૂળ થઈને જે દુઃખ આપતો નથી, [ઉલટું ચાલેલું ચંત્ર પણ જે નુકસાન કરતું નથી] કોધાયમાન સર્પ પણ જે કરી શકતો નથી, તેનાથી અનેકગણું દુઃખ શત્યનો ઉદ્ધાર ન કરવાથી થાય છે.

શસ્ત્ર આદિના દુઃખથી વધુમાં વધુ એક ભવનું જ મરણ અથવા કષ્ટ આપે છે, પણ શત્ય ન ઉદ્ધરેલ આત્માને દુર્લભ બોધિત્વ અને અનંત સંસારીપણારૂપ ભયંકર નુકસાન થાય છે.

તેથી સાધુએ સર્વે અકાર્યોની આલોચના કરી આત્મશુદ્ધિ કરવી.

ગારવરહિતપણે આલોચના કરવાથી મુનિ ભવ સંસારરૂપ લતાના મૂલને છેદી નાંખે છે. તથા માયાદિ શત્યોને દૂર કરે છે.

જેમ માથે ભાર ઉપાડેલો મજૂર, ભાર મૂકવાથી હળવો થાય છે, તેમ સાધુ શત્વરહિત પાપોની આલોચના, નિંદા, ગર્હ ગુરુ સન્મુખ કરવાથી કર્મરૂપી ભારથી હળવો થાય છે.

સર્વશત્યથી શુદ્ધ બનેલો સાધુ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન અનશનમાં અત્યંત ઉપયોગવાળો થઈ મરણાંતિક આરાધનો કરતો રાધાવેદને સાધે છે. અર્થાત્ સમાધિપૂર્વક કાળ કરી ઉત્તમાર્થને સાધે છે.

● ઉપસંહાર - કરતાં હવે જણાવે છે કે -

● મૂલ-૧૧૬૨ થી ૧૧૬૪ :-

આરાધનામાં તત્પર સાધુ સારી રીતે આરાધના કરી, સમાધિપૂર્વક કાળ કરે તો અવશ્ય ત્રીજા ભવે મોક્ષને પામે છે.

[શંકા] સર્વવિરતિ સામાયિક પ્રાપ્ત આત્મા ઉત્કૃષ્ટથી આઠમા ભવે અને જઘન્યથી તે જ ભવે મોક્ષ પામે છે એમ કહેલું છે, તમે ત્રીજા ભવે મોક્ષને પામે તેમ કહો છો ? તો તત્ત્વ શું છે ?

[સમાધાન] “જઘન્યથી તે જ ભવે અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠમા ભવે મોક્ષ પામે” આ વચન વજ્રઘ્નભનારાય સંઘયણીને આશ્રીને કહેલું છે. અહીં જે ‘ત્રીજે ભવે મોક્ષ પામે’ તેમ કહ્યું તે છેલ્લા સંઘયણવાળાને આશ્રીને છે. છેલ્લા સંઘયણવાળો પણ અતિશય આરાધનાના બળથી ત્રીજે ભવે અવશ્ય મોક્ષ પામનારો થાય છે.

ચરણકરણમાં આયુક્ત સાધુ, આ પ્રમાણે સામાચારીનું પાલન કરતાં અનેક ભવમાં સંચિત કરેલા અનંતા કર્મોને ખપાવે છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
વિશુદ્ધિ દ્વારનો સટીક સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ

ઓઘનિર્યુક્તિ સટીક સંક્ષેપ પરિચય પૂર્ણ

卐 ભાગ-૩૫-સમાપ્ત 卐

આગમ સટીક અનુવાદનું વિભાગીકરણ

આગમનું નામ	ભાગ ક્રમાંક
આચારાંગ	૧ અને ૨
સૂત્રકૃતાંગ	૩ અને ૪
સ્થાનાંગ	૫ થી ૭
સમવાચાંગ	૮
ભગવતી	૯ થી ૧૩
જ્ઞાતાધર્મકથા	૧૪
ઉપાસકદશા, અંતકૃત્તદશા, અનુતરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ	૧૫
વિપાકશ્રુત, ઔપપાતિક	૧૬
રાજપ્રશ્નીય	૧૭
જીવાજીવાભિગમ	૧૭ થી ૧૯
પ્રજ્ઞાપના	૨૦ થી ૨૨
સૂર્ય/ચંદ્ર-પ્રજ્ઞાપ્તિ	૨૩, ૨૪
જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાપ્તિ	૨૫ થી ૨૭
નિરયાવલિકા પંચક અને પચન્નાસૂત્રો-૧૦+૧	૨૮
નિશીથ, વ્યવહાર, બૃહત્કલ્પ દશાશ્રુતરક્કંધ અને જીતકલ્પ	૨૯
મહાનિશીથ	૩૦
આવશ્યક	૩૧ થી ૩૪
પિંડનિર્યુક્તિ, ઓઘનિર્યુક્તિ	૩૫
દશવૈકાલિક	૩૬
ઉત્તરાધ્યયન	૩૭ થી ૩૯
નંદીસૂત્ર	૪૦
અનુયોગદ્વાર	૪૧
કલ્પ (બારસા) સૂત્ર	૪૨